

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Gülay Yusifli qızı Yusifli

“Terrorizmin Müasir Dünya Düzəninə təsiri” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060213 – Beynəlxalq münasibətlər

İxtisaslaşma: “Beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya”

Elmi rəhbər:

S.e.ü.f.d. Mətin Məmmədli

Magistr proqramının rəhbəri:

İ.e.n., dos. Ə.A.İsmayılzadə

Kafedra müdiri: Prof., i.e.d Y.A.Kəlbəyev

BAKİ - 2018

M ü n d ə r i c a t

<u>Giriş</u>	3
I FƏSİL. Beynəlxalq terrorizm fenomeninə konseptual yanaşma.....	8
<u>1.1. Beynəlxalq Terrorizmin anlayışı, tarixi və yaranma səbəbləri</u>	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>1.2. İkinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq terrorizm</u>	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>1.3. 2001-ci il 11 sentyabr hadisələri və ABŞ-ın qlobal və regional antiterror siyasəti, Buş Doktrinası</u>	Ошибка! Закладка не определена.
II FƏSİL. Yeni Dünya düzəni və dəyişən terrorizm konsepsiyası	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>2.1. Beynəlxalq Terrorizm-yeni dünya düzenində beynəlxalq təhlükəsizliyi təhdid edən əsas faktor kimi</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>2.2. Beynəlxalq Terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq təşkilatların rolu</u> .	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>2.3. Beynəlxalq Terrorizmin yayılmasında dövlətlərin rolu</u>	Ошибка! Закладка не определена.
не определена.	
III FƏSİL. Müasir dünya düzenində beynəlxalq terrorizmlə mübarizə imkanları və proqnozlaşdırma	Ошибка! Закладка не определена.
<u>3.1. Beynəlxalq Terrorizmə qarşı qəbul edilmiş konvensiyalar</u>	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>3.2. Beynəlxalq Terrorizmin son nümunələri və tendensiyaları</u>	Ошибка!
Закладка не определена.	
<u>3.3. Yaxın gələcək üçün bəzi proqnozlar</u> ...	Ошибка! Закладка не определена.
<u>Nəticə</u>	Ошибка! Закладка не определена.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı	Ошибка! Закладка не определена.
Summary.....	90
Резюме.....	91

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Tədqiqat işinin aktuallığı ondan ibarətdir ki, beynəlxalq terrorizm son dövrlərin ən qlobal probleminə çevrilərək, dünya nizamına təhdid rolu oynayır. XXI əsrin əvvəllərində artıq 70-dən çox dövlətdə öz fəaliyyətində terrordan istifadə edən minlərlə qrup və təşkilatlar mövcud idi. Terrorizm və ekstremizm ölkələrin və vətəndaşlarının təhlükəsizliyinə daha çox təhdid göstərərək, əhəmiyyətli siyasi, iqtisadi və mənəvi nəticələr yaradır, əhaliyə güclü psixoloji təsir edir və bir çox insanın həyatını məhv edir.

Son illərdə terror fəaliyyətlərinin eskalasiyası baş verir. Belə ki, terrorizmin miqyası genişlənir, xarakteri mürəkkəbləşir, terror aktlarının sayı artır, formaları, obyektləri və məqsədləri tamamilə dəyişir.

Müasir terrorizmin səciyyəvi cəhəti yerinə yetirilməsi zamanı qəddarlığın artmasıdır. Terrorun qurbanları adətən konkret siyasi hadisə ilə heç bir əlaqəsi olmayan sadə insanlar olur. Terroristlər üçün müəyyənədicisi rolu, insanların şüurunda müharibə və silahlı konfliktlərdə iştirak edən insan həyatını ucuzlaşdırmaq dayanır. Terroristlər artıq qeyri ənənəvi zorakı yollara əl atırlar. Eyni zamanda, terroristlərin məqsədləri sırasında yeni tendensiya formalaşır- siyasi iddialar irəli sürmədən, məsuliyyət daşımadan terror aktlarının həyata keçirilməsi. Burada terroristlərin əsas məqsədi – insan qurbanlarını nəzərə almadan daha çox zərər vurmaqdır. Belə ki, bununla onlar cəmiyyətdə təşviş yaratmaq, insanlarda hakimiyyətin bu situasiyanı nəzarət altına ala bilməyəcəyi ilə bağlı əminsizlik yaratmaq, vətəndaşların sakit və təhlükəsiz həyatını dağıtmaqdır. Misal üçün, 11 sentyabr 2001 terror hadisələri zamanı ABŞ ərazisində belə bir məqsəd həyata keçirilmişdir.

Terror fəaliyyətinin müxtəlif üsulları ictimai-siyasi situasiyanın destabilləşməsi, dövlət hakimiyyəti orqanları və yaxud digər siyasi rəqiblərə qarşı təzyiq göstərilməsi üçün istifadə edilir. Burada əsas məqsəd terroristlər üçün güzəştlərin ələ keçirilməsi, və antiterror fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin

uzaqlaşdırılmasıdır. Terror təşkilatlarının aksiyaları sadəcə olaraq, dünyanın müəyyən bir regionunda şəraitin destabilizasiyası və kəskinləşməsi üçün deyil, eyni zamanda həm də, hakimiyyətin ələ keçirilməsi, ərazi bölgüsü, konstitusiya quruluşunun zorakı dəyişdirilməsi üçün həyata keçirilir. Getdikcə terror təşkilatlarının mənəvi dəstəkçiləri artır, terror təşkilatlarının öz ideologiyaları, fəaliyyət strategiyaları, mürəkkəb təşkilati strukturu, varlı himayəçi və sponsorları formalaşır. Buna görə də təsadüfi deyil ki, sadəcə olaraq terrorizm anlayışının özü belə müəyyən siyasi çalar qazanır. Beynəlxalq terrorizmin müəyyənlişməsi də bu baxımdan çətinləşir.

Beynəlxalq terrorizm bəşəriyyətin qlobal probleminə çevrilmiş mürəkkəb və çoxşaxəli bir təzahürdür. Tədqiqat işində beynəlxalq terrorizm sülhə, beynəlxalq münasibətlərin əsaslarına təhdid göstərçəsi qeyd olunmuş və əsaslandırılmışdır. Terrorizm öz təzahürü etibarilə terror təşkilatlarının və terror aktlarının dövlət mülkiyyətinə və yaxud vətəndaşlarına qarşı fəaliyyət göstərməklə əhalinin, müxtəlif sosial qrupların, dövlət hakimiyyətinin qorxudulması, müxtəlif fayda və mənfəətlər qazanılması, dövlət, siyasi, ictimai, dini nümayəndələrin qorxudulmasıdır.

Terrorizmin mahiyyəti sadəcə siyasi-sosial, milli və digər reallıq və ziddiyyətlərlə bağlı deyil. Terrorizmin kökləri əsrlər əvvələ, dünyagörüşünün insan psixologiyası ilə qəbul edildiyi dövrə qədər gedir.

Dünya inkişafının yeni tendensiyaları müasir qloballaşma prosesləri ilə müəyyənlişmişdir. Qlobal proseslər cəmiyyətin ictimai, iqtisadi və siyasi həyatının bütün sferalarına sirayət etmiş, dünyanın müxtəlif qitə və regionlarını əhatə etmişdir. Yeni əlaqə vasitələri və qlobal vasitələrlə qlobal dünyada informasiya axınının gücü və intensivliyi müəyyən edərək, dövlət sərhədlərinin əhəmiyyətini zəiflətməmişdir.

Müasir beynəlxalq terrorizm qloballaşma prosesləri, qlobal inkişafın müasir mərhələsindəki anlaşılmazlıqlar, dünya iqtisadi böhranı və s. ilə əlaqəlidir. Kriminal terrorizmin siyasi, milli, iqtisadi terrorizmlə əlaqəsi artmaqdadır. Terror qruplaşmaların rəhbərləri milli, dini, ərazi, siyasi məqsədlərdən əlavə həmçinin maddi faydalar üçün istifadə edirdi. Tədqiqatçıların qarşısında yeni bir problem

meydana çıxmışdır. Terrorizmin qanunsuz biznes və cinayətkar təşkilatlarla əlaqələri başlayır. Müasir terrorizm güclü strukturlara, əhəmiyyətli maddi və maliyyə-iqtisadi tədarükünə malikdir. Əfqanıstan, Tacikistan, Kosovo, Çeçənistan, Yaxın Şərq və onların arxasında dayanan himayəçi və donorlar göstərir ki, müasir terrorizm geniş miqyaslı silahlı konfliktlərdə iştirak edə, terror müharibələri həyata keçirə bilər.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Terrorizm fenomeni çoxaspektli fenomendir. Beynəlxalq terrorizm filosoflar, tarixçilər, politoloqlar, sosioloqlar, hüquqşünaslar, iqtisadiyyatçılar və digər elm sahələri tərəfindən öyrənilmişdir. Bu tədqiq olunan materialın spesifik və unikal olması ilə bağlı olub, fənlərarası yanaşmanı tələb edir. Bu sahənin tədqiq olunması nəticəsində məlum olur ki, beynəlxalq terrorizm, onu şərtləndirən amillər, eləcə də beynəlxalq terror aktlarının tədqiqatı istiqamətində kifayət qədər yerli tədqiqatçılar fikirlər söyləmiş, bu sahənin tədqiqi üzərində işləmişlər. Lakin bütün bunlarla yanaşı beynəlxalq terrorizmin mahiyyətinin, ona təsir edən amillərin öyrənilməsi sahəsində, xüsusən də dünya təcrübəsinin araşdırılması istiqamətində kifayət qədər boşluqlar vardır.

Dissertasiya işinin metodu. Dissertasiya işinin yazılmasında sistem yanaşma formasından istifadə edilərək, analiz və sintez, eyni zamanda da deduksiya və induksiya metodlarından istifadə edilmişdir. Belə ki, analiz metodu kimi mövzu tam şəkildə götürülmüş və daha sonra fəsillərə bölünərək ayrı-ayrılıqda təhlil olunmuşdur. Daha sonra isə sintez metodu vasitəsilə bu fəsillər beynəlxalq terrorizm adı altında birləşdirilmişdir. İnduksiya metodu vasitəsilə dissertasiya işi haqqında siyasi faktlar toplanmış, sistemləşdirilmiş və araşdırılmışdır. Sonra isə deduksiya metodu vasitəsilə ilə həmin toplanmış faktlar əsasında nəzəri nəticələr, ümumi prinsiplər, başqa sözlə desək, əməli fəaliyyət üçün lazım olan zəruri tövsiyələr müəyyən edilmişdir. İnduktiv və deduktiv metodların nəticəsində sosial hadisələrin diaqnostika və proqnozlaşdırılmasından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi beynəlxalq terrorizmin beynəlxalq arenada rolunun müəyyən edilməsi, eləcə də terrorizmin

əsas növləri və ona qarşı mübarizənin təşkil edilməsidir. Bu məqsədə çatmaq üçün isə aşağıdakı vəzifələrin icra olunması nəzərdə tutulmuşdur:

- Beynəlxalq terrorizmin yaranmasını şərtləndirən amillərin təsnifatı əhatəli təhlil olunur;
- terrorizmin formalaşma mərhələləri əhatəli şəkildə tədqiq olunur;
- beynəlxalq terrorizmin maliyyələşməsi təhlil olunur;
- beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə, bu mübarizədə beynəlxalq təşkilatların, eləcə də həmin təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş konvensiyalar, protokollar əhatəli tədqiq olunur;
- beynəlxalq terrorizmin geniş əhali kütləsində yaratdığı psixoloji təsiri, bunun məqsəd və nəticələri genişmiqyaslı tədqiq olunur;
- beynəlxalq terrorizm anlayışı ətraflı araşdırılır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında beynəlxalq terrorizmin beynəlxalq arenada rolunun müəyyən edilməsi dayanır. Dissertasiya işinin obyektində isə beynəlxalq terrorizmin mahiyətinin, tarixinin, növlərinin, müasir inkişaf təzahürlərinin təhlili, beynəlxalq mühitdə bu təzahürə qarşı yaradılmış strategiyaların təhlil olunması dayanır.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Dissertasiya işinin informasiya bazasını BMT Konvensiyaları, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası və digər təşkilatların məsələ ilə bağlı qəbul etdiyi konvensiya, protokolların tədqiqi, yerli və xarici yazarların kəşfiyyatlarının, nəzəri əsaslandırılmalarının məcmusu, bu sahədə yazılmış yerli və xarici iqtisadi ədəbiyyatlar, tezis və konfrans materialları, eləcə də internet ehtiyatları resurslarından da istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Beynəlxalq terrorizmin təmin olunmasında xarici faktorların xüsusi rolu əhatəli təhlil olunur;
- Beynəlxalq terrorizmin meydana gəlməsi tarixi təqədim zamanlardan bugünə qədər tam genişmiqyaslı tədqiq olunur;
- Beynəlxalq terrorizmin əsas növləri əhatəli təhlil olunur;

- Beynəlxalq terrorizmin əhaliyə, dövlət orqanlarına və ən nəhayət dünya nizamına təsiri əhatəli təhlil olunur;
- Beynəlxalq terrorizmin yayılmasının beynəlxalq terrorizmin maliyyələşməsi ilə qarşılıqlı əlaqəsi genişmiqyaslı tədqiq olunur;
- Beynəlxalq terrorizmin geniş vüsət almasında əsas faktorların müəyyən olunması üzrə dünya təcrübəsi əhatəli araşdırılır.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti:

- Tədqiqatların nəticələri bütöv konsepsiyanın və kompleks terrora qarşı mübarizə proqramının yaradılmasına xidmət edə bilər ki, bu da həm ümumi, həm də milli dövlət səviyyəsində təhlükəsizliyin təmin olunmasında növbəti bir addım olar.
- Tədqiqat işində gəlinən nəticələr, qlobal və regional siyasi konfliktlərin həllində hərbi güc və xüsusi digər metodların həyata keçirilmə mexanizminin optimallaşdırılmasına gətirib çıxara bilər ki, bu halda, silahlı qüvvələrin terrordan istifadəsi zamanı dağıdıcı qüvvə kifayət qədər azalsın.
- Tədqiqatda qeyd olunmuş vəziyyətlər və nəticələr beynəlxalq terrorizmin qlobal arenada öz təzahürünü əks etdirməsi üçün siyasi nəzəri və praktiki tədqiqatlar üçün metodoloji əsas rolunu oynaya bilər.
- Tədqiqat nəticələri politologiya, fəlsəfə, sosiologiya, beynəlxalq münasibətlər, diplomatiya, tarix, xarici siyasət və digər humanitar və ictimai elmlərin keçirilməsində baza rolunu oynaya bilər.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, nəticə və hər biri üç alt başlıqla əhatələnmiş 3 fəsildən ibarətdir. Dissertasiya işinin yazılmasında 89 adda ədəbiyyat və internet resurslarından istifadə olunmuşdur.

I Fəsil. Beynəlxalq Terrorizm Fenomeninə Konseptual Yanaşma

1.1. Beynəlxalq Terrorizmin anlayışı, tarixi və yaranma səbəbləri

"Terrorizm" anlayışı, latın sözü "terror" sözündən əmələ gəlmiş, mənası qorxu, dəhşət deməkdir. Terroristlərin hədəflərinə nail olmaq üçün əsas vasitələrdən biri hədə-qorxu, qorxu mühiti, öz və yaxınlarının həyatlarının təhlükəsizliyinə dair qeyri-müəyyənlik yaratmaqdır. Hazırda terrorizmin bir sıra tərifləri var.

ABŞ FBI terrorizmi " hər hansı bir məqsədlə hökuməti, əhali və ya onların bir hissəsini qorxutmaq və yaxud nəyisə etməyə məcbur etmək üçün vətəndaşlara və ya əmlaka qarşı zorakılıq, qüvvədən qanunsuz istifadə" olaraq əsaslandırılmışdır.

ABŞ Müdafiə Nazirliyi terrorizmi "siyasi, dini və ya ideoloji məqsədlərə nail olmaq üçün bir vasitə kimi hökumətləri və ya cəmiyyətləri nəyəsə məcbur etmək və ya qorxutmaq niyyəti ilə zorakılıq və ya təzyiqdən qəsdən istifadəsi" kimi təyin edir.

Hücumun məqsədi baxımından, terrorizm insanların həyatı, sağlamlığı, mülkiyyəti, hüququ və qanuni mənafələrinə zərər verir və ictimai həyatı disorqanizə edir. Şiddət əsasən fiziki olur və ciddi bədən xəsarətləri və hətta ölümlə müşayiət olunur. O həmçinin, psixoloji təsir və xüsusilə xarakterik olan müxtəlif faydaların qəsb edilməsi ilə də müşayiət olunur. Bu hal əsasən terroristlər fidyə tələb etdikdə baş verir.

Terrorizm hər hansısa bir obyektin dağıdılmasında da özünü göstərə bilər: təyyarələr, inzibati binalar, yasayış yerləri, hərbi gəmilər, həyat təminatı müəssisələri və s. Hətta insan həyatına zərər vermədən mülkiyyətə terror qrupları tərəfindən zərər verilməsinə də terror aktı demək olar.

Ümumiyyətlə, terrorizm-hər zaman düşünülmüş cinayətdir və terroristin düşüncəsi hər zaman, qatilin, oğrunun düşüncəsindən fərqlənir. Misal üçün, əgər qətl hadisəsi və yaxud oğurluqda 2 tərəf olursa: cinayətkar və qurban, terror

aktında isə üçüncü tərəf də mövcud olur-hakimiyyət orqanları və yaxud ictimaiyyət. Qurban terroristləri maraqlandırmır, çünki qurban məqsəd deyil,sadəcə məqsədə çatmaq üçün vasitədir. İctimai diqqətin yönəlməsi, əhalinin qorxudulması,öz siyasi,dini və s.baxışlarının çatdırılması əsas məqsəddir. Qurbanlara isə əhəmiyyət verilmir,buna görədir ki, xüsusi zorakılığa, kütləvi ölümlərə çox rast gəlinir.

Hazırki dövrdə terrorizm dünya cəmiyyətinin həyat fəaliyyəti və ayrı dövlətlərin solumlarının müxtəlif sferaları ilə bağlıdır: siyasət, milli münasibət, din, iqtisadiyyat və s.nəticədə müxtəlif növ terrorizm meydana gəlmişdir: siyasi, iqtisadi, milliyətçi, dini, kriminal , ekoloji terrorizm.

- Siyasi terroru meydana gətirən qrup üzvləri məqsəd olaraq bu və yaxud digər dövlətin daxilində siyasi,sosial və iqtisadi dəyişikliklərə, dövlətlərarası münasibətlərə nail olmaqdır.
- Milliyətçi terrorizm milli məsələnin həllini əsas tutur.
- Dini terrorizm bu və yaxud digər dinə etiqad edən hərbi qruplaşmaların fərqli dinə etiqad edən dövlətə qarşı mübarizə aparmasıdır.
- Kriminal terrorizm cinayətkar biznes (narkobiznes,qeyri-qanuni silah satışı, kontrabanda və s.) əsasında daha çox gəlir əldə etmək üçün xaos və gərginlik yaratmaqdır.
- Ekoloji terrorizm elmi-texniki prosesə,ətraf mühitin çirklənməsinə , canlıların öldürülməsinə , nüvə obyektlərinin tikintisinə qarşı zorakı metodlardan istifadə edən qruplaşmalar fəaliyyətidir.

Müasir dövrdə terrorizmin dövlət terrorizmi növü də mövcuddur, dövlət terrorizminin əsas məqsədi digər dövlətlərin başçılarının uzaqlaşdırılması, xarici hökumətlərin devrilməsi , xarici dövlətlərin əhalisinin qorxudulması və s.dir.

Ümumilikdə istənilən növ terrorizmin 4 əsas fərqləndirici xüsusiyyəti var:

- Terrorizm ümumi təhlükə yaradır
- İcrası ictimai xarakter daşıyır
- Qəsdən qorxu, gərginlik mühitinin yaradılması

- Terror aktı hansısa bir qrup şəxslərə yönəlsə də, psixoloji təsiri yaradılmış qorxu nəticəsində başqa qrup şəxslərə də təsir edir.

İctimai-siyasi həyatın xüsusi təzahürü kimi terrorizmin öz tarixi var. Bu tarixi bilmədən müasir terrorizmi anlamaq mümkün deyil.

Terror və terrorizm anlayışları hələ ən qədim zamanlardan bəşəriyyətə məlumdur. Qədim Şərqdə, yunan və roma respublikalarında terror aktları mövcud olmuşdur. Hətta qədim mənbələrə görə 2,5 min il bundan əvvəl Misir ərazisində 3 ay ərzində 10 terror aksiyası həyata keçirilmiş və bu da tarixə misir edamları kimi daxil olmuşdur. Bu terror aktları zamanı bioloji, bakterioloji, ekoloji, kimyəvi və s kütləvi qırğın silahlarından istifadə edilmişdi. Bütün bunlar, yəhudi etnosunu köləlikdə saxlayan Misir Fironunu qorxutmaq üçün edildi. Musa və Harun tərəfindən edilən və "İsrail övladlarının" azad edilməsi adlandırılan bu tədbirlər özləri tərəfindən ədaləti təmin etmək üçün keçirildiyi qeyd edilsə də, digər tərəfdən, Misirin digər sakinləri böyük qurbanlar vermişdilər. [43]

Qədim dünya tarixi, xüsusilə Roma dövrü, terrordan istifadə nümunələri ilə doludur. Bir qayda olaraq, hakim elita, öz daxili və xarici opponentlərinə qarşı mübarizə vasitəsi kimi terrordan istifadə etmişdir. Eyni zamanda, bu dövrdə məşhur proskripsiyalar qüvvəyə minmişdi. Bu proskripsiyalar vasitəsilə hər bir romalı məhkəməsiz öldürmək ixtiyarına malik idi.

Siyasi opponentlər fiziki məhvi üsul kimi sonralar Birinci və İkinci Roma imperatorluğu (60-53 və 43-36 il. BC. E.) zamanı geniş istifadə edilmişdir. Pompey, Krass, Sezar və digər diktatorlar terrordan istifadə edərək, nəinki düşmənləri məhv etmiş, həm də onları qorxudaraq planı tərk etməyə məcbur etmişlər. Qeyd edək ki, qədim dünyada terrorun ən məşhur qurbanı da elə məhz Qay Yuli Sezar olmuşdur.

Lakin, nadir istisnaları çıxmaq şərti ilə erkən terror kütləvi, sistemli xarakter daşımırdı, onun məqsədləri açıq elan edilmirdi, və çəkirdirmə siyasi opponentlərin fiziki aradan qaldırılmasında yalnız fon rolu oynamış və ikinci dərəcəli olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, terrorizm antik dövrdə yalnız yuxarı orqanlar tərəfindən deyil həm də müxalif strukturlar tərəfindən də həyata keçirilmişdir. Bununla belə, bu terror aktları tez inkişaf edərək müxtəlif formalarda cərəyan

etmişdir, bəzən sektalar səviyyəsində dini hərəkətlər kimi və bəzən də əsas dindən budaqlanan hərəkət və üsyanlar kimi.

Beləliklə, tarixi mənbələr Fələstin ərazisində yəhudi sikarii sektasının mövcud olduğunu göstərir. Bu sekta e.ə.1-ci əsrdə fəaliyyət göstərmişdir. Romalıları və onlar üçün təəssüf hissi keçirən yəhudiləri öldürərək və mülkiyyətlərini məhv edərək, sikariilər öz torpaqlarını Roma imperiyasının hakimiyyətindən xilas etməyə çalışırdılar. Lakin Roma İmperiyasının bu qiyamlara qarşı cavabı çox sərt və effektiv olur: imperator Tit qiyamçıları qana qəltan edir. Sikariilər sonacan mübarizə aparırlar, Yerusəlimin süqutundan daha 3 il sonra da onlar Masad qalasını mühasirədə saxlamış, məğlubiyyətləri dəqiq olduqda isə bir çoxu özlərinə qəsd etmişlər.[44]

Bununla belə, sikariilər öz ölümlərini və Allah yolunda əziyyət çəkən insanların ölümünü haqlı çıxarırdılar. İnstitut kimi dövləti onlar qəbul etmirdilər. [45]Oxşar taktika hazırkı dövr Yaxın Şərqdə terror qruplaşmalarında müşahidə olunur. Bununla belə, özlərini öldürən terrorçular qismində terror indiki dövrdə də cihadizm kimi qəbul edilir və islam ideallarının təntənəsi üçün özünü qurbanvermə olaraq görülür.

Eramızın 1-ci əsri dini motivli terrorizmin yaranması ilə bağlıdır. Belə ki, 259-cu ildə romalıların ibadət etdikləri bir vaxtda xristian yepiskopu II Sikst və 6 davamçısı öldürülür. Bu hadisədən sonra yepiskopluq vəzifəsi 1 il boş qaldı. Sonralar dövlət tərəfindən repressiyalar daha intensiv xarakter alaraq artır. IV əsrin ilk onilliyində, xristianlığa sitayiş edənlər hərbi xidmətdən qovulurdular. Daha sonra isə kilsələrin dağıdılması, dini kitabların yandırılması və xristian etiqadına görə vətəndaş hüquqlarının ləğv edilməsi baş verir. Bütün bu vəziyyətə qarşı Suriya və Kapadokiyada narazılıqlar başladıqda, imperator bütün dindarları həbs etməyi və qandallanmağı əmr edir.304-cü ildə işgəncələr və ölüm cəzası təhdidlərindən qorxan bütün şəhər xristian əhalisi üçün edikt qəbul olunur. [46]

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, terror elə erkən xristian dövlətlərində də istifadə olunmuşdur. 473-cü ildə Roma İmperiyasında xristian dininin dövlət dini elan olunmasından sonra bütperəstlərə qarşı olan xristianların məruz qaldığı

təqiblər bunun sübutudur. Daha sonralar isə bu öz əksini xaç yürüşlərində tapır, belə ki, bu dövr ölüm təhlükəsi altında çoxsaylı xalqlar xristian etiqadına müraciət etməli olurlar. Lakin terror kateqoriyasına daha çox inkvizisiyalar daxil olurdu. Belə ki, tarixçilərin hesablamalarına görə, XV əsrdən XIX əsrədək avropada inkvizisiya nəticəsində 10-12 milyonadək adam məhv edilmişdir.[47] Həmçinin bu dövrdə gizli təşkilatlar da geniş inkişaf tapmışlar. Bu təşkilatlar feodallar tərəfindən idarə olunur və siyasi mübarizə kimi öz rəqiblərinin öldürülməsindən istifadə edirdilər. Belə bir təşkilatın ən bariz nümunəsi assasinlərdir. Bu sektant təşkilat və yaxud neoismailist-nizaristlər ordeni II əsrin sonunda İranda Alamut sarayında meydana gəlmişdi. Təşkilatın təsisçisi Hasan ibn Sabbah, terroru böyük siyasi effekt verən yaxşı düşünülmüş strategiyaya çevirmişdir.

Bu fəaliyyət çərçivəsində assasinlər Suriyaya qaçışlar təşkil edir, prefektləri, qubernator və xəlifələri öldürürdülər. Silah qismində assasinlər yalnız xəncərdən istifadə edirdilər(ayin silahı). Terror aksiyalarının həyata keçirilməsi üçün assasinlər yaxşı təhsilləndirilmiş və məsuliyyətli , Hasan ibn Sabbahın bir əmri ilə ölümə belə hazır olan əsgərlərdən istifadə edirdilər. Bu döyüşçülər “fədai” adını qazanır (bəzi mənbələrdə isə xaşaşinlər) adlanırdılar. Bir yerə toplanma və ruhlandırma üçün dini doqmalar , həmçinin narkotiklərdən istifadə olunmuşdur. Qeyd edilməlidir ki, xaşaşinlərin metodu- öldürüləcək şəxsin narkotik vasitələrlə hazırlanması indiki gündə də bir sıra islam ekstremist təşkilatlar tərəfindən istifadə edilir.

Orta əsrlərdə oxşar metodlar yalnız İranda deyil, Yaxın Şərqdə, Hindistanda, Çində də dini sektalar və təşkilatlar tərəfindən istifadə edilirdi. Beləliklə, sikarilər, fədailər, assasinlər və digər təşkilatlar daimi əks və seperatist terrorun sələfi kimi hesab edə bilərik.

Hakimiyyəti ələ keçirmək və həyata keçirmək vasitəsi kimi terrorizm praktiki olaraq bir çox ölkələrdə geniş tətbiqini tapmışdır. Terrorizmin evolyusiyasında Böyük Fransa İnqilabı xüsusi mərhələ təşkil edir. Onun əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, siyasi hakimiyyətin ələ keçirilməsi və saxlanması üçün ən mühüm amil kimi institutlaşmışdır.

Məhz bu 1792-ci ildə Fransada iki başlıca siyasi qruplaşmanın - jirondistlər və yakobinçilərin birləşməsinə səbəb oldu. Onlar birləşərək kral XVI Lüdoviqin nazirlər kabinetini qorxutmaq, dəhşətə gətirmək məqsədi güdürdülər. Həmin dövrdə terror fransız inqilabı ideoloqları tərəfindən kütləvi xalqın ayağa qalxması və despotik rejimin devrilməsi üçün istifadə edilirdi.[6,s.54-60] Belə ki, ölkədə hakimiyyətin ələ keçirilməsindən sonra, onlar heç də terrordan əl çəkməmiş, əksinə, artıq terroru öz vətəndaşlarına qarşı istifadə etməyə başlamışlar.

2 oktyabr 1792-ci ildə Respublikanın daxili və xarici düşmənlərdən müdafiəsi üçün xüsusi fəvqəladə orqan–İctimai Təhlükəsizlik Komitəsi yaradıldı. Məhkəmə sistemi asanlaşdırıldı, Konventin mövqələrinə zərər verəcək istənilən hər şey isə siyasi cinayət hesab olunmağa başladı.[48,s.59] Beləliklə, terrorun əsas prinsipi yarandı- məhv olunmamışları qorxutmaq üçün, günahsızları məhv etmək. Elə bu dövrdə də inqilabın xüsusi kəşfi –gilyotin kəşf olunur.

Sonralar bu prinsip müxtəlif növ radikal və ekstremist qrupların fəaliyyətinin aparıcı qisminə çevrildi. Bu qruplar inqilabi ideyaların azadlığı, bərabərliyi, ədalətliyi və qardaşlığı üçün bu prinsipə haqq qazandırirdilər.

Məhz bu yolla 1917 Böyük Oktyabr inqilabından sonra bolşevist diktaturasının təsdiqi baş verir .Baxmayaraq ki, terrorizmin yaranması İnqilabdan çox əvvəl Rusiyada yaranmışdı, məhz bu hadisədən sonra terror istənilən narazılıq dalğasının ram edilməsi və hakimiyyətdə olan rejimə tənqid dalğasına qarşı dövlət siyasətinin bir hissəsinə çevrildi. Rəsmi olaraq isə 1918-ci il 2 sentyabrda möhkəmlənmiş və 5 sentyabr 1918-də 30 avqust Leninə sui qəsdə cəhd olunmasına , həmçinin elə həmin gün Petroqrada sədri Uriskovun öldürülməsinə cavab olaraq terror təsdiqləndi. Qərara əsasən, “terror vasitəsilə əmin-amanlığın təmini zərurətdir” , respublika öz düşmənlərindən izolyasiya yolu ilə qurtulur. Düşmənlər sinfi kateqoriyasına sadəcə ideoloji motivlərdən dolayı sovet hakimiyyətini qəbul etməyənlər deyil, eyni zamanda, ölkənin əhalisinin bütöv təbəqələri də daxil idi: srayçılar, ruhanilər, Zabit korpusu, kəndlilər və s. Bütün bunlar hamısı qanundan kənar oldular və istənilən zaman repressiyalara və yaxud tam fiziki məhvə məruz qala bilərdilər. Reallıqda inqilabdan sonra ilk günlərdə elə

bu baş verirdi və bu Vətəndaş Müharibəsinə və Kronştadtda, Tambovşində, Donda, Qafqazda və ölkənin digər regionlarında antibolşevik hərəkatların ram edilməsinədək davam etdi.

Analoji yolla terror sovet hakimiyyətinin düşmənləri tərəfindən də “ağ terror”adı altında istifadə olunurdu. Bu terror siyasətinin qurbanlarının ümumi sayı, tədqiqatçıların hesablamalarına əsasən 1,5 milyon nəfər oldu. [49] Bu həmin dövr qurbanlarının hələ hamısı deyildi: vətəndaş müharibəsində ölənlər, aclıq və xəstəlikdən ölənlər , məcburi emiqrasiya edənlər də vardı.

Qırmızı terror siyasətinin məntiqi davamı 1930-1950-ci illərin repressiyaları olmuşdur ki, bu repressiyaların qurbanları arxiv hesablamalarına görə 1,76 milyon nəfəri təşkil edir. Baxmayaraq ki, bir qrup tədqiqatçıların fikrincə bu məlumatlar müəyyən qədər azaldılıb.

Maraqlısı odur ki, SSRİdəki terrorların ən maraqlı cəhəti o idi ki, onların ilk qurbanı elə məhz “lenin qvardiyası” adlanan və Rusiyada qırmızı terrorun təşəbbüskarı və başladıcısı olmuşdur. Bu qanunauyğun idi və Böyük Fransa Burjua İnqilabı dövrü terrorunun başlıca təşəbbüskarlarından olan Dantonun öz edamından qabaq dediyi sözlərin doğruluğunu isbatlayır: “İnqilab öz balalarını yeyir ”[50] . Bu sözlər obyektiv qanunauyğunluğu təsdiqləyərək , terrorun sadəcə istiqamətləndiyi şəxsləri deyil, eyni zamanda elə terrorun öz yaradıcıları və reallaşdırıcıları şəxslərə qarşı da çevrilə bilməsi mümkünlüyüdür. Sonralar bu qanunauyğunluq dəfələrlə digər inqilabın ÇXR-də “mədəni inqilabın”(1966-1976) gedişi dövründə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin inqilabının qurbanlarının sayı da bir neçə on minliklərlə adam olmuşdur. Burada da terrorun qurbanları məhz terrorun təşəbbüskarları və icraçıları olmuşdur. Lakin terrorun əsas qurbanları heç bir şeydə günahı olmayan, siyasətdən və inqilabdan tamamilə uzaq olan insanlar olmuşdur.

Elə bu da həmin vacib qanunauyğunluğun təzahürü idi. Belə ki istənilən inqilabi titrəyişlər mütləq öz ardınca siyasi rejimin terör və güc ilə müşayiət olunan sərtləşməsinə gətirib çıxaracaq. Bu inqilabi terrorun qurbanları isə inqilabın məqsədyönlülüyünə həqiqətən inanalar və onun reallaşmasında birbaşa iştirak

edənlər olur. Bu formula ərəb baharı adlanan inqilabi proseslərin gedişi çərçivəsində də öz təsdiqini tapmışdır. Bu baharın qurbanları 2015 dekabrında ərəb strateji forumunda xalqa açılan məlumatlara əsasən 1.3 milyon nəfərdir. [51] Bu hələ milyonlarla qaçqınlar və öz yaşadığı yeri tərk edən və hazırda Aİ ölkələrində yerləşdirilən məcburi köçkünləri nəzərə almadan əldə olunan bir rəqəmdir.

İnqilabi radikal rejimin hakimiyyətdə olduğu iki ildən az bir müddətdə Rusiyanın ATƏT-dəki daimi nümayəndəsi A.Lukaşeviçin bildirdiyinə görə 9min nəfərdən çox ölən, 20mindən çox isə zərərçəkən olmuşdur. Həmin terrorun nəticəsi elə Ukraynada da oxşardır. Bütün bunlar, həmçinin Ukraynada dövlət terrorizmi siyasətinə aid edilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, heç də həmişə terror ideoloji motivlər əsasında həyata keçirilmir, onun metodlarının pragmatik məqsəd və məsələlər üçün də keçirilməsinin nümunələri az deyil. Xüsusən də, öz müstəmləkəçisi Böyük Britaniyadan azadlıq və müstəqillik əldə etməyə çalışan ABŞ-ın həmin dövr siyasətini nümunə gətirmək olar. ABŞ tərəfindən qəbul olunan ilk hüquqi sənəd 1776-cı il Müstəqillik haqqında bəyannamə olmuşdur. Bəyannamədə bildirilirdi ki, “bütün insanlar bərabər yaradılıb və onlar hamısına yaradıcı tərəfindən yaşamaq, azadlıq, və xoşbəxtliyə can atmaq kimi ayrılmaz hüquqlarla bəxş edilmişlər.” Bu hüquqların təmin olunmasını üçün insanlar arasında xüsusi hökumətlər təsis olunmuşdur. 1791-ci ildə bu fikirlər “hüquqlar haqqında Bill” ilə möhkəmləndirilmişdir.

Beləliklə dünya siyasətində klassik bürokratik hüquq və azadlıqlar möhkəmləndirilmişdir. Eyni zamanda onların reallaşdırılmasının sığortası da müəyyən olunmuşdur. Eyni zamanda “hər kəsə və hər yerdə” adlı bu aktların vəziyyəti köklü əhaliyə şamil edilməmişdi. Hindlilər və afrika qitəsinin qulları bu hüquqlardan kənar qalırdılar. Əksinə, məhz ABŞda demokratiyanın təsdiqi dövründə belə bir deyim formalaşır : “ən yaxşı hindli-ölmüş hindlidir”. Bu qanadlı frazanın müəllifi amerikan generalı F. Şeridandır. Məlumdur ki, Şeridan hindlilərin genosidi siyasətinin icraçılarından və əsas ideoloqlarından biridir. [8,s.180]

Hindlilərə alkoqol içirir, bir birlərini zəhərləndirir,aldadır, müqavilələri pozur, güclə torpaqları əllərindən alınır və materikin dərinliklərinə doğru

sıxışdırılırdılar. Bu məqsədlə, 1867-ci ildə ABŞda hindlilərin kənd təsərrüfatı üçün əlverişli olmayan rezervasiyalara köçürülməsi ilə bağlı qərar qəbul olunur. Eyni zamanda, tam əsaslı olaraq terror aktlarına hindlilərin ovdan və qidanın ələ keçirilməsindən məhrum etmək üçün məqsədyönlü şəkildə genişmiqyaslı bizonların məhvini də aid etmək olar. Bu məsələ ilə bağlı Şeridan özünün Konqresdəki çıxışında bildirmişdir ki, “bizon ovçuları əsl medala layiqdirlər. Belə ki onlar, hindli probleminin həll olunmasında, son 30 ildə daimi ordunun etdiklərindən də daha artıq fəaliyyətinə görə təşəkkür edir.”[9]

Bundan əlavə tarixdə Varfolomey gecəsi, Fransa burjua İnqilabı, Parij kommunası, inkvizisiya kimi terror hadisələri də olmuşdur. Hətta bir çox mütəxəssislərin fikrincə, məhz “terror” anlayışı elə Fransa Burjua İnqilabı dövründə yaranmışdır.

XIX əsrin əvvəllərində Avropada əsasən inqilabi, cinayət və nasionalist xarakterli terror təşkilatları yaranmağa başladı. Məhz həmin dövrdə ilk olaraq mafiya, kalyura və partoparilər qardaşlığı meydana gəldi.

Bir sıra terror təşkilatları romantik rəng qazandı. (İtaliyada karbonari, Rusiyada xalqçılıq). Onların ideya rəhbərləri terror vasitəsilə sosial ədalətə və ümumi rifaha nail olacaqlarını düşünürdülər. Çox təəssüf ki, bu cür düşüncələr hazırda da mövcuddur.[2,s.13]

XIX əsrin ortalarında terror sahəsinin öz nəzəriyyəçiləri də yarandı. Alman radikalı Karl Heyntseni misal göstərə bilərik. “Qətl” adlı məqaləsində o, əxlaq anlayışını rədd edir və idarə edən sinfə qarşı terrorun qanunauyğunluğunu elan edirdi. O düşünürdü ki, reaksiyon qüvvələrin güc və disiplininə yalnız, az sayda insanın çox sayda xaos yarada biləcəyi bir silahla qarşı durmaq olar və bu kimi vasitələrdən Heyntsen zəhərli qaz, raket və digər yeni vasitələrə ümid edirdi. Bu “Bomba fəlsəfəsi” adlanırdı. Bu fəlsəfə sonradan daha da inkişaf etdirilmiş və Bakuninin “dağıtma nəzəriyyəsində” daha da dərinləşdirilmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında anarxist və nasionalist baxışların əsasında terrorizm daha da çiçəkləndi. Terrorun bu dövr qurbanlarına Fransa kralı Lui Filip, imperator Fridrix Vilhelm, imperator Aleksandr II və digər məşhur rənqli şəxslər

olmuşdur. Terrorizm artıq ictimai həyatın daimi faktoruna çevrilir. Onun nümayəndələri-rus xalqçıları,İrlandiya,Makedoniya, Serbiya radikal milliyyətçiləri, Fransa anarxistləri,həmçinin İtaliya,İspaniya və ABŞ-dakı analoji hərəkatlardır.[30,s.15]

Birinci dünya müharibəsinədək terrorizm solların silahı hesab olunurdu. Lakin reallıqda,milliyyətçilər və şəxsiyyətçilər də siyasi platforma olmadan terrora müraciət edirdilər.

Rusiyada Oktyabr İnqilabından sonra “Ağ terror” başladı. Bolşeviklər “qırmızı terror” ilə cavab verdilər. 1917-1919-cu illərin rus anarxist hərəkatı açıq terrora başladı və anarxistlər qismində banditlər və avantüristlər fəaliyyətə başladı.

Birinci dünya müharibəsinin bitməsi ilə Almaniyada, Fransa,Macarıstan və Rumıniyada “Dəmir qvardiya” adlı sağ- milli seperatist və faşistlər terror silahlarını ələ aldılar. Faşist Almaniyasında yaradılan diktatura mexanizmi öz məxsusi sərtliyi ilə seçilən terror aparatından ibarət idi ki, bu aparata CA, CC, gestapo, “Xalq tribunalı” və s. daxil idi. Terrorizm bütün bəşəriyyət üçün ölümcül təhlükə idi.[32,s.42]

XX əsrin ortalarında terrorizmin yeni tipi yaranır,bu tip siyasi ideyalarla maraqlı deyildi. Əsas məqsədi mülki əhalini böyük qisminə qarşı genişmiqyaslı istənilən aktın həyata keçirilməsidir. Burada əsas motiv daha çox dini formada olur, və icraçı da öz mükafatını o biri dünyada alacağına inanır.

XX əsrin sonunda terrorizm xüsusi əhəmiyyət qazanır. Artıq terrorizm öz xarakterinə görə çoxüzlü səciyyə qazanır. Terror artıq sadəcə ekstremist təşkilatlar, cinayətkar fərdlər tərəfindən deyil, həm də, totalitar dövlətlər və onların xüsusi səlahiyyətli qüvvələri tərəfindən də həyata keçirilir. ”Ekonomist” jurnalının verdiyi məlumatla görə, 1968-ci ildən 1995-ci ilə qədər 9 min nəfər terrorun qurbanına çevrilmişdir. [11,s.16]

1.2.İkinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq terrorizm

İnsan sivilizasiyasının inkişafı kontekstində terrorizmin mahiyyətinə və məzmununa baxsaq XX əsrdə baş vermiş 2 əsas hadisəni – I və II Dünya Müharibələrini qeyd etməmək mümkün deyil. Bunların hər biri üçün səbəb xüsusi terror fəaliyyətləri olmuşdur. Əgər I Dünya Müharibəsində səbəb Sarayevada 1914-cü ilin iyul ayında Avstriya Hersoqu Ferdinandı qarşı terror aksiyası idisə, II Dünya müharibəsində səbəb 1939-cu ilin avqustunda Polşa şəhəri Qliviçdə radiostansiyanın ələ keçirilməsi olmuşdur ki, burada da O. Skorsenin rəhbərliyi altında terroristik fəaliyyət həyata keçirilmişdir. Həm I, həm də II Dünya müharibələrində terror fəaliyyətləri qlobal miqyaslı konfliktlərin detanator rolunu oynamışdır. [3, s. 13]

Bu qlobal konfliktlərin gedişatı dövründə terrorizm öz sonrakı inkişafını tapır. Əgər I Dünya müharibəsi dövründə terror vətəndaş əhalisinə qarşı bir qədər epizodik xarakter daşıyırdısa, artıq II Dünya müharibəsi dövründə Almaniyada nasistlər tərəfindən həyata keçirilən terror aktları ari irqinə mənsub olmayan bütün şəxslərə qarşı yönəldilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1933-cü ildə hakimiyyətə gələn Almaniyada nasistlər nəinki öz vətəndaşlarına, eyni zamanda öz himayələrində olan Avropa dövlətləri vətəndaşlarına qarşı da terrordan tam həcmdə istifadə etmişdilər. Bu siyasətdə əsas rol xüsusi düşərgələrin yaradılması sistemi idi. Bu düşərgələr dövlət terroru və genosid üçün əsas alət idi. İlk olaraq bu düşərgələr nasistlərin hakimiyyətinə qarşı çıxan siyasi rəqiblərin, yəni antifaşistlərin izolyasiyası üçün yaradılmışdır. Beləliklə, ilk olaraq bu düşərgəyə kommunistlər və demokratlar göndərilmişdir. Bu düşərgə ilk olaraq 1933-cü ilin mart ayında Daxau şəhəri yaxınlığında yaradılmışdır. II Dünya müharibəsinin əvvəlində artıq həbsxanalarda və bu xüsusi düşərgələrdə 300.000-dən çox almaniyalı, avstriyalı və çexiyalı antifaşistlər mövcud olmuşdur. Növbəti illərdə Hitler Almaniyası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə xüsusi belə düşərgələr şəbəkəsi yaradılır və bu düşərgələrdə milyonlarla insan öldürülür. [9, s. 48]

Bu düşərgələrin ümumi sayı düşərgələrin filialları, həbsxanaları, gettoları – hansılardakı insanlar müxtəlif metod və vasitələrlə öldürüldü 14033 ədəd

idi. Avropanın 18 milyon vətəndaşının 11 milyondan çoxu məhv edilmişdir. Nasistlərin ümumi qurbanlarının sayı isə 46 milyon nəfərdən çox olmuşdur.

Müharibədən sonrakı dövr bir tərəfdən bipolyar qarşıdurma sisteminin formalaşması ilə, digər tərəfdən isə dünya regionunun əksəriyyətində terror təhlükələrinin eskalasiyası ilə xarakterizə olunur. Daha çox XX ərin 60-cı illərindən etibarən terrorizm potensialı artmağa başlayır və artıq bu dövrdə dünya regionlarının əksər zonaları terror təşkilatları və qrupları tərəfindən örtülmüşdür. Bu dövrdə daha aktiv olan sağ radikal və sol radikal ekstremist təşkilatlar idi. Anti-imperialist və prokommunistik şüarlarla çıxış edən təşkilatlar: İspaniyada Bask təşkilatı olan Eta - 1959-cu ildə yaradılmışdır, Fransada birbaşa fəaliyyət təşkilatı -1979-cu ildə yaradılmışdır, Almaniyada Qırmızı Ordu Fraksiyası təşkilatı -1960-cı illərin sonlarında yaradılmışdır, İtaliyada Qırmızı Briqadalar təşkilatı -1970-ci illərdə, Yunanıstanda Xalq İnqilabi Mübarizəsi təşkilatı -1974-cü ildə, Yaponiyanın Qırmızı Ordu təşkilatı -1970-ci ildə yaradılmışdır. Bütün bunların əsas ideologiyası marksizm və ənənəvi militarizm şüarları əsasında yaradılmışdır. [18, s.80]

Daha məşhur sağ radikal ekstremist təşkilatların terror fəaliyyətləri daha çox Böyük Britaniyada başı qırılanlar tərəfindən həyata keçirilən aksiyaya idi ki, bunlar da həm Almaniyada, həm də digər dövlətlərdə neonasist qruplaşmalar idi. Amerikada belə bir təşkilat Kukuluksklan idi.

Elə bu dövrdə həm də xüsusi məşhurluğu Türkiyədə sağ yönümlü sol canavarlar təşkilatı qazanır. Bu təşkilatın 30000 üzvü, 80-dən filialı var idi. Bu təşkilat prokommunist nümayəndələrə qarşı terrorla kifayətlənməmiş, həm də İohan Pavel II papaya qarşı da terror fəaliyyəti təşkil etmişdir. [5, s.3]

Bir çox beynəlxalq terror təşkilatları öz fəaliyyət planlarını milli azadlıq mübarizəsi şüarı ilə həyata keçirmişdir. Bunlara misal olaraq İrlandiya Respublika ordusunu misal göstərmək olar ki, bu təşkilat katolik təşkilatdır, 1914-cü ildə yaradılıb, 1969-cu ildən Olster əyalətinin İrlandiya ilə birləşməsi şüarı ilə aktiv fəaliyyətə başlamışdır. [13, s.99]

Terroru əsas mübarizə üsulu olaraq görən digər məşhur ekstremist qruplar: İsrail tərəfindən işğal edilmiş torpaqlarda “Fələstin islam cihadı”, Misirdə “Qamayya islamiyə”, Əlcəzairdə “Silahlı İslam Qrupu”, Hindistanda “Barbar Xalsa beynəlxalq qrupu”, Şri-Lankada “Tamil İlamın müstəqilliyi pələngi”. Ümumilikdə bu dövrdə 500 qeyri leqal terrorist təşkilatı formalaşmışdır. 1968-ci ildən 1980-ci illərədək 6700 terror aktı həyata keçirilmiş , nəticədə isə 3668 nəfər ölmüş, 7474 nəfər yaralanmışdır. [54,s.78]

Terror təhlükəsinin eskalasiyasının əhəmiyyətli dərəcədə artması və beynəlxalq terrorizm fenomeninin formalaşması XX əsrin 60-80-ci illərində qlobal hərbi siyasi qarşıdurmaya gətirib çıxartdı və beynəlxalq terrorizm aktiv olaraq fəaliyyət göstərərək bu prosesin bütün iştirakçıları tərəfindən istifadə olunmağa başladı.Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, məhz ABŞ-ın dəstəyi və himayəsi ilə hazırki dövrün ən məşhur terrorist təşkilatları olan Əl Qaidə və Taliban təşkilatları yaradılmışdır.Bunlar Əfqanıstanda yaradılmışdır və Reyqanın belə bir sözü var idi ki-ABŞ-a bir yox yeddi Əfqanıstan lazımdır.

Əlbəttə ki, Əfqanıstan və orda baş vermiş hadisələr SSRİ-nin dağılmasında xüsusi rol oynamışdır.Və bu planda Reyqanın tarixi missiyası qüsursuz olaraq yerinə yetirilmişdir.Lakin bununla belə,bu tarixi missiyanı həyata keçirmək üçün buraxılan cin yenidən öz butulkasına daxil olmaq istəmir və özünün dünya siyasi proseslərində iddialarını irəli sürməyə başlayır. Buna görə də son nəticə olaraq bu iddialar elə ABŞ-ın özünə qarşı da yönəlmiş olur. Məhz ABŞ rəhbərliyi ilə 1 nömrəli terrorist Usama Ben Laden meydana çıxmışdır və SSRİ-nin Əfqanıstandan getməsindən sonra geridə qalan 8-15 min arası terrorist döyüşçülər sonradan Yaxın Şərqdə və Mərkəzi Asiya regionunda əsas dayaq nöqtəsinə çevrildilər.[4,s.70]

Bugün terrorizm beynəlxalq terrorizm, daxili siyasi terrorizm, cinayət terrorizmi formalarına ayrılır. Terror aktı bir və ya bir neçə şəxsə, və yaxud obyektə qarşı bir şəxs tərəfindən də həyata keçirilə bilər. Lakin söhbət beynəlxalq terrorizmdən gedirsə, bu zaman bir nəfərdən söhbət gedə bilməz. Hətta terror aktını həyata keçirən sırf bir şəxsdirsə belə, cinayətin məsuliyyətini mütləq hansısa bir terror təşkilatı öz boynuna götürür. [11,s.17]

Beynəlxalq terrorun əsas subyektləri kimi hazırki dövrdə çıxış edir:

- ✓ Radikal siyasi hərəkatlar
- ✓ Ekstremist niyyətli milli və seperatist axınlar
- ✓ Cinayətkar mafia qrupları
- ✓ Bir sıra dövlətlərin xüsusi səlahiyyətli qüvvələri
- ✓ Totalitar və ya yarıfaşist antidemokratik siyasi rejimlər [33,s.102]

Hazırda dünyada 500-dən çox terror təşkilatı mövcuddur. Ən məşhur terror təşkilatları aşağıdakılardır:

- “İslam azadlıq təşkilatı”-islam fundamental təşkilatdır, 1989-cu ildə yaradılmışdır. Əsas məqsəd sovet rejimini devirmək, orada tam müsəlman dövlət yaratmaqdır.
- “Kosovonun azadlığı ” seperatist terror təşkilatları Albaniya, Makedoniya, keçmiş Yuqoslaviyanın ərazisində mövcud olmuşdur. Əsas məqsədləri Kosovo və Metoxiya sərhədlərinin azadlığının təmin olunmasıdır.
- “Aum Sinrikö”- 1987-ci ildə Syoko Asaxara tərəfindən yaradılmış dini sektadır, əsas məqsədi ilk öncə Yaponiyada, daha sonra isə bütün dünyada hakimiyyəti ələ almaqdır.
- “Özbəkistanın islam hərəkatı”- mərkəzi Asiyada islam xəlifəliyinin yaradılması məqsədilə yaranmış silahlı hərəkatdır, regionda müsəlman əhalinin daxil olduğu dövlətləri birləşdirmək istəyir.
- “İrlandiya Respublika Ordusu”- İrlandiyanın Britaniyadan tam müstəqilliyini hədəf alan hərbi təşkilatdır.
- “Fələstinin azad olunması Xalq Cəbhəsi” –yəhudi cəmiyyətinin məhv edilməsi kursunu izləyən və bir sıra dünyaya səs salmış terror hasidələri həyata keçirən təşkilatdır.
- “Tamil Elamın azadlığı pələngləri” 1976-cı ildə Sinqal ksəriyyəti tərəfindənnartan diskriminasiyaya cavab olaraq yaradılmış, əsas məqsədi tamil dövlətinin müstəqil dövlət kimi yaradılmasıdır.

- “XAMAS” Fələstində İslam mübarizə təşkilatıdır, şeyx Əhməd Yasin tərəfindən yaradılıb, yəhudilərin fiziki məhvini, İsrailə əməkdaşlıq edən xristianların, sol xadimlərin izlənməsinə çağırır.
- “Hizbulla”- 1982-ci ildə Livanda Baalbəyde yaradılmış Allah partiyasıdır. İraqdan İsrail aqressiyasına əks olaraq bir neçə min “islam inqilabı keşikçiləri” axışır. Təşkilatın məqsədi- İsrailin məhvi, yerusəlimdə islam nəzarətinin qurulması, Livanda İran nümunəsində islam dövlətinin yaradılmasıdır.
- “Vahabilərin radikal islam sektası” Çeçenistan, Dağıstan və Rusiyanın digər ərazilərində fəaliyyət göstərən , məqsəd olaraq islam xəlifətliyi yaratmağı hədəf alan təşkilatdır.
- “Əl-Qaidə” 1990-cı ildə Usama ben Laden tərəfindən yaradılmış, sovet müdaxiləsinə qarşı vuruşan ərəblərin birləşməsi məqsədilə yaradılmış təşkilatdır. Hazırda bütün dünyada “müsəlman dövlətini qurmaq” məqsədi izləyir.[11,s.17]

Hazırkı dövrdə terrorizm öz miqyasına və ictimai siyasi nəticələrinə görə ən böyük təhlükələrdən birinə çevrilmişdir. Terrorizm və ekstremizm istənilən təzahürlərində bir çox dövlət və vətəndaşların təhlükəsizliyinə daha çox təhlükə törədir və öz ardınca geniş iqtisadi, siyasi, mənəvi itkilər qoyaraq, geniş insan kütlələrinə güclü psixoloji təsir göstərir.

Terrorizm hazırda müasir vasitə və texnologiyalarla təmin olunmuş güclü strukturlara malikdir. Əfqanıstanda, Tacikistanda, Kosovoda, Çeçenistanda terror təşkilatları nümunələri müasir terrorizmin diversion-terrorist müharibəsi apara bildiklərini göstərir. Terrorizm kifayət qədər gəlirli qlobal miqyaslı biznesə çevrilmişdir, inkişaf etmiş əmək bazarına (muzdlular) və kapital yatırımına (silah qoyulması, narkoticarət və s) malikdir.

Müasir dövrdə terrorist fəaliyyət dövlət sərhədlərinin olmaması, beynəlxalq terror mərkəzləri və təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqənin olması, kəşfiyyat və əks kəşfiyyat bölmələrinin, maddi-texniki təminatın, hərbi qrup və gizlənmək yerlərinin, kadrların diqqətli seçilməsi və hazırlığı, dövlət və hüquq müdafiə orqanlarında

agenturasının olması, yaxşı texniki məmullara, təhsil bazası, poliçon və digər lazımı müəssisələrlə təmin olunmuş terror təşkilatları indi daha geniş miqyaslı terror fəaliyyətləri həyata keçirə bilirlər.

Terror təşkilatları öz aralarında sıx əlaqələr qurmuş, ümumi ideoloji-konfessional, hərbi, kommersiya və digər sahələrdə əməkdaşlıq yaratmışlar. Terror qruplaşmaları, əsasən də, rəhbərləri silah alınması, bir birilərinin gizlədilməsi, funksiyalarının bölünməsi və digər məsələlərdə sıx əməkdaşlıq edirlər. [15,s.112]

Müasir terrorizmin ən vacib cəhəti onun yaxşı struktur və təşkilatlanmış səciyyə daşmasıdır. Terror təşkilatları vahid rəhbər orqanlar, idarəetmə sistemləri, planlaşdırma şöbələrinə malikdirlər. Daha geniş qruplaşmaların rəhbərlərinin görüşləri, müxtəlif dini mənsubiyyətə malik təşkilatların fəaliyyətlərinin koordinasiya edilməsi qeyd olunur.

Müasir informasiya texnologiyaları terrorizm ideyalarının yayılması imkanlarını artırır. Onlar İnternet informasiya şəbəkələrindən geniş istifadə edirlər. Peru terroristləri, Taliban, Tamil azadlıq hərəkatı döyüşçüləri və digər terrorist strukturların öz şəbəkə səhifələri mövcuddur. Beynəlxalq terrorizm həm dünya ictimaiyyətinin həyati maraqlarına, həm də insanların əsas hüquq və azadlıqlarına təhlükə yaradır və hər zaman öz qəddarlığı ilə seçilir. [14,s.36]

Cəmiyyət adətən terrorizmi emosiyalar səviyyəsində müəyyən edir, kütlə şüurunda terrorizm dəhşət kimi qəbul edilir. Ona görə də, bugünkü gündə ən effektiv terror metodu hakimiyyət nümayəndələrinə deyil, sülhpərvər günahsız insanlara qarşı edilir. Bu insanların heç bir günahı olmur, onlar köməksizdirlər, terrorun ünvanına birbaşa heç bir aidiyyətləri yoxdur, ancaq bu insanların ölümündən sonra terrorun katastrofik nəticələri kütləvi informasiya vasitələri ilə ictimaiyyətin diqqətinə və bununla da, əsas liderə, yəni terrorun ünvanına çatır.

Müasir terrorizmin fərqləndirici xüsusiyyətlərinə aiddir:

- İctimai və dövlət siyasi , iqtisadi və güc strukturlarına daxil olması
- Döyüşçülərin hazırlanması üçün budaqlanmış şəbəkənin və bazaların yaradılması, firmalar, şirkətlər, bank, fond şəbəkələrinin yaradılması

(bütün bunlar terroristlərin himayəsi, maliyyələşməsi və fəaliyyətlərinin hərtərəfli təmini üçün lazımdır)

- Narkobiznes və silah alveri nəticəsində terroristlərin maliyyə imkanlarının genişlənməsi
- Bir sıra dövlətlər tərəfindən təqdim edilən sığınacaq, yaşama, fəaliyyət və baza imkanlarından istifadə hüquqlarının olması
- Öz təsirlərini artırmaq üçün konflikt və böhran vəziyyətlərinin yaradılması və istifadəsi.[14,s.104]

1.3.2001-ci il 11 sentyabr hadisələri və ABŞ-ın qlobal və regional antiterror siyasəti, Buş Doktrinası

11 sentyabr hücumları ABŞ-ın ərazisində gerçəkləşdirilmiş, istisnalar xaric olmaqla, müasir dövrdə ilk genişmiqyaslı terror aktı olaraq dəyərləndirilə bilər. Yeni dünyanın lideri, Soyuq Müharibənin qalibi, qloballaşmanın qabaqcılı ABŞ, bu hücumlar sonrası gərginlik və psixoloji travma yaşamış, hal hazırda da yaşamaqdadır. Bu çərçivədə amerikan qəbulu və qərar alması müddətində ən böyük dəyişiklik psixoloji dəyişiklikdir. Pörl harbor hadisələrindən etibarən bu günə qədər heç bir düşmən amerikalıları öz ərazilərində, amerika torpaqlarında bu qədər böyük miqdarda, şiddətli və sarsıdıcı şəkildə öldürməmişdi. [63,s.75]

Bu terror aktının Əl-Qaidə tərəfindən həyata keçirildiyi ilə bağlı fikir birliyi əldə olunsada, zaman zaman 11sentyabr hücumlarının Yaxın Şərqi siyasətinə zəmin hazırlamaq istəyən ABŞ-ın özü tərəfindən gerçəkləşdirildiyi ya da ən azından hücumlara bilərəkdən göz yumulduğu kimi sui-qəsd nəzəriyyələri də formalaşmışdır. CIA və Amerika silahlı qüvvələrinin hücumu bilərəkdən laqeyd yanaşdığı, hava piratlarının Amerikan səmalarında yetişdirildiyi və əkin qüllələrin təyyarələr çarpmaqdan daha öncə, qüllədə yerləşdirilən bombalarla məqsədyönlü şəkildə partladılmasından sonra qüllələrin partladığı ehtimalları kifayət qədərdir.

11 sentyabr 2001 çərşənbə axşamı səhəri ikisi Amerikan Airlines, digər ikisi də United Airlinesə aid ümumilikdə 4 sənişin təyyarəsi Amerika aviasiya mərkəzlərində təhsil alan Əl-Qaidə üzvü 19 hava pilotu tərəfindən qaçırılmışdı. Amerikan Airlinesə aid 11 səfər sayılı Boeing 767 təyyarəsi Los-Angelesə getmək üçün Boston Loqan hava limanından uçuş etmişdir. Uçuşa başladıqdan qısa müddət sonra Muhammed Atta tərəfindən ələ keçirilən təyyarə saat 08.46da Dünya Ticarət Mərkəzinin Şimal Qülləsinə çarpılmışdır. İki saatdan daha az bir müddət sonra Şimal Qülləsi çökmüşdür. Boston Loqan havalimanından Los Angelosa getmək üçün qalxan United Airlinesə aid 175 səfər sayılı Boeing 767 tipli başqa bir sənişin təyyarəsi də saat 09.05də Dünya Ticarət Mərkəzinin Cənub Qülləsinə çarpılmışdır. Bu çarpma digərindən fərqli olaraq kameraların qüllələrə doğru istiqamətləndiyi bir vaxtda gerçəkləşmiş və bütün dünya bu çarpışma anını canlı yayımla izləmişdir. Cənub Qülləsi çarpışma anından 50 dəqiqə sonra çökmüşdür. [21,s.40]

Amerika Airlinesə aid 77səfər sayılı Boeing 757 tipli sənişin təyyarəsi isə Vaşinqton D.C.-a doğru yönəlmiş və ABŞ Müdafiə Nazirliyi binası olan Pentaqonun cənub qərbinə çarpmışdır. Təyyarənin 20 mindən çox işçisi olan Pentaqonun hardasa tamamilən boşaldılmış və təmirdə olan hissəsinə çarpılması nəticəsində 1235 nəfər işçi öz həyatını itirmişdir.

Son olaraq United Airlinesə aid 93 səfər sayılı Boeing 757 tipli sənişin təyyarəsi isə Pensilvaniya Ştatındakı Stoni krik Taunşip adlı ərazisinə çaxılmışdır. Bu təyyarə ilə bağlı dəqiq dəlillər tapılmasa da, əsl hədəfinin Ağ Ev olduğu , lakin uğursuz olduğu ilə bağlı bəzi fikirlər mövcuddur.

Hücumların verdiyi qanuni özünü müdafiə hüququ çərçivəsində ABŞ , BMT Təhlükəsizlik Şurasından 1373 sayılı qərarı çıxarmış və yenə Şuranın qərarı ilə Terrorizmlə Mübarizə Komitəsi yaradılmışdır. Bu qərar nə terrorizmi müəyyənləşdirmiş, nə də terroristləri aydınlaşdırmışdır, bu qərar daha çox, dövlətləri terrorizmlə mübarizəyə sövq etməyi məqsəd olaraq qoymuşdu. [71,s.41]

11 sentyabr müəyyən mənada global terror əsrini başlatmışdır. Buş, 11 sentyabr 2001-ci ildə etdiyi radio açıqlamasında 11sentyabr hadisələrinin əslində

ABŞ-a qarşı başlanmış bir müharibə olduğunu qeyd etmişdi. 6 noyabr 2001 tarixində “Terrorizmlə Mübarizə Konfransı”nda heç bir dövlətin bu müharibədə tərəfsiz qalmayacağı irəli sürülmüşdür. Bu mənada Damla Arasın məsələyə baxışı diqqət çəkir. Belə ki, Aras, 11 sentyabr sonrası ABŞ-ın terror anlayışını fərqli qəbul etdiyini, bu anlayışı yenidən formalaşdırdığını və öz istədiyi formada mənalandırdığını qeyd edir.

ABŞ, beynəlxalq mühitdə, heç bir mübahisəyə icazə verməyəcək qədər açıq olan bu hadisə sonrasında, hücumə məruz qalan ölkə kimi özünü müdafiə hüququ qazanmışdı. 2002 sentyabr “Dövlət təhlükəsizlik strategiyası”nda ABŞ siyasətini açıqlayan Buş, XX əsrdəki totalitarizm ilə müstəqillik arasında yaşanan müharibəni müstəqilliyin qazandığına diqqət çəkmiş və XXI əsrdəki mübarizənin də rəsmiini çəkmişdir. Buşun açıqlamasına görə, beynəlxalq sistemin nizamı ilə bəşəriyyətin gələcəyi üçün əsas insan hüquqları ilə iqtisadi və siyasi müstəqilliklərə bağlı dövlətlərin, müstəqillik, demokratiya və sərbəst mülkiyyəti müdafiə etməkləri zəruridir. Sənədin giriş bölməsində ABŞın ilkin məqsədinin qlobal istiqrarın qorunması, dünya iqtisadi və siyasi gücə dayanan yayılmış bir təsir yaratmaq və bunu hərbi qüvvələrlə dəstəkləmək olduğu bildirilmişdir. Və bu məqsədin gerçəkləşdirilə bilməsi üçün də ilk olaraq terror qaynağının məhv edilməsi zəruridir. ABŞ buna Əfqanıstan üzərindən başlamışdır. İkinci olaraq isə, Kütləvi qırğın silahlarına sahib olduğu iddiası ilə İraq işğal edilmiş, Böyük Yaxın Şərq layihəsi həyata keçirilməyə başlamışdı. [20,s.22]

Buş doktrinası. Buş 20 sentyabr 2001 tarixində Konqresdə etdiyi çıxışında ABŞ-ın özünə müharibə elan etmiş terroristlərlə, onları qoruyan dövlətlər arasında fərq görmədiyini bildirmişdir. Bu nitqi ilə Buş ABŞ-ın Dövlət Təhlükəsizlik Strategiyasının ilk işarətlərini vermişdir. Bu strategiya çərçivəsində :

- Terrorizm və diktatorluqla mübarizə edərək sülhü qorumaq;
 - Qüvvələr arası xoş münasibətlər qurmaq;
 - Dünyanın hər yerindəki müstəqil və açıq cəmiyyətləri dəstəkləmək
- ABŞ-ın hədəfləri sırasında yer almışdı.[68,s.43]

ABŞ insan haqlarını qlobal miqyasda yayaraq qlobal terrorizmə qarşı ittifaqları gücləndirmək, regional münaqişələri sona çatdırmaq üçün digər ölkələrlə əməkdaşlıq etmək və düşmənlərin özünü kütləvi qırğın silahları ilə təhdid etməsinin qarşısını almaq məqsədi daşımışdır. Yenə ABŞ bu strategiya ilə terrorla mübarizənin yol xəritəsini müəyyənləşdirərək sistemi dəyişdirmək istəyənlərə qarşı silahlı müdaxiləni məsləhət bilmişdir.

Bu da öz əksini Buş doktrinasında tapmışdır. 2005 mart ayında ABŞ ortaya qoyulan Beynəlxalq Müdafiə Strategiyası sənədində dövlət təhlükəsizlik strategiyasındakı ana fikri inkişaf etdirərək dəstəkləmişdir. Qeyd olunan sənəddə zəif dövlətlər və idarə olunmayan bölgələrin təhdid qaynağı olduqları qeyd olunmuş və ABŞın strateji hədəfləri belə sıralanmışdır:

- ABŞ-ı birbaşa hücumlardan qorumaq;
- Qlobal hərəkət sərbəstliyini davam etdirmək və əhəmiyyətli strateji bölgələrə əlçatanlığı sığortalamaq;
- İttifaq və əməkdaşlıqları gücləndirmək;
- ABŞ leyhinə uyğun təhlükəsizlik hədəflərinin yaradılması.[37,s.89]

Əl-Qaidə terror təşkilatının ABŞ-a qarşı keçirdiyi 11 sentyabr hücumlarından sonra Amerikan dövlət təhlükəsizlik anlayışının sadəcə sülhpərvər vasitəçilik rolları və yaxud insani müdaxilə ilə yekunlaşmayacağı açıqlıq qazanmışdır.

Beynəlxalq terrora qarşı “qlobal təhlükəsizlik anlayışı ” mənimsəyən ABŞ , yaşadığı bu sarsıntıdan sonra bütün qaydaları ilə hegemonluğunun yenidən formalaşdırmağa başlamışdı. Bu mənada, gücdən istifadəyə söykənən, miqyaslı və uzun vədəli bir meydan oxuma strategiyası müəyyənləşdirmişdir.

11 sentyabr hücumlarından sonra Buş, beynəlxalq terrorizmin əsas səbəbi olaraq, Yaxın Şərqdə demokratik rejimlərin olmadığını göstərmişdir. Ona görə, Yaxın Şərq regionundakı dövlətlər, sosio-iqtisadi və siyasi sıxıntılar yaşamaqda idi və mövcud rejimlərdə xalqın tələblərini və qloballaşma ilə modernləşmənin gərəklərini yerinə yetirə bilmirdi. Regiondakı pis siyasi, iqtisadi və sosial şərtlər, ABŞ qarşılığını ortaya çıxarırdı. [75,s.54]

ABŞ bu hücumlar sonrasında öz və müttəfiqlərinin enerji təhlükəsizliyi üçün ciddi enerji təhlükəsizliyi siyasəti və terrorizmə qarşı qlobal bir müharibə siyasəti izləməyi hədəf almış lakin Köni və Oğanın bildirdikləri kimi bu siyasətlərdə müvəffəqiyyətli ola bilməmişdir. ABŞ bu dövrdə Yaxın Şərq siyasətlərini “terrorizmlə müharibə” adı altında toplayaraq irəli sürmüş və Amerikanın bu siyasətlərinin qarşısında duranları Corc V. Buş “qarşı dövlətlər” olaraq elan etmişdir. Şanlı Bahadır Koç, “ABŞ-ın Yaxın Şərq siyasətində 11 sentyabr sonrası yaşanan və gözlənilən inkişaf ilə Soyuq Müharibənin bitməsindən sonra yaşanan dəyişim qarşılaşdırılsa, ilkinin ikincisindən daha dərin olduğu söylənə bilər” deyərək, 11 sentyabr sonrası ABŞ Yaxın Şərq siyasətində yeni açılımlar olduğuna diqqət çəkmişdir.[77,s.70]

11 sentyabr sonrasında ABŞ xarici siyasətində konkret dəyişikliklər ortaya çıxdığı qeyd olundu. Beynəlxalq münasibətlərdə terrorla mübarizəni qoyan ABŞ, ən əvvəl “Şər oxu”nu çəkmiş , ardınca da terrora qarşı müharibə elan edərək xarici əlaqələrində yeni bir mərhələ başlatmışdır. Vaşinqton üçün terrorla mübarizə məsələsi beynəlxalq münasibətlərdə aparıcı rol oynamağa başlamış və ABŞ-ın yeni siyasətinin nəticələri qısa müddətdə bütün dünyada öz təsirini göstərmişdir. 11 sentyabr hücumlarından sonra Konqresdə Corc V. Buş, beynəlxalq terrora qarşı yekun müharibə elan etmişdir. Dünyadakı terror təşkilatlarının çökdürüləcəyini və terrora dəstək verən hər kəsin ABŞ-ın düşmənləri siyahısına daxil olacağını qeyd etmişdir. İlk hədəf olaraq hücumun arxasında durduğu təxmin edilən Usama ben Laden və Əl - Qaidə təşkilatına dəstək verdiyi bildirilən Əfqanıstandakı Taliban rejimi müəyyən olunmuş və bununla da Əfqanıstana müdaxilə nizamlanmışdır. Ardınca, kütləvi qırğın silahlarına malik olduğu iddiaları ilə İran, İraq və Şimali Koreya “Şər oxu” olaraq adlandırılmış və bu ölkələr dünya təhlükəsizliyi üçün təhdid olaraq dəyərləndirilmişdir. 2002 iyunda ABŞ yeni xarici siyasəti ABŞ prezidenti Buş tərəfindən Vest Point Akademiyasında ana xətləri ilə birgə açıqlanmışdır. Bu yeni xarici siyasətə görə, ABŞ, nüvə, bioloji, kimyəvi silah istehsal edən və təhdid yaratdığına güman olunan ölkələrə qarşı konvensional və nüvə silahları da istifadə edərək , önleyici zərbə endirə biləcək hərbi və siyasi

vasitələr birlikdə uyğun bir strategiya halına gətirilərək terrorla müdaxilədə istifadə ediləcəkdir. Buş hakimiyyətə gəldikdən bu yana ən geniş miqyaslı xarici siyasət sənədi olaraq tanınan Beynəlxalq Təhlükəsizlik Strategiyası son dərəcə fəal bir çərçivəyə oturdulmuşdu. Sənəddə daha təhdid ortaya çıxmada və bir hücumla dönüşmədən əvvəl hərbi əməliyyat aparılması zəruriliyi vurğulanmışdır.

ABŞ rəhbəri Buşun 2002 20 sentyabr tarixində ortaya atdığı Beynəlxalq Təhlükəsizlik Strategiyası daxili və xarici aləmdə əhəmiyyətli müzakirələrə yol açdı. Bu strategiya bir tərəfdən Amerikanın yeni ildə qarşı qalacağı təhdidləri ortaya qoyan analiz olaraq görülürdüsə də, digər tərəfdən Amerikanın Soyuq Müharibədən sonra izlədiyi sülh siyasətindən tamamilə fərqlənirdi.[34,s.8]

11 sentyabr sonrası Amerika xarici siyasətinin əsas fəlsəfəsini meydana gətirən Buş doktrinasının açıq olaraq dünyanı Soyuq Müharibə illərində olduğu kimi ikili bir qütbə ayırdığı müşahidə olunmuşdur. Buş, 26 sentyabr 2001 tarixində Konqresdəki mesajında bütün ölkələrə bir seçim etməsi gərəkdiyini “ya bizimlə bərabərsiz, ya da bizim qarşımızda terroristlərlə” ifadələri ilə konkret bir şəkildə ortaya qoymuşdu. Noam Xomskiyə görə, dünyaya 2 seçim qoyulmuşdu: “ Bizə qatılın ya da ölüm və yoxlama ehtimalları ilə üzləşin”.Ataövə görə, Dünya Ticarət Mərkəzi ilə Pentaqonda 11 sentyabr sabahı baş verən yoxlama, Buş idarəçiliyi üçün böyük bir fürsət olmuşdur. Ona görə Buş idarəçiliyi, bu hadisələrin xalqda yaratdığı effektdən istifadə etməyə gecikməmişdir. Buş, xalqını özünə bağlı qalmağa məqsəd qoyan bir danışmaq üslubu inkişaf etdirmişdir. Etdiyi danışmalar, yurddaşlarının içində depressiya duyğusu yaratmaq məqsəd qoymuşdur. Ataövə görə Buş, öz qaramsar nitqləri ilə bir növ xalqı ümitsizliyə sürükləyir.[31,s.46]

11 sentyabr 2001 sonrası Amerika idarəçiliyinin dünyadakı hadisələrə baxışı dəyişmiş, bu dəyişim xarici siyasət tətbiqinə də öz təsirini göstərmişdir. 11 sentyabr 2001 ABŞ terror hücumları nəticəsində “terrorizm” əsas təhdid olaraq ABŞ və dünya gündəminə gəlmişdir. Bu hadisələrdən sonra isə Buş artıq Kütləvi qırğın silahlarının yayılması məsələsini terrorizmin ayrılmaz bir parçası olaraq qəbul etmişdir. Amerika Konqresi 14 sentyabr 2001 tarixində Buşa hücumları nizamlayana qarşı bütün zəruri tədbirləri görmək üçün geniş səlahiyyətlər

vermişdir. Buş doktrinasının həyata keçirilməsi Əfqanıstana müdaxilə ilə başlamışdır. [75,s.40]

II FƏSİL. Yeni Dünya Düzəni və Dəyişən Terrorizm konsepsiyası

2.1. Beynəlxalq Terrorizm-yeni dünya düzənində beynəlxalq təhlükəsizliyi təhdid edən əsas faktor kimi

Soyuq Müharibədən sonra dəyişikliyə uğrayan, beynəlxalq təhlükəsizlik baxımından əhəmiyyətli bir təhdid halına gələn terrorizm, bu tarixdən etibarən fəaliyyət sahəsini milli sərhədlərin kənarına daşımış və bütün dünyaya təsir edən bir gücə çatmışdır[32,s.98]. Beynəlxalq terrorizm; birdən çox ölkənin torpaqlarını hədəfləyən, beynəlxalq səviyyədə təşkil oluna bilən və yenə eyni səviyyədə hərəkət edə bilən, beynəlxalq nəticələr doğuran bir şiddət, ya da şiddət ehtiva edən bir hərəkət kimi izah edilir[29,s.77]. Buna görə terrorizmin beynəlxalq səviyyədə yayılması konsepsiyası beynəlxalq təşkilatların prioritet gündəm maddələrindən biri halına gəlmişdir.

Jenkins beynəlxalq terrorizmi, terroristlərin hədəflərini vurmaq üçün xaricə getdiyi zaman və ya daxildə tapıldıqda da, xarici dövlətlərin “diplomat ya da xarici şirkət nümayəndəsi kimi” əlaqələrinə və ya “hava limanları” kimi əsas nəqliyyat xətlərinə yönəlmiş qurbanlar seçilməsi və açıq bir şəkildə beynəlxalq nəticələr doğurması kimi izah edilir. İrlandiyalı bir terroristin bir başqa İrlandilalı Belfastda bombalı hücumda öldürməsi, ya da bir İtalyan terroristin İtalyan səlahiyyətli şəxsini İtaliyada qaçırması hərəkətləri, Jenkinsə görə beynəlxalq terrorizmin əhatəsinə daxil deyil.

Bailey beynəlxalq terrorizmi; birdən çox dövləti təsiri altına alan, təhdid və təzyiq məqsədi güdən siyasi motivli şiddətin, qeyri-dövlət aktyorları tərəfindən davamlı bir şəkildə istifadə edilməsi şəklində ifadə edir.

Ergil “birdən çox ölkənin torpaqlarını və ya vətəndaşlarını ehtiva edən terrorizm beynəlmilləşməsidir” demişdir. Eyni zamanda beynəlxalq terrorizmin, milli sistemə qarşı sistemdən xaricdə yönəldilən bir şiddət və ya şiddət ehtiva edən bir hərəkət, milli sərhədlərin xaricinə daşan bir təhdid faktı, beynəlxalq təsirlərə səbəb olaraq beynəlxalq diplomatiya və müharibə qaydalarını kənarlaşdıran bütün

hərəkətlərdir.

Beynəlxalq təhlükəsizlik və sülh və ya beynəlxalq münaqişələr, problemlər, böhranlar və beynəlxalq etibarsızlıq çox yaxından əlaqəli anlayışlardır. Təhlükəsizlik strategiyaları yalnız sülhü təmin etməli, həm də təmin edilən sülhün qorunmasını təmin etməlidir. Bu səbəbdən, qurulan sülh və sülh şərtlərinin qorunması çox vacibdir. Ümumiyyətlə xarici müdaxilələrlə, döyüşün bir daha başlamaması və atəşkəsin qalıcı olması üçün səylər (sülhün təsis edilməsi və qorunması) sərf edilir. Bununla yanaşı, biz daha da irəli gedə bilərik və mübahisənin tamamilə xaricdən müdaxilədən sona çatma yollarını axtara bilərik. Tərəflər obyektiv olaraq daimi həllər ilə razılaşırlarsa, barışıq və sülh yolu ilə həll təmin edilə bilər.

Beynəlxalq aləmdə dövlətlər kənardan hər hansı bir təhdidə məruz qaldıqda və ya regionlarında yaranan təhdidlərdən əziyyət çəkəndə əsas seçimləri, təhdidləri minimuma endirərək bəzi tədbirlər görmək olur. Beynəlxalq aləmdə dövlətlərin üzləşdiyi təhdidlər təkcə hərbi güc və qüvvə tətbiqindən irəli gəlir. Müasir dövrdə bir dövlətin təhlükəsizliyinə qarşı təhdidlər, hərbi, siyasi, iqtisadi və texnoloji sahələrdə olur. Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə təhlükəsizlik təhdidləri, qlobal səviyyədəki inkişafı paralel olaraq, əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliyə uğramışdır. Bu dövrdə realist düşüncənin alçaq siyasət olaraq adlandırdığı sosial-iqtisadi məsələlər, hərbi-təhlükəsizlik problemlərinə nisbətən ümumi olaraq daha hökmran hala gəlmişdir. 2003-ci ildə çap olunan Avropa Təhlükəsizlik Strategiyasına görə bu yeni təhdidlər; Terrorizm, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, regional münaqişələr, uğursuz dövlətlər və mütəşəkkil cinayətkarlıq. Bu təhdidlər bir-biri ilə bağlı olur: Terrorçuların mütəşəkkil cinayətkarlıq çərçivəsindəki fəaliyyətləri (çirkli pulların yuyulması kimi) və ya 11 Sentyabrdan bəri gündəmi məşğul edən və bəşəriyyət üçün ən böyük təhdid olan terrorçuların kütləvi qırğın silahlarına çata bilməsi vəziyyəti kimi. Bu yeni təhlükəsizlik təhdidləri beynəlxalq xarakter daşıyır, yəni tək bir dövlətdən irəli gəlməyib, sadəcə tək bir dövlət üçün təhlükə yaratmır və bu vəziyyət,

“inamsızlığın qloballaşması”na, bu səbəbdən beynəlxalq arenadakı bütün aktyorların özlərini bu təhdidlərə qarşı mübarizəyə qoşulmaqla borclu hiss etməsinə yol açmışdır.

Beynəlxalq terrorizm təhdidi, “inamsızlığın qloballaşması”nın ən mühüm dəlillərindəndir. Şübhəsiz, terrorizm yeni bir hadisə deyil; Radikal siyasi və sosial dəyişiklik tətbiq etməyə yönəlmiş, çox vaxt zorakılıq ünsürü daşıyan fəaliyyətlərin varlığı ötən əsrlərə söykənir. Bununla yanaşı, 2001-ci il 11 Sentyabrdakı terrorçu hücumlardan sonra terrorizmə qarşı mübarizə, beynəlxalq münasibətlərin yeni gündəmi halına gəlmişdir, çünki bu hücumlar, terrorçuların hər an və hər yerdə fəaliyyət göstərə biləcəyini dünyaya göstərmişdir. Bu yeni terrorizm bu günə qədərki konseptual çərçivəsini aşmış, yeni bir şəkil almışdır və artıq daha da çox dağıdıcı olmuşdur. Fransız politoloq Olivier Roy görə “yenilik terrorizmin özündən yox, onun kütləvi qırğın silahlarına malik olmaq ehtimalından qaynaqlanır”. Beləliklə, dövlətlər bu böyük təhlükəni hiss etməli və əvvəllər terrora qarşı aldıkları tədbirləri bu çərçivədə yenidən nəzərdən keçirməlidirlər.

Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə asimmetrik xarakterli yeni təhdid və risklər meydana çıxmış və qeyri-dövlət aktyorları artan şəkildə əhəmiyyət qazanmışdır. Dünyadakı mövcud hərbi və siyasi tarazlıqlar dövlətlərin bir-birinə bilavasitə güc istifadə etmələrini çətinləşdirir, strateji və siyasi hədəflərə çata bilmək üçün, daha təsirli, maya dəyəri aşağı və örtülü bir mübarizə üsulu olan və müharibənin gətirəcəyi mənfi nəticələrdən çəkinmək imkanı təmin edən terrorizmi bir aşağı sıxlıqlı qarşıdurma və psixoloji müharibə üsulu kimi önə çıxarır. Beynəlxalq terrorizm, bir tərəfdən, əldə etmiş olduğu dövlət dəstəyinin daha da təsirli hala gəlməsi sayəsində, digər tərəfdən qloballaşmanın və müasir texnologiyanın gətirdiyi imkanlardan istifadə edərək dövlətlərdən muxtar, çevik və daha təsirli hərəkət etmə qabiliyyəti qazanaraq, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı ciddi bir təhdid olmaqda davam edir.

Terrorizmlə mübarizə, dövlətin təhlükəsizliyi və suverenliyi ilə bağlı həssas bir haldır. Çünki terror təşkilatları, ifadələrində bazasında silahlı mübarizə vasitə olaraq istifadə etdiklərini və dövlətdən siyasi, sosial, mədəni və digər sahələrdə

addım atmasını gözlədiklərini iddia etsələr də, davamlı olaraq gücdən qidalanırlar və dövlətləri, öz zorakılıq şəraitlərinə çəkməyə çalışaraq dövlətin legitimliyini sual altına qoymaq istəyirlər. Bu səbəblə, siyasi bir fakt olsa da, terrorizmə qarşı mübarizə demokratik bir sistem içərisində hüquqi üsullarla aparılmalıdır. Çünki “qanunun aliliyi” və “insan hüquqları” kimi ümumbəşəri prinsiplərdən uzaqlaşdırılması halında aparılan yanlış üsullar, terror təşkilatlarının istismar sahələrini genişləndirərək, uzun perspektivdə terrorizmlə mübarizəyə mənfi təsir göstərir. Birləşmiş Millətlər Təhlükəsizlik Şurasının qüvvə istifadəsinə qərar verməsindən başqa qüvvədən istifadənin mümkün olduğu yeganə hal olan qanuni müdafiə hüququnun istifadə edilməsi beynəlxalq hüquq qaydalarına uyğun olmalıdır. Müstəsna hal olması səbəbindən həyata keçirilməsi bir sıra şərtlərə nəzəndə olan qanuni müdafiə hüququ; Sərhədsiz bir haqq olmayıb silahlı hücum, zərurilik, mütənasiblik və gərginlik şərtləri ilə məhdudlaşdırılmışdır.

Terrorizmin beynəlxalq miqyasdakı təsirlərini anlamaq üçün terrorçu hücumları ilə bağlı faktları görmək kifayətdir. Xüsusilə 1990-cı illərin əvvəlindən etibarən terrorçu fəaliyyətlərin dəyişiklik meyli diqqət çəkir. Keçirilən aksiyaların izdihamlı yerləri hədəf alması, dağıdıcı gücünün yüksək bombaların istifadə edilməsi bu dəyişikliyin qarşıya çıxan elementləridir. Əslində aparılan terror aktı sayı keçmiş illərə nisbətən azalmasına baxmayaraq, hücumların zərəri və can tələfatı əhəmiyyətli bir şəkildə artmışdır. 1987-ci ildə sayı 666 olan terrorçu akt 1991-ci ildə 565-ə, ən aşağı olduğu 1996-cı ildə isə 296-ya düşmüşdür. Buna qarşılıq olaraq, Asiyada 1992-ci ildə 13 terrorçu aksiyada həlak olanların sayı yalnız 25 ikən, 1995-ci ildəki 16 aksiyada ölümlərin sayı 5639-a yüksəlmiş, Avropada 1992-ci ildə 113 akt 65 can alarkən, 1996-cı ildəki 121 aksiya 503 nəfərin həyatını itirməsinə səbəb olmuşdur.[32]

2014-cü ildə 75 fərqli ölkədə 10981 nəfər terrorizmə məruz qalmışdır. Nəticədə 30 min 923 nəfər həyatını itirmiş, 34,700 nəfər yaralanmış və 9,400 nəfər oğurlanmışdır. Bu hadisələrdən ən çox təsirlənən ölkələr, hadisə sayı nəzərə alınaraq müvafiq olaraq İraq, Suriya, Pakistan, Əfqanıstan, Hindistan, Yəmən, Somali, Türkiyə, Kolumbiya və Tayland olmuşdur.

Bütün bu statistik göstəricilər, terrorizmin beynəlxalq miqyasda təsirini sübut edən xarakter daşıyır. Əslində can və mal itkisi beynəlxalq terrorizmin əsas diqqət yetirdiyi amil deyil. Psixoloji və siyasi təsirlər, sosioloji təxribatlar və ictimai qorxuların ortaya çıxışı, aksiyalarla qarşıya qoyulan əsas vəzifələrdir.[64] Beynəlxalq terrorizm; Beynəlxalq əmin-amanlıq və təhlükəsizlik mühitini, dövlətlərin sülh əsaslı yaxşı münasibətlərini, daxili işlərini, münaqişələrin sülh arqumentlərlə həllini, daxili hüquqi və beynəlxalq hüququ hədəf alır.[7]

2.2. Beynəlxalq Terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq təşkilatların rolu

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə ilk növbədə terrorizmi nəzarət altına alan, onu təsirsizləşdirən və nəhayət, məhv edən proses nəzərdə tutulur. Bu mübarizə, gedişindən başa düşüldüyü kimi, böyük səbr tələb edən uzun müddətli bir vəzifədir. Terrorizmlə mübarizədə sürətli və təcili bir həll var, “sehrli bir çubuq”.

Terroristlə mübarizə və terrorizmlə mübarizə anlayışları fərqlidir. Terroristlə mübarizə hərbi səviyyədə araşdırılmalı bir məsələdir. Terroristlə mübarizədə edilməsi lazım olan tək şey, hərbi gücün bütün vasitələrini bir araya gətirmək və istifadə etməklə, terroristlərin tapılıb yox edilməsidir.[20,s.389] Bu ölçüdə terrorla mübarizə bir müharibə kimi qəbul edilir və təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti ön plana çıxır. Necə ki 11 Sentyabr terror hücumlarından sonra, bəzi bölgələrin və ya regional alt sistemlərin, terrorun məskunlaşmasına uyğun mühitlər olduğu düşüncəsiylə, terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlıq içərisində, terroru dəstəkləyən ölkə və regionlara yönəlik hərbi müdaxilə məsələsi olmuşdur.

“Uğursuz ölkələrin” (Failed States) və ya “Quldur dövlətlərin” (Rough States) terror təşkilatlarının fəaliyyətlərinə uyğun baza yaratdıqları və hətta, ikincilərin fəal şəkildə terrora dəstək verməsi nöqeteyi-nəzərindən bütün beynəlxalq sistemə təsir edən “terrorla müharibə” (war on terrorism) anlayışı ortaya çıxmışdır.

Terrorizmlə mübarizə isə, tamamilə bir anlayış ilə ələ alınan və çoxsaylı siyasət sahəsini ehtiva edən bir xarakter daşıyır. Bu ölçüdə, hərbi gücdən çox, siyasi, iqtisadi, sosial, hüquqi vasitələr ön plana çıxır.

Hamilton, terrorizmlə mübarizənin miqyasının nə olduğunu bildirərkən bu məqamları ortaya qoymuşdur:

- Terrorçulara sığınacaq imkanı verən dövlətlərin süqutuna mane olma;
- Sosial və siyasi hüquqların inkişaf etdirilməsi və qanunun aliliyi prinsipinin həyata keçirilməsi yolu ilə terrorizmin artmasının qarşısının alınması;
- Terrorçu olma potensialı olan, yoxsulluq və işsizlik kimi sosial-iqtisadi problemlərə həll tapma;
- Təhsil sistemində davamlı yeniliklər və inkişaf nümayiş etdirmək;
- Radioaktiv materiallar kimi təhlükəli mənbələrə nəzarət etmə;
- Dövlətlər arasındakı konsensus formalaşması üçün diplomatiyadan maksimum dərəcədə faydalanmaq;
- Sərhəd və daxili təhlükəsizliyin terrorçu fəallığını qarşısını alacaq şəkildə dizaynı;
- Terrorçuların maliyyə əlaqələrini qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin görülməsi.

Göründüyü kimi, terrorizmlə mübarizə çərçivəsində aparılması lazım olanların çoxunun, hərbi olmayan üsullar olduğu diqqət çəkir. Terrorizmlə mübarizədə başlanğıc nöqtəsi, terrorizm tənliyinin təhlil edilməsidir. Terrorizm tənliyi; Terrorçu hərəkətlərə girişmə tələbatıdır və bu meyli həyata keçirə bilmək qabiliyyətinin bir qarışığıdır. Bu iki əsas şərt, keçmiş, bu gün və gələcək terrorizmin çərçivəsini müəyyən edir. Terrorizm tənliyindən hərəkətlə, terrorizmlə mübarizə tənliyi yarana bilər.[19,s.26]

Terrorizmin necə bir quruculuq içərisində olduğunu analiz etdikdən sonra edilməsi lazım gələn məqam, mübarizə tərzinin müəyyənləşdirilməsi barədə razılaşma təmin olunması və bu sahədə normaların yaradılmasıdır. Belə ki, təsis etmək, beynəlxalq bir mübarizə də ən mühüm detallardan biridir.[2,s.128]Qısa

müddətli və dövri reseptlər, terrorizm epidemiyasının yayılmasına müəyyən bir dərəcəyə qədər yol versə də, uzunmüddətli həll yolların formalaşmasına töhfə vermir.

Immanuel Kantın dünya üzərində daimi bir sülhün təsis edilə bilməsi üçün bir “foedus pacifium”, yəni beynəlxalq bir əməkdaşlıq qurulması təklif etdiyi düşüncəsindən ilham alaraq, milli sərhədlərin içərisində qala bilməyəcək qədər genişlənən terrorizm faktıyla mübarizədə, dövlət söylərinin fəaliyyəti və kafiliyi müzakirə mövzudur.[2,s.126]

Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyələrindən; Əxlaq, beynəlxalq təşkilatlanma və beynəlxalq hüququ qeyd edən liberalizm, beynəlxalq sistemin problemlərini həll etmək üçün bir-birilərlə əməkdaşlıq etmək qabiliyyəti və istəyi olan dövlətlərdən meydana gəldiyini müdafiə etməkdədir. Beynəlxalq nizam, qarşılıqlı və əməkdaşlığa əsaslanan normalar və təşkilatlar tərəfindən formalaşdırılır. Liberallara görə əməkdaşlıq, dövlətlər üçün olduqca rəşional bir seçimdir və terrorizm kimi beynəlxalq problemlər ancaq beynəlxalq əməkdaşlıq ilə həll oluna bilər.[27,s.76]

Terrorizmə qarşı çoxtərəfli və əhatəli, dövlətlər üstü bir mübarizənin aparılması məsələsində, dünyada getdikcə qəbul görən bir anlayış yaranır. Hər terrorçu fəaliyyətlə yanaşı, terrorizmin lokal bir problem olduğu düşüncəsi, getdikcə qüvvəsini itirir. Müasir dövrdə bir çox terrorçu, doğulub böyüdüyü ölkədən başqa bir yerdə fəaliyyət göstərir. Əksər terrorizm hərəkatının ya beynəlxalq terrorçu şəbəkələri tərəfindən təşkil edildiyi və ya ən azından maliyyə, maddi və kəşfiyyat məsələlərində dəstəkləndiyi barədə bir çox dəlil var.

Terrorizmin mövcudluğunu davam etdirməsinin əsas şərti olan narkotik ticarəti, silah alveri, insan qaçaqmalçılığı və alveri və kütləvi qırğın silahı qaçaqmalçılığı kimi maliyyə resurslarının azaldılması və terrorçu təşkilatların bu mənbələrlə bağlarının qırılması mühüm bir mərhələdir. Belə ki, terrorçuların maliyyə şəbəkələrini təqib etmək və təsirsiz hala gətirmək olduqca çətin bir vəzifədir. Terror mütəxəssisi Pilların qeyd etdiyi kimi, “terrorizm ucuzdur”. 1993-cü ildə meydana gələn Dünya Ticarət Mərkəzi bombalama hərəkatı yalnız 400

dollara başa gəldi. 11 Sentyabr hücumlarının xərci 300.000 ilə 500.000 dollar həcmindədir.[56,s.4] Bütün bu rəqəmlər, hər gün milyardlarla dolların dolaşdığı dünya bazarında təqib edilməsi çətin həcmlərdir və bu baxımdan terrorizm maliyyələşdirilməsi ilə mübarizədə əməkdaşlıq həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə əməkdaşlığın məzmununu yalnız maliyyə yönünə aid etmək düğün deyil. Bunun üçün Bensahel terrorizmə qarşı tək ölçülü bir əməkdaşlığı əskik olaraq görür və “koalisiyaların koalisiyası” kimi səciyyələndirdiyi ideyasından hərəkətlə; Hərbi, iqtisadi, hüquqi, kəşfiyyat və yenidənqurma məsələlərinin hamısını əhatə edəcək şəkildə əməkdaşlıq və koordinasiyanın qurulması lazım olduğunu iddia etmişdir.

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizə sahəsindəki beynəlxalq əməkdaşlıq girişimləri, 1950ci illərdən etibarən olduqca əhəmiyyətli bir inkişaf qeyd edib. Dövlətlərin, istər ikitərəfli müqavilələr yolu ilə, istərsə beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində çoxtərəfli olaraq bu təhdidə qarşı birgə mübarizə apardığı görünür. Lakin dərhal qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən əməkdaşlıq təşəbbüsləri istənilən səviyyədən uzaq bir mənzərə ərz etməkdə olub, fəal və bağlanmış bir beynəlxalq rejimin varlığı söz mövzusu deyil. Bu sahədə ən mühüm təşəbbüslər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyətdir. Hər nə qədər təşkilatın Təsisçi Müqaviləsində bilavasitə birbaşa terrorçuluğu təşkil edən bir maddə olmasa da məsələ ilə bilvasitə olaraq əlaqələndirilən müddəalar var.

XXI əsrin terrorizm ideologiyası, 1960 və 1980-ci illər arasında baş verən siyasi və millətçi terrorizmdən daha təhlükəli və mürəkkəb bir quruluşdadır. Təhdidin öldürücülük səviyyəsi yüksəkdir və nisbətən dünya miqyasında genişləndirilməsi daha çoxdur. Belə bir terrorizmlə mübarizədə artıq beynəlxalq əməkdaşlığın yaradılması və inkişaf etdirilməsi də yetərli görülür. Beynəlxalq əməkdaşlıqda qarşı terror hərəkətinə keçid sadə bir dəyişikliyi deyil, eyni zamanda kollektiv mübarizə ruhunun və beynəlxalq səviyyədəki ortaq hərəkət etmə anlayışının yaranmasını tələb edir.[19,s.19]

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyəti və zəruriliyi dövlətlər tərəfindən qəbul edilsə də, bu razılaşmanın həyata keçirilməsi

asan olmur. Real qiymətləndirmə aparılarda dövlətlərin siyasi mədəniyyətləri və ictimai quruluşları, terrorizmə veriləcək reaksiyanı, tətbiq edəcək siyasətlərin səviyyəsini və çərçivəsini təsir edir.[49,s.79]Terrorizmi ortaq bir təhdid olaraq görmələrinə baxmayaraq, dövlətlər, mümkün qədər suverenliklərinin nəzarətini əllərində tutmaq istəyir. Bundan dolayı uzunmüddətli sistemli tədbirlər əvəzinə, ortaya çıxan problemlərə reaktiv qarşılığı nəzərdə tutan, mənfəətpərəst və müvəqqəti əməkdaşlıq əlaqələri yaradılır. Xarici təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti kimi məsələlər, dövlətlər tərəfindən öz milli azadlıqlarının mərkəzindəki bir məsələ kimi qiymətləndirilir, bu barədəki səlahiyyətlərin vahid bir mərkəzdə toplanmasına qarşı bir müqavimət nümayiş etdirilir. Bütün bu məqamlar, terrorizmlə mübarizədə ortaq mövqe və strategiya təyin etmə prosesini əngəlləyir. [22,s.79]

Realizm nəzəriyyəsinə görə, beynəlxalq əməkdaşlığın məhdud olmasının səbəbi, dövlətlərin suveren və muxtar quruluşda olması və daim öz maraqlarının tələblərini yerinə yetirməyə çalışmalarıdır. Bu fakt realizm baxımından güc ilə açıqlanır və beynəlxalq təşkilatlar, müstəqil tənqidçilərinin olmamasından dolayı, dövlətin davranışlarını formalaşdıracaq gücə malik deyillər.[27,s.74]Realizmə görə beynəlxalq sistem, vəhşi bir arenadır və dövlətlər fürsət tapdıqları anda digər dövlətlərə qarşı üstünlük qurmaq istəyir, bu vəziyyət də dövlətlərin bir-birinə güvənmək istəməməsinə səbəb olur. Realizm nəzəriyyəsinə görə, dövlətlərin güc üçün rəqabət içərisində olmadığı və həqiqi sülhün təsis edildiyi bir dünya nizamı çox da baş verməsi ehtimal edilən bir hal deyil.[69,s.9]Realizmə görə beynəlxalq əməkdaşlıq utopik bir vəziyyət də deyil, mürəkkəb dünya düzenində problemlərlə əhatə edilmiş və çarəsiz qalmış dövlətlər əməkdaşlıq etmək istəyir,lakin bu əməkdaşlığın çərçivəsi olduqca məhduddur.[2,s.6]

Terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq cəmiyyətin tam bir uzlaşma və birləşmə verməsinin asan olmadığı düşüncəsi çərçivəsində:

“Birləşmiş Millətlər, Avropa İttifaqı, NATO kimi kollektiv davranışların yalnız yazılı norma səviyyəsində qalacağını görmək və bu mövzu da alyanslar çərçivəsində qiymətləndirmək lazımdır. Bu davranış terrorizmə qarşı mübarizə,

beynəlxalq təhlükəsizlik hissindən daha çox kollektiv müdafiə şəklində qiymətləndirməyi tələb etməkdə, idealizmin olmadığı nöqtələri realist praktiklərlə tamamlamaq təəssüf ki bir məcburiyyət halını alır” deyərək əməkdaşlığın zəruri amma asan olmadığını bildirmişdir.

Terrorizmlə mübarizənin əsas faktorları, terrorizmi qadağan edən qanunları və beynəlxalq müqavilələri davam etdirmək və gücləndirmək üçün ortaya qoyacaq diplomatik söyləri və terrorizmin maliyyə mənbələrini tapıb məhv etmək üçün keçiriləcək iqtisadi əməkdaşlığı əhatə edir. Bu fəaliyyətlərdən əlavə, terrorçu fəaliyyətləri ilə bağlı kəşfiyyat mübadiləsi və ölkələrin təhlükəsizlik qüvvələrinin sərhəd xətləri boyunca reallaşdıracaqları birgə əməliyyatları ehtiva edən təhlükəsizlik əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsinə də ehtiyac var.[39,s.299]Bu ehtiyacların yerinə yetirilməsi üçün, rəsmi yaşayış təmin etmək, koordinasiya olunma və söylərin birləşdirilməsini təmin edən beynəlxalq təşkilatlar, terrorizmlə mübarizədə təsirli təşkilatlardır.

Beynəlxalq təşkilatlar terrorizmlə mübarizədə həlledici rola malikdir, belə ki, bu təşkilatlar, dövlətlərin fərdi söylə çata bilməyəcəkləri məlumata çata bilərlər və terrorizmlə mübarizədə olmazsa olmaz bir şərt olan beynəlxalq ictimaiyyət dəstəyini asanlıqla əldə edə bilirlər.[2,s.131]

Terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq təşkilatların əhəmiyyətini vurğulamaq üçün; “...hələ zirvə nöqtəsinə çatdığından söz etmək mümkün görünmə də, "hamısı yaralar sonuncusu öldürür sözünü unutmadan və öldürücü zərbə yemədən global səviyyədə əməkdaşlığının əsası hazırlanmalıdır” deyərək terrorizmlə mübarizənin ancaq beynəlxalq rəsmi tərəfdaşlıq içərisində aparılması lazım olduğunu ifadə edir.

Terrorizmlə mübarizə, bir tərəfdən çoxdan həyata keçirməyə qoyulmuş planların əldə edilməsi, digər tərəfdən kəşfiyyatın inkişaf etdirilməsi və terrorçuların aksiyalarda istifadə etdiyi vasitələrə gedən yolun bağlanması addımları ilə bərabər zamanlı olaraq aparılmalıdır. Bütün bu hədəflərin müqavimətli və möhkəm beynəlxalq təşkilati bir quruculuq olmadan yerinə yetirilməsi qeyri-mümkündür.[57,s.35]

Terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq təşkilatların əhəmiyyətini, rəsmi şəxslər də hər fürsətdə vurğulamışlar. Məsələn, keçmiş ABŞ Prezidenti Barak Obama verdiyi açıqlamada; “Bir-birinə bağlı bir dünyada, beynəlxalq terrorizmi məhv etmək bir çox millətin əməkdaşlıq etməsini tələb edəcək”. deyərək mövzunun əhəmiyyətinə diqqət çəkmişdir. Eyni şəkildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının keçmiş Baş Katibi Pan Gi Mun da bir çıxışında; “Növbəti məsələ tamamilə aydındır. Terrorizmin bəşəriyyət var olmasına qarşı bir təhlükə yaratmasını qarşısını almaq üçün kütləvi və uyğun şəkildə hərəkət etməliyik” demişdir.[71,s.1]

Terrorizm təhlükəsinə qarşı hər bir dövlətin yalnız özünə barrikada qurması işə yaramır.[71,s.1] Terrorizmin kökünə yönəlmə olmur və hərbi imkan və qabiliyyətlərin yanında siyasi-iqtisadi alətləri özündə birləşdirən bütöv bir yanaşma içərisində qlobal bir strategiya qəbul etməsə, terrorçuların hərəkət sahəsi artmasada, onların yollarına davam etməsi üçün böyük bir fürsət yaradılmış olacaqdır .[24] Bu fürsətin əngəllənməsi üçün keçiriləcək əməkdaşlığın fikirlərdə kifayətlənməyib həyata keçirməyə çatdırılması üçün beynəlxalq səviyyədə yaradılmış qurum və təşkilatlara ehtiyac var.

Soyuq Müharibə dövrünün son illərindən etibarən beynəlxalq terrorizmin ölçülərinin haralara çata bilməsinin ilk əlamətləri hiss edilməyə başlanmış və bir çox beynəlxalq təşkilatın məsələyə cəlb edilməsi ehtiyacı yaranmışdır. [2,s.129] Birləşmiş Millətlər, NATO, Avropa İttifaqı kimi beynəlxalq təşkilatların gündəliklərinin ilk zamanlarında terrorizm özünə ardıcıl yer tapmaqdadır və bu çərçivədə terrorizmlə mübarizə siyasəti yeridilməyə çalışılır. Terrorizmin gəldiyi nöqtə və nail olduğu təsir gücü nəzərə alınaraq beynəlxalq mexanizmlərin əhəmiyyəti və zəruriliyi gün keçdikcə daha çox hiss edilir.

Tarixi müddət içərisində xalq,dövlətlər terrorla mübarizə mövzusunu daha çox öz varlığına istiqamətli bir təhdid olaraq görmüş, strategiyalarını isə təhdidin qaynağı olan terror təşkilatını silahlı mübarizə üsuluyla yox etmə anlayışı üzərinə qurğulamışlardır.

Bununla birlikdə terrorla, terrora səbəb olan iqtisadi, etnik, sosial, mədəni və siyasi şərtləri də nəzərə alaraq vahid bir şəkildə mübarizə etmədən əhatəli və daimi

bir müvəffəqiyyətin əldə edilə bilməyəcəyinin başa düşülməsi ilə birlikdə bir üst təyin etmə vasitəsi olaraq terrorizmlə mübarizə faktı ortaya çıxmağa başlamışdır .[16,s.347]

Terrorizmin asimmetrik bir təhdid olması və təsirlərinin qlobal səviyyədə hiss edilməsi ilə birlikdə, terrorizmlə mübarizə mövzusunda da qlobal və regional təşkilatların fəal bir yanaşma sərgiləməsi və daha yaxın əməkdaşlığı da ehtiva edən müxtəlif strategiyaları dövrəyə gətirmə fikri də dilə gətirilməyə başlanmışdır.

Terrorizmin, ölkələrin tək başlarına mübarizə edə biləcəkləri bir xüsüs olmaqdan çıxdığına bağlı görüşlər məşhurluq qazansa da terrorizmlə mübarizənin sıfır nöqtəsi olan 11 sentyabr hücumlarına qədər, AB-nin cəhdləri istisna olmaqla, nə BMT və NATO kimi qlobal və regional ölçüdə təşkilatlar, nə də ABŞ və İngiltərə kimi xüsusi çəkilərə sahib olan ölkələr, terrorizmlə mübarizə üçün ümumi bir strategiya hazırlamaq və terrorizmin müvafiq ölkələrin daxili işi kimi görmək istədikləri üçün cəlb edilməmişdir.

Bu nöqtədən hərəkətlə, terrorizmlə mübarizə mövzusunda ortaq bir tanınma və strategiyaya çatılmasında şübhəsiz ən böyük vəzifə və məsuliyyət, BMT, NATO və AB kimi qlobal və regional ölçüdə təşkilatlara düşməkdədir. Bu təşkilatların baş rollarını oynamağa başlaması ilə terrorla mübarizədə ümumi bir tərif və strategiya yaratmaq üçün mühüm addımlar atılır.

Terrorizmlə mübarizə strategiyalarının beynəlxalq əməkdaşlıq mövzusu isə ilk dəfə ciddi olaraq Dünya gündəminə, 11 sentyabr 2001 tarixində, ABŞ-da keçirilən terrorist hücumlar ilə oturmuşdur. 11 Sentyabr terrorist hücumları, terrorizmlə mübarizə strategiyalarının miladını meydana gətirmiş və bu tarixə qədər terror hücumlarına məruz qalan ölkələrin daxili işlər problemi olaraq görülən terror təşkilatları üzərində, 11 Sentyabrdan sonra beynəlxalq təzyiq yaradılmağa başlamışdır.

Bu kontekstdə, terrorizmlə mübarizənin strategiyalarını 11 sentyabrdan əvvəl və sonra kimi təsnif etmək olar. BMT-nin 11 Sentyabrdan əvvəl terrorizmlə mübarizəyə baxışını, BMT müqaviləsinin 2. maddəsinin 3-cü bəndində "Bütün üzvlər, beynəlxalq xarakterli uyğunsuzluqlarını, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi

və ədaləti təhlükə altına almayacaq şəkildə, sülhsevər yollarla həll edir." Hökmü ilə eyni razılaşmanın 33. maddəsində "Müddəti beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunmasını təhlükəyə sala biləcək xüsusiyyətdə bir uyğunsuzluğa tərəf olanlar, hər şeydən əvvəl görüş, istintaq, vasitəçilik, uzlaşma, hakimlik və məhkəmə həll yolları ilə, regional quruluş yada razılaşmalara müraciət edərək və ya öz seçəcəkləri başqa yollarla buna həll axtarmalıdırlar. Bu qaydaları da görmək mümkündür. Nəticə olaraq 11 Sentyabrdan əvvəl BMT, terrorizmlə mübarizə də daxil olmaqla ölkələr arasındakı ixtilafların, əvvəlcə əlaqədar ölkələr arasında bir razılaşmağa çatacaq şəkildə sülh yollardan həll edilməsinə istiqamətli bir strategiya izləmişdir.

Təşkilat terrorizmlə mübarizəni, əsasən bu məsələyə dair olaraq qəbul etmiş olduğu kimi hüquqi aktlar və yaratmış olduğu müxtəlif strukturlar vasitəsilə aparır. Bu baxımdan, BMT tərəfindən terrorizmlə mübarizə məqsədilə üzv ölkələrə qarşı hazırlanmış konkret konvensiyalar və protokollar var. Məsələn, müqavilənin birinci maddəsində təşkilatın məqsədi, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaq şəklində göstərilir. Bu məqsədi həyata keçirmək üçün təşkilat, sülhün pozulmasının qarşısını almağı və sülhə qarşı yönəldiləcək hər cür təcavüz hərəkətinə mane olmağı və bu mənada beynəlxalq münaqişələri ədalət və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həll etməyi hədəf alır. BMT Təhlükəsizlik Şurası 11 sentyabr 2001-ci il tarixində keçirilən təcavüzdən dərhal sonra qəbul etdiyi 1368 sayılı qətnamə (2001) ilə təcavüzü pisləmiş və BMT Müqaviləsindən irəli gələn öhdəliklərinə uyğun olaraq 11 sentyabr 2001 tarixli terrorist hücumu cavab vermək və beynəlxalq terrorizmin bütün formaları ilə mübarizə aparmaq üçün lazımı bütün addımları atmağa hazır olduğunu bildirmişdir. Yenə BMT Təhlükəsizlik Şurası 28 Sentyabr 2001 tarixində toplanaraq səs birliyi ilə geniş 1373 sayılı andı terrorizm qərarını qəbul etmişdir. BMT-yə bağlı bir ixtisaslaşmış strukturu olan Beynəlxalq Kriminal Polis Təşkilatı da (İNTERPOL) terrorizmlə mübarizəyə əhəmiyyətli töhfələr verir. Təşkilat nizamnamənin üçüncü maddəsi İNTERPOL məşhur siyasi, hərbi, dini və ya irqi xarakteri olan iş aparmasını əngəlləyir. Beləliklə, uzun bir

müddət terrorizm siyasi xarakterli bir cinayət olaraq görülmüş və terrorizmlə kifayət qədər mübarizə edilməmişdir.

Ancaq, İNTERPOL Baş Assambleyasının 1984-ci il tarixli Lüksemburq və 1985 tarixli Vaşinqton Görüşlərində aldığı qərarlar əsasında, üçüncü maddənin dar bir şəkildə şərh olunmasından qaynaqlanan terrorizmlə mübarizəyə dair məhdudiyyətlər ortadan qalxmışdır. Alınan qərarlara görə terrorizm artıq siyasi xarakterli bir cinayət kimi görülməyəcəkdir. Lakin yaranan bu irəliləmələrə baxmayaraq təşkilatın terrorizmlə mübarizəsi yetərsiz görülür və tənqid edilir.

11 Sentyabrdan sonra isə, BMT Təhlükəsizlik Şurasının alınan 1368 sayılı qərar ilə beynəlxalq terrorizmin bütün formaları ilə mübarizə etmək üçün lazımı addımlar atmağa hazır olduğu ifadə edilmiş, 1373 sayılı anti terrorizm qərarı ilə də terrorizmlə mübarizə üçün beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsinə istiqamətli qərarlar alınmışdır. Ayrıca 2005-ci ildə qlobal terrorizmə qarşı, beynəlxalq səviyyədə və demokratik bir qarşılıq strategiyası inkişaf etdirərək alternativ yaratmaq üçün təşkil edilən Madrid sammitində dövrün BMT Baş katibi Kofi Annan beş addımlı bir terrorla mübarizə strategiyası açıqlamışdır.

Həm də “5D” terrorist qrupların terrorizmi taktika olaraq istifadə etməməsi, terroristlərin hərəkət edərkən istifadə etdikləri vasitələri təmin etməsinin qarşısının alınması, dövlət terrorizmi dəstəkləməkdən imtina etdirilməsi, dövlətlərin terrorizmlə mübarizədə tutumlarının artırılması, terrorizmlə mübarizədə insan hüquqlarının müdafiə olunması kimi mövzu başlıqlarından ibarətdir.[21,s.130]

Son olaraq BMT, 2006-cı ildə Qlobal Terrorla Mübarizə Strateji Sənədini qəbul etmiş və bu strategiya terrorizmin yayılmasına səbəb olan şərtlərin ələ alınması, terrorizmi tədbirə və terrorizmə qarşı mübarizədə alınması lazım olan tədbirlər, BMT-nin rolunun gücləndirilməsi və dövlətlərin həm kollektiv, həm də fərdi tutumunu artırmaq üçün alınması lazım olan tədbirlər və hər kəs üçün insan hüquqlarına hörmət edilməsinin və hüququn üstünlüyünün terrorizmlə mübarizədə təməl qəbul edilməsini təmin etmək üçün alınması lazım olan tədbirlər olaraq dörd addımlı bir strategiya təyin olunmuşdur.

NATO da terrorizmlə mübarizə strategiyalarını BMT-yə paralel izləmiş və 11 Sentyabrdan əvvəl terrorizm və terrorizmlə mübarizəni əlaqədar ölkələrin daxili problemi olaraq dəyərləndirmiş və mümkün qədər bu problemdən uzaq dayanmağa çalışmışdır.

Beynəlxalq terrorizm, şiddətə müraciət edən ekstremizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotik qaçaqmalçılığının təhlükəsizliyə qarşı artan ölçüdə təhdidlər olaraq ortaya çıxdığını ifadə edildiyi şəraitdə, “səbəbi nə olursa olsun və nə şəkildə təzahür etsə etsin terrorizm qəbul edilməz bir faktdır. Hər cür terrorçu fəaliyyətin içini və maliyyə dəstək tapmasını qarşısını almaq üçün səylərimizi artıracağıq və terrorçuların torpaqlarımızda öhdələrinə götürməsinə icazə verməyəcəyik” sözləri də yer alır.

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə ağırlığı olan bir başqa təşkilat isə Şimali Atlantika Müqavilə Təşkilatıdır.(NATO). Əsas etibarilə bir müdafiə alyansı olan təşkilatın beynəlxalq terrorizmlə mübarizəsi, soyuq müharibə sonrası dəyişən beynəlxalq sistemin və yaranan yeni risk qəbul etmələrinin nəticəsidir. Bu baxımdan NATO-nun təhdid hiss etmələrində bir sıra dəyişiklərin olduğu və bunun ilk olaraq ittifaqın 1991-ci ildə Romada qəbul edilən strateji konsepsiyasında qarşılıq tapdığı görülür. 11 Sentyabr 2001-ci ildə ABŞ-ın məruz qaldığı terrorçu hücumlardan sonra; NATO Nazirlər Şurası üzv dövlətlərə kənardan yönəldiləcək terrorçu hücumların NATO konvensiyasının 5-ci maddəsi çərçivəsində qiymətləndiriləcəyini qərara bağlayaraq elan etmişdir.

NATO Şurası, ABŞ-da terrorizm əleyhinə əməliyyatların dəstəklənməsi üçün başlanğıcda beş ədəd NATO AWACS təyyarələrinin ABŞ-da yerləşdirilməsi istiqamətində qərar verib, ardınca ABŞ-ın tələbi üzərinə təyyarə sayı yeddiyə çıxarılmışdır. Aralıq dənizdəki NATO daimi dəniz qüvvəsi (STANAVFORMED), 26 Oktyabr 2001 tarixində Şərqi Aralıq Dənizində NATO-nun varlığını hiss etdirmək və alyansın qətiyyətini göstərmək məqsədilə, baş dəniz nəqliyyatı marşrutlarında patrul vəzifəsi icra etmək üzrə tapşırıq verilmişdir.

11 Sentyabrdan sonra isə NATO-nun terrorizmlə mübarizəyə olan dünyagörüşü tamamilə dəyişmişdir. 11 Sentyabr terrorist hücumları, İttifaqın

strateji düşüncələrini Srebrenitsa qırğınından daha dərin bir şəkildə təsir etmiş və NATO-nun tarixində ilk dəfə 5. maddəsinin tətbiq qoyulmasına səbəb olmuşdur.

11 Sentyabr hücumlarından sonra NATO; 2002 Praqa, 2004 İstanbul və 2010 Lisbon zirvələrinə terrorizmlə mübarizə strategiyalarını dərinləşdirərək kəşfiyyat paylaşımında, üzvlərinin terrorizmlə mübarizə mövzusunda qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə və kollektiv müdafiə etməyə qədər geniş müxtəlif fəaliyyət strategiyaları ortaya qoymağa başlamışdır.

BMT və NATO ilə yanaşı, regional xarakterli bəzi beynəlxalq təşkilatların da terrorizmlə mübarizəyə töhfələri olur. Məsələn, Avropa Şurası beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə əhəmiyyətli bir yerə malikdir. Şura, quruluşundan bəri terrorizmin bütün formalarına qarşı olmuşdur. 1970-ci illər boyu başda Fransa və Almaniya kimi ölkələrdə görülən siyasi terror, günümüzdə Türkiyə, İspaniya, Fransa, Böyük Britaniya və Rusiya kimi ölkələrdə görülən separatçı terror və 1990-cı illərdən sonra artıma keçən radikal dini terror hərəkatları bu çərçivədə dəyərləndirmək olar. Əlli ildən artıq bir müddətdir ki, fəaliyyət göstərən şuranın terrorizmlə mübarizə məqsədilə müxtəlif konvensiya və protokollar qəbul etdiyi də görülür.

AB isə 11 Sentyabrdan əvvəl Maastrixt sazişinə qədər terrorizmlə mübarizə mövzusunda güclü bir ortaq strateji inkişaf etdirə və Trevi mexanizmi ilə Şengen müqaviləsi terrorizmlə mübarizə mövzusunda zəif bir cəhd olaraq tarixdəki yerini almışdır. Maastrixt sazişinin qüvvəyə girməsi, La Gomera Bəyannaməsi, Amsterdam müqaviləsi və Tampere Zirvə Qərarlarının qəbul edilməsi ilə birlikdə AB, terrorizmlə mübarizə mövzusunda birlik üzvü ölkələri də əhatə edəcək şəkildə ortaq bir terrorla mübarizə strategiyası inkişaf yoluna getmişdir.

11 Sentyabrdan sonra isə AB, terrorizmlə mübarizə nöqtəsində mövcud olan cəhdlərini sürətləndirmiş, 2001-ci ildə Terrorizmlə Mübarizə Tədbirlər Planını, 2003 və 2005-ci illərdə Terrorizmlə Mübarizə Strateji Sənədini, 2010-ci ildə isə Stokholm və Fəaliyyət halındakı AB Daxili Təhlükəsizlik Strategiyasını qüvvəyə mindirmişdir. Qəbul edilən bu sənədlərin əsas oxu isə polis məhkəmə və kəşfiyyat əməkdaşlığının artırılması, terrorizmin maliyyələşməsinə maneə törədilməsi,

terrorizmlə mübarizə sahəsində tətbiq olunan tədbirlərin əsas hüquq və azadlıqlar ilə hüquq dövləti prinsipinə uyğun olması radikallaşma və terror təşkilatlarında iştirakın üzərinə gedilməsi kimi qanunların üzərinə oturdulmuşdur.

Bu çərçivədə 11 Sentyabrdan sonra AB-nin terrorizmlə mübarizə strategiyasını, beynəlxalq əməkdaşlıq və ortaq strategiyalar inkişaf nöqtəsində nəzərdən keçirdiyi görünür. AB, terrorizmlə mübarizədə ABŞ-ın əksinə hərbi tədbirlər çoxölçülü bir strategiyanın istifadə edilməsi lazım olduğunu müdafiə etmiş və beynəlxalq əməkdaşlığa söykənən, teröristlə mübarizədən çox terrorizmlə mübarizəni əsas alan bir strategiya izləmişdir.

Terrorizmlə mübarizəyə əhəmiyyətli töhfələri olan digər bir regional təşkilat isə Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) - dir. Hər nə qədər qurucu sənədi olan 1975-ci il tarixli Helsinki Yekun Aktında bilavasitə terrorizmlə bağlı bir maddə tapılmasa da təşkilat, terrorizm anlayışına ilk dəfə yer verdiyi sənəd olan 1983 tarixli Madrid ikinci nəzərdən keçirmə iclası yekun sənədindən bu günə, keçirmiş olduğu bütün görüşlərində terrorizm məsələsini də müzakirə edir. İstanbulda 54 ölkənin iştirakı ilə toplanan ATƏT-in Zirvə Görüşündə 19 Noyabr 1999 tarixində qəbul edilmiş “Avropa Təhlükəsizlik Xartiyası”, ATƏT-in qloballaşma dövründəki prioritetlərini və həyata keçirməyi hədəf seçdiyi çox tərəfli əməkdaşlığın dinamikalarını ortaya qoyur.

2.3. Beynəlxalq Terrorizmin yayılmasında dövlətlərin rolu

Dövlət dəstəklili terrorizm, dövlətlər və ya dövlətlərlə əlaqəli milli qruplar tərəfindən strateji, siyasi və dini məqsədlərə çatmaq üçün hədəf cəmiyyət üzərində qorxu mühiti yaratmağa yönəlik zorakılıq aktları şəklində xarakterizə olunur.[68]

Regional və ya beynəlxalq güclərin uzun dövr strateji maraqlarını reallaşdırmaq məqsədilə apardığı işlərin bir hissəsi kimi terrorizmi dəstəklədiklərinə, bir mübarizə üsulu və xarici siyasət vasitəsi kimi istifadə etmə yoluna getdikləri görülür.[66,s.1017] Çünki terrorçu qruplara qarşı dövlət dəstəyi,

dəstəkləyən dövlət üçün hədəf dövlətə qarşı maya dəyəri yüksək olmayan təsirli və praktik bir mübarizə üsuludur. Terrorizmə dəstək verən dövlət, verdiyi dəstək səbəbiylə doğan məsuliyyətini terrorçu qrupla arasında üzvi bir əlaqə olmaması səbəbindən asanlıqla inkar edir və həyata keçirilən aksiyalardan dolayı dəstəkləyən dövlətin hər hansı bir məsuliyyəti olmur. Digər tərəfdən hazırda silah texnologiyasının çatdığı səviyyə nəzərə alındıqda mümkün müharibə vəziyyətində tərəflərin uğrayacağı can və mal itkisini təxmin etmək çətin deyil. Bu səbəblə müharibənin dağıdıcı nəticələrindən qorunmaq istəyən dövlətlər, ənənəvi müharibənin əvəzinə terrorçu üsullara əl atmağı, terrorçu təşkilatları dəstəkləməkdə və terrorizmi öz siyasi maraqları üçün bir mübarizə üsulu olaraq istifadə etməyi üstün tutur hala gəlmişlər. Bu vəziyyətdə bir dövlət istədiyi zaman hər hansı bir məsuliyyəti doğmadan və müharibə riskindən çəkinərək terrorizmi digər bir dövlətin ölkəsində istədiyi hərəkəti edə bilməsi üçün uyğun bir vasitə olaraq istifadə edə biləcəkdir.[63,s.32]

Dövlətlərin terrorizmə dəstək verməsi və ya qarışmalarında, terrorizmin universal bir vasitə olması ilə yanaşı terrorçu təşkilatlarla sözügedən dövlətlərin ideologiya, dini və siyasi baxımdan eyni və ya oxşar fikirləri paylaşmaları da mühüm rol oynayır.[75,s.161]Soyuq müharibə dövründə Sovet İttifaqının bu cür qayğılarla dünya miqyasında terrorizmə dəstək verdiyi hər kəs tərəfindən qəbul edilir.

Dövlətlərin terrorçu təşkilatlara verdiyi dəstək, bu təşkilatlara beynəlxalq hərəkət qabiliyyəti təmin etməkdə və qabaqcıl texnologiyaya malik silahlar və partlayıcı maddələri əldə etmə, digər terrorçu qruplarla ünsiyyət içində ola bilmək imkanlarını açır. Özlərini maliyyələşdirmək üçün bank qarətə, adam qaçırma kimi hərəkətlərə müraciət etmə ehtiyacı olmayan dövlət dəstəkli terrorçu təşkilatlar bu dəstəyə malik olmayan qruplara görə sayca az, lakin çox vaxt daha öldürücü xarakterli aksiyalar keçirirlər. Bu cür terrorizm hədəf dövlətin siyasi sabitliyini, iqtisadi quruluşunu, diplomatik münasibətlərinə təsir etmə gücünə malikdir. Terrorçulara qarşı dövlət dəstəyi, eyni zamanda dəstək üçün yerli xalqa məcbur olma durumunu da ortadan qaldıraraq terrorçulara aktları nəticəsində yaranan

ictimaiyyətin reaksiyasına məhəl qoymadan geniş miqyaslı əməliyyatlar aparmaq imkanı yaradır.[64,s.778]

Müasir dövrdə artıq ənənəvi terrorizmə görə daha çox öldürücü gücə və operativ imkana malik olan dövlət dəstəkli terrorizm aşağı sıxlıqlı müharibənin bir mənzərəsi kimi qəbul edilir. Nəzəri planda psixoloji müharibə metodu olan terrorizm bu sayədə əldə etmiş olduğu dövlət dəstəyi nəticəsində beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı ciddi bir təhdid halına gəlmişdir. Bu baxımdan II Dünya Müharibəsinin son nizami müharibə, III Dünya Müharibəsinin isə terrorizmlə müharibə olduğu şəkildə müxtəlif qiymətləndirmələr də keçirilmişdir.[62,s.3080]

Beynəlxalq hüquq sisteminin, aşağı sıxlıqlı mübarizə strategiyası olaraq da adlandırılan terrorizmə qarşı təsirli tədbirlər etdirməsi zərurət halını almışdır. Bu təhdidə qarşı təsirli mübarizə inkişaf etdirmək üçün də, terrorçuların dövlət və ya dövlətlər ilə var olduğu iddia edilən əlaqəsinin açıq bir şəkildə ortaya qoyulması lazımdır. Ayrıca fərdlərin digər dövlətlərə yönəlmiş zərərli əməllərindən dolayı dövlətin məsul tutulub saxlanıla sualına cavab vermək üçün də dövlətlə fərd arasındakı əlaqənin ələ alınaraq terrorizmə qarşı dövlət dəstəyinin təsnifatı lazımlıdır. Çünki dövlətin terrorizmə qarşı dəstəyinin miqyası dəstəkləyən dövlətə qarşı veriləcək cavabın müəyyənləşdirilməsi ilə yaxından bağlıdır.

Dövlətlə terrorçu aktyor arasında var olan bu münasibət həmin dəstəyin dərəcəsi, yeri və vaxtı baxımından fərqli şəkillərdə təsnif edilə bilər. Hər şeydən əvvəl terrorçular dövlətlər kimi sərhədləri müəyyən bir ölkəyə sahib deyillər. Bu səbəblə onlarla əməkdaşlıq edən və ya etməyən bir dövlətin ölkəsi daxilində fəaliyyətlərini davam etdirmək məcburiyyətindədir. Terrorizmə dəstək verən dövlətlə terrorçu qrup arasında əlaqə; Maddi dəstək, silah və lazım olan digər materialları təmin etmək, ölkə torpaqlarının terrorçu qruplar tərəfindən istifadə edilməsinə icazə vermək, təhsil və xüsusi xidmət etmək, terrorizmlə mübarizə məsələsində istəksiz və ya yetərsiz olmaq, terrorçu təşkilatın üzvləri ilə birlikdə zorakılıq aktları həyata keçirmək kimi geniş bir sahəni əhatə edir. Müasir dövrdə bir çox terror təşkilat varlığını və fəaliyyətini ştatların verdiyi dəstək sayəsində davam etdirir. Beynəlxalq qaydalara açıq şəkildə zidd olan sözügedən yardım və

dəstəklər, terrorizmin bu dərəcə təhlükəli hala gəlməsində mühüm rol oynayır.[63,s.44]

Terrorçularla dövlət arasındakı əlaqənin dərəcəsi haqqında doktrinada müxtəlif təsnifatlar keçirilmişdir. Məsələn, Cassese, terrorizmə qarşı dövlət dəstəyini altı dərəcəyə ayırır. Bu altı sinif qısaca; Dövlət rəsmilərinin terror aktları həyata keçirməsi, dövlətin terrorist hərəkatlar üçün qeyri-rəsmi agentlərə tapşırması, dövlətin maliyyə yardımı etməsi və silah təmin etməsi, dövlətin maddi-texniki dəstək təmin etməsi, dövlətin ölkəsi üzərində terror bazalarının yerləşməsinə razılıq göstərməsi və dövlətin nə aktiv, nə də passiv bir şəkildə terrorizmə dəstək verməməsi şəklində yekunlaşdırılmışdır.[36,s.598] Con Mörfi isə, dövlətin beynəlxalq terrorizmə qarşı dəstəyini on iki fərqli kateqoriyada nəzərdən keçirir. Bu kateqoriyalar; Dövlətin terrorçu aktı şəxsən görməsi, birbaşa dəstək verməsi, kəşfiyyat dəstəyi təmin etməsi, terrorçu hərəkatlərə qarşı xüsusi təhsil və ya əsas hərbi təhsil verməsi, diplomatik imtiyazlardan və yüksək texnologiya imkanlarından fayda verməsi, silah və partlayıcı yardımında olması, nəqliyyat məsələsində yardımçı olması, terrorçuların ölkəsini istifadə etməsinə icazə verməsi, maliyyə dəstək təmin etməsi, mətnaltı və şifahi dəstək verməsindən ibarətdir. Mörfi, bu on iki fərqli kateqoriyası dövlətin dəstək verməsi və dövlətin sponsor olması şəklində iki ana başlıq altında toplana da bildirir. Bu sadələşdirilmiş sxemə görə, bir dövlətin terrorçu hərəkatları fəal şəkildə planlaşdırması, istiqamətləndirmə və nəzarət etməsi terrorizmə qarşı dövlət sponsorluğunu yaradır. Buna qarşılıq dövlətin terrorçu aktyorlara qarşı kəşfiyyat, silah və maliyyə resurs təmin etməsi, diplomatik üstünlüklərdən fayda verməsi və şifahi dəstək verməsi terrorizmə qarşı dövlət dəstəyini təşkil edir. Arend və Beck, Cassese və Mörfi tərəfindən edilən fərqləri göz önündə tutaraq dövlətlərin terrorizmə qarşı dəstəyini dövlətin sponsor olması, dəstək verməsi, yumşaqılıq göstərməsi şəklində üç əsas nöqtədə nəzərdən keçirir.[54,s.164-165] Schahchter da terrorizmə qarşı dövlət dəstəyini üç başlıq altında nəzərdən keçirmişdir.[34] Terrorçu təşkilatın fəaliyyətini dövlətin nəzarət və idarəçiliyi altında davam etdirməsi, dövlətin terrorçu təşkilata əhəmiyyətli dərəcədə silah

təmini, maddi-texniki dəstək, texniki yardım və təhsil məsələsində yardımçı olması və son olaraq, terrorçu təşkilatın sözügedən dövlətdən müstəqil şəkildə və ya bu dövlətlə sadə münasibətlər içində dövlətin ölkəsində fəaliyyətlərinə davam etməsi. Erickson isə terrorizmə qarşı dövlət dəstəyini sponsor olmaq, dəstəkləmək, yumşaqılıq göstərmək və hərəkətə keçmək barədə kifayət qədər qalmaq üzrə dörd başlıqda nəzərdən keçirmişdir.[63,s.32-34]

Terrorizmə qarşı dövlət dəstəyi barədə doktrinada edilən müxtəlif kateqoriyalarda dair bir söz verilən bu kateqoriyalardan sonra terrorizmə qarşı dövlət dəstəyi, Ericksonun münasibəti əsas alınaraq dəstəyin ən sıx halından ən aşağı dərəcəsinə doğru sponsor olmaq, dəstəkləmək, yumşaqılıq göstərmək və hərəkətə keçmək barədə kifayət qədər qalmaq kimi başlıca dörd əsas başlıqda toplanmışdır.

1.Dövlətin Terrorizmə Sponsor Olması

Dövlətin terrorizmə sponsor olması, terrorist hərəkətləri nəzarət etməsi və ya idarə etməsidir. Bu halda dövlət, terrorizmi birbaşa bir mübarizə vasitəsi kimi istifadə edir və şəxsən öz orqanları vasitəsilə terrorçu hərəkət etməkdə, ya da qurduğu, təchiz etdiyi və ya nəzarəti altında saxladığı qeyri rəsmi dövlət agentliklərini (unofficial agents), pullu əsgərləri və ya silahlı dəstələri istifadə etmək vasitəsilə terrorçu aktların həyata keçirilməsini təmin edir. Digər bir ifadə ilə terrorçular şəxsən dövlət vəzifələrindən və ya dövlət tərəfindən təsirli bir şəkildə nəzarət edilən şəxslərdən ibarətdir.[55]

Dövlət rəsmlərinin terrorçu hərəkətlərdə olması tez-tez görünən bir hal olmamaqla bərabər Xəlil Əl Vəzir sui-qəsdilə Greenpeace Təşkilatına aid Rainbow Warrior adlı gəmiyə qarşı həyata keçirilən terrorçu hücumları dövlət vəzifəliləri tərəfindən reallaşdırılan terrorist hücumlara nümunə göstərmək olar. FQT-nın(Fələstin Qurtuluş Təşkilatı) öndə gələn adlarından Xəlil Əbu Vəzir iki qoruması ilə birlikdə Tunisdəki evində 16 Aprel 1988 tarixində İsrail təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən təşkil olunan bir sui-qəsd nəticəsində öldürülüb. Digər bir məsələ isə Fransanın Cənubi Sakit Okeanda həyata keçirdiyi nüvə sınaqlarını etiraz edən Greenpeace Təşkilatına aid Rainbow Warrior adlı gəminin Yeni Zelandiya

sərhədlərində Fransız kəşfiyyat vəzifələri həyata keçirilən hücum nəticəsində aparılmasıdır.[67,s.21]

2. Dövlətin Terrorizmə Qarşı Əməli Yardım Göstərməsi

Bir dövlətin ki, terrorçulara silah, texniki yardım, nəqliyyat məsələlərində əhəmiyyətli dərəcədə yardım və təşviqdə olmasının fəal dəstək kimi qiymətləndiriləcəyi irəli sürülmüşdür. Buna görə, terrorçuların dövlət tərəfindən yönəldilməməsi və ya dövlətin terrorçular üzərində əməli bir nəzarətə malik olmamasına baxmayaraq, dövlətin təhsil, silah, partlayıcı, xüsusi xidmət, təchizat, pul, rabitə, nəqliyyat və təhlükəsiz yer məsələlərində yardımçı olmaqla terrorçu aksiyalara fəal şəkildə dəstək verməsi halında terrorizmə qarşı dövlət dəstəyi söz mövzusu olmaqdadır. Əldə olunan bu yardımlar birbaşa terror hadisələrinə qarşı deyil.

Dövlətlər bu dəstəyi terrorçu aktların məsuliyyətini və ya nəzarətini üzərinə almadan verirlər. Bununla yanaşı beynəlxalq cəmiyyətdə qəbul edilən görüş təkcə maddi-texniki dəstək təmin etməyin, təhsil imkanı hazırlamağın və ya əməliyyatlar üçün baza verməyin əməli dəstək yaratmaq üçün yetərli olduğu istiqamətindədir.

Travalio, əməli dəstəyə misal olaraq, İran və Suriyanın Hizbullah Təşkilatına verdiyi maliyyə, təhsil, silah, partlayıcı yardımları ilə digər dəstəkləri göstərir.[77,s.150]

3. Dövlətin Terrorçu Fəaliyyətlərə Yumşaqlıq Göstərməsi

Dövlətin ölkəsindəki terrorçuları fəal şəkildə dəstəkləməməsinə baxmayaraq ölkəsi daxilində fəaliyyətlərinə davam edən terrorçulara mane olmaq və ya bunları ölkə xaricinə çıxarmaq üçün bir şey göstərməməsi və bu cür fəaliyyətləri sona çatdırmasına yönələn tələbləri rədd etməsi halında terrorizmə qarşı tolerant olması əsas götürülür. Cassesenin dövlətlə terrorçular arasındakı əlaqənin ən aşağı dərəcəsi kimi səciyyələndirdiyi bu halda dövlət, terrorçuları fəal şəkildə müdafiə və idarə etmədə olmamaqla bərabər ələ keçirmək və ya həbs etmək üçün bir şey də göstərmir.

Dövlətin terrorçu qrupları hər hansı bir şəkildə dəstəkləməsinin söz mövzusu olmadığı bu halda, terrorçuların ehtiyacları özləri, ya da xarici

havadarları tərəfindən qarşılanaqdır. Bask Bölgəsinin müstəqilliyi üçün mübarizə edən separatçı ETA terror təşkilatının Fransadakı varlığı buna nümunə olaraq verilir. Yəni Taliban rəhbərliyinin beynəlxalq terrorçuların Əfqanıstanı bir təlim və əməliyyat bazası kimi istifadə etmələrinə icazə verməsi və Ladenin yaxalanmasına yönəlmiş səylərə dəstək verməməsi sözügedən dəstəyin ən tipik nümunələrindən biri kimi göstərmək olar.

4. Dövlətin Terrorist Fəaliyyətlərlə Mübarizə Etmə Mövzusunda Yetərsiz Qalması

Ümumiyyətlə dövlətlər ölkə torpaqlarını idarə etməklə yanaşı, bəzi dövlətlər ölkə torpaqlarını tamamilə nəzarət etməyə bilər. Dövlət, terrorçuların ölkəsi içində olmasını istəməməklə bərabər kifayət qədər hərbi qüvvəyə və ya texnoloji imkanlara malik olmaması kimi səbəblərlə terrorçu fəaliyyətləri qarşısını almaqda yetərsiz qala bilər. Bu cür dövlətlər terrorçular üçün ideal məskunlaşma yerləridir. Dövlət bu halda digər bir dövləti və ya regional təşkilatı yardım etməsi üçün dəvət edə bilər. Məsələn, 1977-ci ildə Somali hökuməti Mogadishudakı təyyarə qaçırma hadisəsində aksiyanı sona çatdırılmasında çatışmazlığından dolayı Qərbi Almaniyadan yardım tələb etmişdir. Dövlət beynəlxalq terrorizmə cavab vermək üçün kifayət qədər olmasına baxmayaraq digər dövlətlərdən və ya təşkilatlardan da yardım tələb etmədiyi təqdirdə dövlətin tələbi olmadan başqa bir dövlətin və ya təşkilatın müdaxilə etməsi gündəmə gələ bilər.

Travalio, ətalətə nümunə olaraq Livanın İsrailə qarşı terrorçu fəaliyyətlərin həyata keçirildiyi ölkənin cənub hissəsi üzərində nəzarətə malik olmamasını göstərir.[77,s.150]

III FƏSİL. Müasir Dünya Düzənində Beynəlxalq Terrorizmlə Mübarizə İmkanları və Proqnozlaşdırma

3.1. Beynəlxalq Terrorizmə qarşı qəbul edilmiş konvensiyalar

Terrorizm beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə , eləcə də, insan hüquqlarına qarşı yönəlmiş ən ciddi təhdiddir. İnkişaf edən və dəyişən iqtisadi, sosial və texnoloji imkanlar vasitəsilə gün keçdikcə təsir dairəsini artıran, fəaliyyətlərini genişləndirən, sərhədləri aşan qruplarla münasibətlərini gücləndirən və daha böyük kütlələrə istiqamətlənən, fəaliyyətlərini artıran terror təşkilatları ilə mübarizə hazırda beynəlxalq ictimaiyyətin gündəmində olan əsas məsələlərdən biridir.[35]

Terrorun lokal müstəvidən çıxıb qlobal bir təhdid halına keçməsindən sonra məsələnin böyüklüyünü görən beynəlxalq arena 1960-cı illərdə başlayan fəaliyyətlərini sürətləndirmiş, terrorun səbəbləri və alınacaq tədbirlər üzərində ciddi akademik müzakirələr, diplomatik təmaslar və beynəlxalq hüquq çərçivəsində nizamlamalar aparılmışdır , bütün bunlar terrorizmlə mübarizə məsələsindəki qərarlılığı vurğulayır.

Lokal çərçivələri aşaraq qlobal miqyas alan və dövlətlərin bütövlüyünü, xalqın rifahını və təhlükəsizliyini təhdid edən terror təşkilatlarının fəaliyyətlərini maliyyələşdirmək üçün pula ehtiyac duymaları və bu səbəbdən qanuni və yaxud qeyri qanuni yollarla əhəmiyyətli miqdarda gəlir əldə etməkləri terrorizmlə mübarizənin başqa bir qanadını formalaşdırmışdır. Bu məqsədlə terrorizmin maliyyələşməsi ilə mübarizə də beynəlxalq arenanın əsas gündəliyinə gətirilmiş və bu sahədə də xüsusi çalışmalar həyata keçirilmişdir.[37]

Bu sahədə Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının rolu əvəzsizdir. Bugünə qədər BMT çərçivəsində beynəlxalq terrorizmin qarşısını almaq istiqamətində, təyyarəni qaçırma, əsir alma, bombalama kimi spesifik fəaliyyətləri qadağan edən 12 beynəlxalq müqavilə hazırlanmış və imzalanmışdır.

BMT tərəfindən bugünədək qəbul olunmuş həmin konvensiyalar aşağıdakılardır:

1963-cü il hava idarəetmə təyyarələrində cinayət və digər aktlar haqqında konvensiya

1970-ci il təyyarələrin qanunsuz nəzarətə alınması haqqında konvensiya

1971-ci il Mülki aviasiya təhlükəsizliyinə qarşı qeyri-qanuni aktlarla mübarizə haqqında konvensiya

1973-cü il diplomatik agentliklər də daxil olmaqla, beynəlxalq mühafizə olunan şəxslərə qarşı cinayətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında konvensiya

1979-cu il nüvə materiallarının fiziki mühafizəsi haqqında konvensiya;

1988-ci il Dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyinə qarşı qanunsuz əməllərə qarşı mübarizə haqqında Konvensiya;

Qitə şelfində yerləşən Stasionar Platformaların Təhlükəsizliyinə qarşı qeyri qanuni aktlara qarşı Mübarizə Protokolu;

Mülki aviasiya təhlükəsizliyinə qarşı qeyri-qanuni aktlarla mübarizə haqqında konvensiyaya əlavə olaraq, Beynəlxalq Mülki Aviasiyaya xidmət edən hava limanlarında qanunsuz zorakılıqlara qarşı mübarizə haqqında Protokol;

1991-ci il plastik partlayıcı maddələrin tanınması məqsədilə markalanması haqqında Konvensiya;

1997-ci il Terrorist bombalamaların qarşısının alınması üzrə Beynəlxalq Konvensiya;

1999-cu il Terrorizmin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınmasına dair Beynəlxalq Konvensiya;

2005-ci il Nüvə terrorizm aktlarının qarşısını almaq üçün Beynəlxalq Konvensiya;

2008-ci il terrorizmlə mübarizədə qarşılıqlı hüquqi yardım və ekstradisiya haqqında Konvensiya;

2010-cu il təyyarələrin qanunsuz nəzarətə alınması haqqında konvensiyaya əlavə olaraq, protokol;

Beynəlxalq Mülki Aviasiyaya qarşı Qanunsuz Hərəkətlərə qarşı mübarizə haqqında Konvensiya.[89]

BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilən 09.12.1994 tarixli 49/60 sayılı qərarla və qərara əlavə edilmiş beynəlxalq terrorizmin aradan qaldırılmasını hədəfləyən tədbirlər bəyannaməsində bildirilmişdir ki, harada və kim tərəfindən həyata keçirildiyindən asılı olmayaraq dövlətlər və xalqlar arasındakı dostluq əlaqələri, onların təhlükəsizliyi və ərazi bütövlüyünü təhdid edənlər də daxil olmaqla bütün terror aktları, üsul və praktikalar cinayətdir və haqlı olaraq əsaslandırılı bilməz.

Eyni şəkildə, BMT Baş Assambleyası 17.12.1996 və 51/210 sayılı qərarında; ölkələr tərəfindən terroristlərin və terror təşkilatlarının maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması, terror aktlarına xidmət etməkdən şübhəli maliyyə resurslarının qarşısının alınması üçün hüquqi nizamnamələr qurulmalı və belə maliyyə qurumlarının fəaliyyətləri barədə əməkdaşlığın beynəlxalq səviyyədə olması zəruriliyi ifadə edilmiş və bununla bağlı xüsusi komitə yaradılması qərarı qəbul edilmişdir.

Digər tərəfdən, maliyyə sisteminin günahkarlar tərəfindən istifadə edilməsinin qarşısını almaq və pulların yuyulması ilə mübarizə məqsədilə beynəlxalq çərçivədə tədbirlər üçün 40 tövsiyə verən Maliyyə Tədbirləri Fəaliyyəti Gücü (Financial Action Task Force - FATF), 11 sentyabr 2001-ci il terror hücumlarından sonra terrorizmin maliyyələşdirilməsini də gündəmə gətirmiş və Terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyətini qeyd edən 9 Xüsusi Tövsiyə nəşr etmişdir.

Bu miqyasda BMT, FATF, Dünya Bankı, İMF, AI, AŞ, Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Egmond Qrupu və Volsberq qrupunun fəaliyyətləri daha çox seçilir.

1945-ci ildə yaradılan BMT-nin üzvlərinin sayca çoxluğu, qara pulların yuyulması günahı ilə bağlı əhəmiyyətli çalışmalar etməsi və tərəf ölkələri birləşdirməsi yönündəki fəaliyyətləri BMT-nin qara pulların yuyulması ilə mübarizədə əhəmiyyətli rol oynadığını göstərməkdədir. [79] BMT tərəfindən qara pulların yuyulmasından əlavə terror və terror maliyyəçisi ilə mübarizə istiqamətində çalışmalar edilmiş və bu məsələdə günahların təsbiti və qarşısının

alınması çərçivəsində ölkələr arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün gərəkli qanuni zəmin yaratmaq istiqamətində addımlar atılmışdır. Terrorizmlə mübarizənin ancaq beynəlxalq səy və əməkdaşlıq nəticəsində uğura nail olacağına fərqi varan BMT bu istiqamətdə müxtəlif protokol və müqavilələr hazırlamış və ölkələrin imzalaması üçün təqdim etmişdir.[37]Terrorizmə qarşı BMT Konvensiyasının, protokolların terror aktlarının maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizədə effektiv olmadığı faktı ilə bağlı , xüsusilə BMT tərəfindən Terrorizmin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması haqqında Beynəlxalq Konvensiya hazırlanmışdır.

Konvensiya ümumilikdə ölkələr üçün üç əsas öhdəlik gətirir. Birincisi, ölkələrin daxili qanunvericiliyində terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi cinayətini nizamlamaları, ikincisi, ölkələrarası əməkdaşlığın inkişafı və qarşılıqlı yardımlaşmanın artırılması, üçüncü, terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xəbərdarlıq və sübutların müəyyənləşdirilməsində maliyyə qurumlarının rolunun müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı öhdəliklərdir. Birincisi, beynəlxalq hüquqda terrorçuluq cinayətini tənzimləməlidir. Beynəlxalq hüquqda terrorizmin maliyyələşdirilməsi cinayətini ilk olaraq nizamlayan konvensiya , Terrorizmin Maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması üzrə BMT Konvensiyasıdır.

Konvensiyanın 2-ci maddəsində terrorun maliyyəçisi olaraq müəyyənləşdirilmişdir:

-Bir xalqı qorxutmaq ,ya da bir hökuməti vəya beynəlxalq quruluşu hər hansı bir işi etməyə vəya etməməyə məcbur etmək məqsədi daşıyan bir hadisədə bir vətəndaşı və yaxud silahlı münaqişəyə birbaşa qatılmayan hər hansı bir şəxsi öldürməyə və yaxud ağır yaralamağa istiqamətlənmiş və yaxud,

- konvensiyaya əlavədə qeyd olunan fəaliyyətlərin hamısı ilə və ya qismən gerçəkləşdirilməsində istifadə edilməsi niyyəti ilə və yaxud istifadə olunacağını bilərək birbaşa və yaxud dolaylı yolla qanunsuz olaraq yardımın verilməsi və yaxud toplanmasıdır. Konvensiyada terrorun maliyyəçisinin mənəvi ünsürü baxımından iki seçim müəyyənləşdirilmişdir , birincisi, konvensiyada qeyd olunan əməlləri

həyata keçirməkdə istifadə olunacağına niyyətli olan və ikinci, bu əməllərin həyata keçirilməsində istifadə olunacağını bilərək təmin edən.

Bugünə qədər BMT çərçivəsində 13 beynəlxalq terror müqaviləsi qəbul edilmiş və bunlardan 9-da terrorun maliyyəçisinin günahlandırılması başlıca olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

BMT-nin terrorizmin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması ilə bağlı fəaliyyətlərini sadəcə BMT baş Assambleyası çərçivəsində tamamlamamış, eyni zamanda bu istiqamətdə BMT Təhlükəsizlik Şurası da qərarlar və tədbirlər görmüşdür. BMT TŞ-nin məqsəd və qayələrinə uyğun olaraq, o, sülh və təhlükəsizliyi qorumaq, beynəlxalq anlaşmazlığa yol açma biləcək hər cür münaqişəli vəziyyəti araşdırmaq, beynəlxalq mübahisəli məsələlərdə həll yollarını tövsiyə etmək, silahlanmaya nəzarət edəcək planlar hazırlamaq, sülhə qarşı təhlükə və yaxud hücum olub olmadığını araşdıraraq izlənəcək yolu tövsiyə etmək və hücumlara qarşı hərbi qüvvələr quraraq tədbirlər görməkdə məsuliyyətlidir. BMT TŞ, terror aktlarını beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı təhdid olaraq müəyyənləşdirmişdir. Bu isə BMT TŞ-ə BMT şərtinin VII bölməsində həyata keçirilən tədbirləri müəyyənləşdirmə səlahiyyəti verməkdədir. BMT TŞ-nin beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaq məqsədilə qəbul etdiyi qərarların əksəriyyəti terrorizmlə bağlıdır. Bu baxımdan BMT TŞ-nin terrorun maliyyələşməsi məsələsində çıxarmış olduğu qərarları beynəlxalq hüquq nöqtəyi nəzərindən də incələmək zəruridir.[80]

Beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə sadəcə BMT çərçivədi ilə tamamlanmamış, eyni zamanda, G-7 dövlətlərinin dövlət və hökumət başçılarının 1989-cu il İyul tarixli Paris Zirvə toplantısında narkotik istehsalı, ticarəti və istehlakı ilə bu cinayətlərdən əldə edilən gəlirlərin yuyulması ilə təsirli mübarizə üçün təcili və təsirli addımların atılması ehtiyac olduğu qənaətinə gəlinmiş və bu ehtiyaca cavab məqsədilə task force yaradılmasına qərar verilmişdir. Məhz bu qərarın nəticəsində FATF meydana gəlmişdir.

1990-cı ildə pulların yuyulması ilə mübarizə üçün 40 Tövsiyyə (Forty Recommendations) hazırlanmışdır. Eyni zamanda bütün İqtisadi Əməkdaşlıq və

İnkişaf Təşkilatı və maliyyə mərkəzi özəllikli ölkələrin bu quruluşa üzv olması istiqamətində razılaşmaya gəlinmişdir. Bu qərardan sonra 8 İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ölkəsi ilə Honq Konq və Körfəz Əməkdaşlıq Şurası da üzvlər sırasına qoşulmuşdur. Hazırda FATF üzvlərinin sayı Avropa Komissiyası və Körfəz Əməkdaşlığı daxil 34dür. 2 ölkə müşahidəçi qismində rol alır. Bundan əlavə, FATF-ın 20dən çox müşahidəçi üzvü vardır. FATF üzvlərinin sayı artdıqdan sonra, FATF üzv qəbulunda sərt davranmağa və ağır kriteriyalar qoymağa başlamışdır. Genişlənmək əvəzinə FATF oxşar regional orqanların quraşdırılmasını təşviq etməkdədir.

1990-cı ildə hazırlanan 40 Tövsiyyə, daha sonra 1996 və 2003-cü illərdə yuyulma məsələsində ortaya çıxan yeni məsələlər fonunda yenidən nəzərdən keçirilir. 11 Sentyabr hadisələri sonrasında 15 Avropa İttifaqı üzvü ölkə FATF-ın səlahiyyətlərinin artırılması ilə müraciət etmişlər. Bunun üzərinə, 29-30 oktyabr 2001 tarixlərində Vaşinqton da fəvqəladə bir iclas edilmiş və FATF-ın qara pulların yuyulması ilə bağlı mübarizəsinə terrorizmin maliyyəçisinin qarşısının alınması da daxil edilmişdir. Eyni zamanda, terrorizmin maliyyəçisinin qarşısının alınması məqsədilə hazırlanan 8 Tövsiyə 22 oktyabr 2004 tarixli FATF Baş Assambleyası toplantısında nəğd pulun fiziki olaraq daşınmasını nəzarət altına almağa istiqamətlənmiş doqquzuncu məxsusi tövsiyə əlavə edilmişdir.[80] FATF tərəfindən nəşr edilən bütün tövsiyələr “40+9 Tövsiyə” olaraq da adlandırılır.

Avropa İttifaqının da maliyyə sisteminin qara pulların yuyulması və terrorizmin maliyyəçisi məqsədilə istifadə olunmasının qarşısının alınmasına dair 2005\60 sayılı direktivə, Aİ üzvü dövlətlərin çirkli pulların yuyulması və terrorun maliyyəçisi ilə mübarizə mövzusunda qanunvericilikdə keçirilməsi gərəkli olan nizamlamalar müəyyənləşdirilmişdir. Direktivin 45-ci maddəsinə uyğun olaraq bütün üzv dövlətlərin daxili qanunvericilikləri 15dekabr 2007 tarixinə qədər Direktivə uyğun hala gətirilməlidir.

2005\60 sayılı direktivin 1-c maddəsində üzv ölkələrin qara pulların yuyulması və terrorun maliyyələşməsini qadağan etmələri gərəkdiyi ifadə edilmişdir. 2005\60 sayılı Direktiv çərçivəsində haqq sahib və siyasi nüfuz sahibi

şəxslər müəyyənləşdirilmiş, adsız hesabların açılması qadağan edilmiş, üz-üzə olmayan aktlar və müxbir bankçılıq fəaliyyətlərinin necə idarə olunması gərəkdiyi süsusi bildirilmiş və “müşətərini tanı ideyası”(Customer Due Diligence- CDD) na uyğun nizamlamalar həyata keçirilmişdir. Ayrıca, səlahiyyətliyə hər hansısa bir iqtisadi, hüquqi səbəbi olmayan qarışıq , geniş miqyaslı məsələlərdə tərəflərin bir briləri ilə əlaqə saxlamaları zərurəti bildirilmişdir. Bu 2005\60 sayılı Direktivin “Xəbərdarlıq öhdəliyi”başlıqlı üçüncü bölmədə yer alan 24-cü maddədə nizamlanmışdır. Direktivdə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin pulların yuyulması və terrorun maliyyəçisi ilə mübarizədə bir zərurilik olduğu mövqeyini mənimsəmiş və üzv dövlətlərin qarşılıqlı bilik mübadiləsində olması gərəkdiyi ifadə edilmişdir.[80]

Terrorla mübarizədə təsirli tədbirlər alınması və terror fəaliyyətlərinin siyasi,fəlsəfi, ideoloji, etnik, dini və yaxud hər hansı başqa bir zərurətlə haqlı göstərilməsini qabaqlamaq məqsədilə Avropa Şurasına tərəf olan ölkələr tərəfindən hazırlanan Cinayətdən Qaynaqlanan Gəlirlərin Yuyulması, araşdırılması, ələ keçirilməsi, əl qoyulması və Terrorizmin Maliyyəçisinə Dair Avropa Şurası Konvensiyası 16.05.2005 tarixində Varşavada imzalanmış və yetəri qədər dövlət tərəfindən 2006-cı ildə imzalanaraq qüvvəyə minmişdir.[37]

Avropa Şurası konvensiyasının 1-ci maddəsində terrorun maliyyəçisi izah edilmişdir. 2-ci maddədə, tərəflərin qismən və ya tamamın terrorizmin maliyyəçisi məqsədilə istifadə edilən və yaxud bu məqsəd üçün təsis edilən və qanuni və yaxud qanundankənar qaynaqlı mal varlıqlarının və yaxud cinayət gəlirlərinin araşdırılması, izləməsi, təsbiti ,dondurulması, əl qoyulması və müsadirəsini təmin etməsi və bu mövzuda beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmələri gərəkdiyi bildirilmişdir. Avropa Şurası konvensiyasının 3və 4-cü maddələrində tərəf olan hər dövlətin, cinayət vasitələri ilə gəlirlərini və yaxud bu gəlirlərə bərabər malların və yuyulan pulların mal varlığını müsadirəsini gerçəkləşdirmək üçün gərəkli olan hüquqi və digər tədbirləri almaları zərurəti və bu miqyasda müsadirəyə tabe olan malın təsbiti, təqibi, dondurulması və əl qoyulması üçün gərəkli ola biləcək qanuni və digər tədbirləri almalarının bir zərurət olduğu hökm edilmişdir.

Yuyulmada sadəcə qanundankənar yollardan əldə edilən gəlirlərdən söz düşmüşkən , terrorun maliyyələşməsində qanundankənar gəlirlərdən əlavə qanuni yollardan əldə edilən gəlirlərin də varlığı göz önündə tutularaq AŞ konvensiyasının 5-ci maddəsində dordurma, əl qoyulma və müsadirəyə münasibətdə tədbirlərin mal varlığının döndürüldüyü və yaxud dəyişdirildiyi gəlirləri, gəlirlərin tamam və ya qismən qanuni yollardan əldə edilən mal varlığı ilə qarşılaşdırılması vəziyyətində, qanuni gəlirlərlə qarışdırılmış qanundankənar gəlirləri və cinayət gəlirlərinin qarışdırıldığı qanuni gəlirlərdən əldə edilən gəlir və yaxud digər mənfəətləri də mənimsəməsi zərurəti bildirilmişdir.[82]

Konvensiyanın 7-ci maddəsində 3,4,5-ci maddələrdə qeyd olunan müsadirə, əl qoyulması və dondurma istiqamətli əməllərin həyata keçirilə bilməsi üçün ölkə məhkəmələrinin və digər səlahiyyətli məqamlarının, bank qeydləri də daxil olmaqla maddi və ticari qeydlərinə əl qoyulmasını əmretmə səlahiyyəti ilə təchiz olunmaları üçün gərəkli olabiləcək hüquqi nizamlamaları etmələri və digər tədbirləri almaları gərəkməkdədir. Maddə ayrıca olaraq, tərəflərin bank hesablarının gizliliyi gərəkliyi ilə söz mövzusu tədbirləri həyata keçirməkdən qaçınmayacağı da hökm altına alınmışdır.

Avropa Şurası Konvensiyasının 2 və 12-ci maddələri hökmlərinə uyğun olaraq, ölkələr öz qanunvericiliklərində bütün bu tədbirləri həyata keçirmək üçün gərəkli tədbirləri görməlidirlər.

Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı (QDİƏT) üzv dövlətləri arasında imzalanan “Təşkilatlanmış cinayətlərlə mübarizə əməkdaşlığı müqaviləsinə əlavə olaraq Terrorizmlə Mübarizə Protokolu”nda terrorizmin bütün şəkil və təzahürlərinin, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə, ölkələrin siyasi, iqtisadi və ictimai istiqrarına, QDİƏT üzvü dövlətlərin ərazi bütövlüyünə və təhlükəsizliyinə ayrıca, Qara dəniz regionu dövlətləri arasındakı münasibətlər ilə ikili və çoxtərəfli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin inkişaf etdirilməsinə ciddi bir təhdid olduğu bildirilmişdir.

9 iyun 1995 tarixində Brükseldə 24 ölkə və 8 beynəlxalq quruluşun bir araya gəlməsiylə yaradılmış və adını konfransın keçirildiyi saraydan alan Eqmond

qrupunun əsas məqsədi, ölkələrin beynəlxalq nizamdakı yuyulma ilə mübarizə sistemlərinin inkişafına yardımçı olmaq və yuyulma ilə bağlı beynəlxalq bilik mübadiləsinin önündəki maneələri aradan qaldırmaqdır. Bu yardımın miqyası çərçivəsində mülki birliklərə texnoloji yardım, personalın təhsili, təcrübə və bilik öyrədilməsindən əlavə beynəlxalq informasiya mübadiləsinin inkişaf etdirilərək, sistemə bir quruluşa qovuşdurulması da planlanmışdır. Eqmond qrupu çalışmalarını üzv dövlətlərin təmsilçilərinin qatılması ilə həyata keçirilən konfranslar yolu ilə həyata keçirməkdədir. Vyana Konvensiyası, Basle Ölkələrə Bildirişi və FATF 40 tövsiyyə qərarında təşviq edilən çirkli pulların yuyulmasının qarşısının alınmasında beynəlxalq əməkdaşlığın təmin edilməsi zərurəti qrupun yaradılmasında təsirli olmuşdur.[83]

Çirkli pulların yuyulması və terrorun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizədə ən önəmli məqsəd şübhəli fəaliyyət birlikləridir. Qurum şübhəli fəaliyyət informasiya sistemi ilə bu şübhəli fəaliyyət məlumatlarını alacaq, analiz edəcək və analiz nəticələri təhlil edərək fəaliyyət göstərəcək. 2005 iyunda Eqmond qrupunun üzərində çalışdığı ən önəmli məsələ Maliyyə Kəşfiyyatı Vahidi anlayışını gətirmək olmuşdur. Eqmond qrupu FİU anlayışını ilk dəfə 1996 noyabrda Romada təşkil olunan Eqmond Baş Assambleyasında etmişdir. Sadəcə çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə ilə çərçivələnən bu anlayış 2004 iyunda Guernseydə keçirilən Eqmond Baş Assambleyasında terrorun maliyyələşməsinə də əhatələyərək genişləndirilmişdir.[79]

Guernseydə qəbul edilən FİU anlayışı : “Maliyyə Kəşfiyyat vahidi (FİU), çirkli pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşməsi ilə mübarizə məqsədilə cinayət gəlirləri və terrorizmin potensial maliyyəçisi ilə bağlı beynəlxalq zəruri maliyyə informasiyalarını almaq, analiz etmək və bu analiz nəticələrini səlahiyyətli orqanlara yaymaqla səlahiyyətli beynəlxalq mərkəzi qurumdur”

Eqmond qrupunda qəbul edilən anlayışdan da anlaşıldığı kimi, Fiuların əsas funksiyası çirkli pulların yuyulması və terrorun maliyyəçisi ilə bağlı olaraq kəşfiyyat məlumatlarını toplamaq, analiz etmək və analiz nəticələrini səlahiyyətli orqanlara ötürməkdir. FİUlar arasındakı informasiya mübadiləsinə daha miqyaslı və

sistematik hala gətirmək üçün Eqmond qrupunun çalışmaları miqyasında iki əsas tendensiya mövcuddur. Bunlardan birincisi, Eqmond Təhlükəsizlik Şəbəkəsi (Eqmond Security Web-ESW) olaraq adlandırılan , FİUlar arasındakı məlumat mübadilədi daxil, birbaşa və təcili bir mübadiləni təmin edən bir internet şəbəkəsi sistemi, digəri isə sistematik olaraq bilik mübadiləsinə məqsəd qoyan anlaşma memorandumudur (Memorandum of Understanding).[84]

Eqmond qrupunun ESW layihəsi 1997-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. ESW ictimaiyyətə açıq deyil, sadəcə şəbəkəyə daxil olan FİUlar tərəfindən istifadə edilə bilər. Bir FİU-nun şəbəkəyə daxil olması üçün Eqmond qrupunda zəruri kriteriyalara sahib olması və Bu qrupa daxil olması gərəkdir. ESW-nin əsas məqsədi FİU-lara maliyyə qurumları tərəfindən göndərilən kəşfiyyat məlumatlarının sui istifadəsini mümkün etmədən paylaşmaqdır. ESW sayəsində ölkələr bir birləri ilə təhlükəsiz formada 2mail adresi ilə xəbərləşə, eyni zamanda, çirkli pulların yuyulması və terrorun maliyyəçisi trendləri, analiz vasitələri və texnoloji inkişaf imkanları mövzusunda məlumat mübadiləsi etməkdir. [85]

Wolfsberq qrupu global miqyasda 12 bankın yaratdığı bir birlik olub, məqsədi maliyyə xidmətləri sektorunda müştərinin tanınması ilə çirkli pulların yuyulması və terrorun maliyyəçisi ilə mübarizə istiqamətində standartlar və məhsullar inkişaf etdirməkdir. Burada sözü gedən 12 bank ABN AMRO Bank N.V., Barclays Bank, Banco Santander Central Hispano, S.A., Chase Manhattan Corporation, Citibank, N.A., Credit Suisse Group, Deutsche Bank AG, HSBC, J.P. Morgan, Inc., Societe Generale, UBS AG'dir. Qrup 2000-ci ildə Şimal qərbi İsveçrədə Volsberq sarayında bir araya gəlmişdir. Özəl banklar üçün Volsberq terrorla mübarizə prinsipləri 2007 oktyabr tarixində nəşr edilmiş və 2008 may ayında yenilənmişdir. Volsberq qrupu tərəfindən nəşr edilən Terrorizmin Maliyyəçisinin qarşısının alınması bəyannaməsində hökumətlərin terrorla mübarizələrinə dəstək olmaq məqsədilə bankçılıq xidmətlərindən terroristlərin faydalanmasının əngəllənməsi, istintaq və araşdırmalara dəstək verilməsi məsələsi açıqlanmışdır. Bu sənəddə terrorizmlə mübarizə məsələsində gətirilmiş müddəalardan əlavə, maliyyə süktorun terror təşkilatları tərəfindən istifadəsinin

əngəllənməsi məqsədi ilə daha sərt “müşərini tanı prinsiplərinin ” tətbiq edilməsi, maliyyə sisteminin daha sərt nəzarət altında saxlanması məsələlərinə yer verilmişdir. Sənəddə ayrıca olaraq özəl sektorun fərqli aktorlarının öz aralarında və özəl sektorla ictimaiyyət arasında fikir mübadiləsi və əməkdaşlığının daha da artırılması çağırışına yer verilmişdir.[86]

3.2. Beynəlxalq Terrorizmin son nümunələri və tendensiyaları

Son dövrdə baş verən hadisələr göstərir ki, terrorizm bütün dünyanın aparıcı aktörünün də daxil olduğu siyasi proseslərin inkişafının dinamika və məzmununu müəyyən edən xarakterə malik siyasi reallığın bir təzahürüdür. Burada sadəcə olaraq terror aktlarının sayca artması deyil, qurbanlarının da artması müşahidə olunur.

2015-ci il qlobal terrorizm reytingində əks olunan tədqiqatların nəticələrinə görə 2000-ci ildən 2014-cü ilə qədər 61.000 terror aktı baş vermişdir ki, bunların da nəticəsində 140.000 nəfər öz həyatını itirmişdir. Bu tədqiqatdan da görüldüyü kimi məhz 2001-ci il 11 sentyabr hadisələri terrorizmin müasir dövrün qlobal problemə çevrilməsində kulminasiya nöqtəsi rolunu oynadı. Bir çox hallarda bu həm də ABŞ-ın 2001-ci ildə Əfqanıstana və 2003-cü ildə İraqa müdaxilə etməsi üçün bir bəhanə yaratdı. Belə ki, ABŞ beynəlxalq terrorizmlə mübarizə bəhanəsi ilə Əfqanıstan və İraqa hücum edir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən başlayaraq terror aktlarının sayı hər il artaraq öz zirvə nöqtəsinə 2007-ci ildə İraqda hərbi konflikt dövründə çatmışdır.[89,s.46]

2008-2012-ci illərdə terror fəaliyyəti bir qədər zəifləmiş, 2013-cü ildən isə yenidən terrorizmin artması baş vermişdir. Britaniya tədqiqatçılarının fikrincə bunun səbəbi radikal islamistlər və onların birləşmələrinin hərbi fəaliyyətləri olmuşdur. Belə ki, onlar Yaxın Şərqlə Şimali Afrikanın bir sıra dövlətlərində əraziləri ələ keçirmiş və bu qədər dumanlı formalaşmanın arxasında təbii ki, ərəb baharı dayanırdı.

Məhz ərəb baharının başlanması ilə 2010-cu il 24 dekabr Menzel Buzayn adlı Tunis şəhərində etiraz aksiyaları başlayır və bununla da terrorizmin yeni müasir inkişaf etapy başlayır. Bundan sonra terror aktlarının və qurbanlarının sayı artır. Əgər Tunisdə yasəmən inqilabının qurbanları BMT hesablamalarına görə 219 nəfərdisə, Misirdə inqilabın qurbanlarının sayı 1.5 min nəfərdir. Qeyd edək ki, 2011-ci ilin fevral ayında Misirdə inqilab baş verir və daha sonra 2013-cü ildə radikal islamçı təşkilat müsəlman qardaşları hakimiyyətə gəlir. [37, s.13]

Bununla belə həm Tunisdə, həm də Misirdə inqilab sonrası terrorizm sistem təzahür xarakteri alır. 2015-ci ildə Tunisdə xaricilərə münasibətdə 3 terror hadisəsi baş verir və nəticədə 71 nəfər qurbana çevrilir. O ki qaldı Misirə Misir hazırkı dövrdə terror təhlükəsi planına ən çox məruz qalan dövlətdir. Misirin nə vətəndaşları, nə də Misirə turizm edən xarici turistlər terror təhlükəsindən qorunmayıblar. Bütün bunlar təsdiq edir ki, inqilabi hərəkətlər terrorizmin eskalasiyasını zəruri edir.

Əsl terrorizm epidemiyası ərəb dövlətinin ən yaxşı sosial-iqtisadi rifaha malik dövləti Liviyada avtoritar rejimin devrilməsindən sonra başladı. Liviya inqilabının qurbanları həm daxili vətəndaş müharibəsi nəticəsində, həm də sonradan Fransa və Böyük Britaniyanın rəhbərliyi ilə NATO koalisiyasının fəal iştirakı ilə qurbanların sayı 2011-ci ilin sonunda 50.000 nəfər təşkil edirdi. Nəticədə ölkəyə böyük iqtisadi zərər dəyir. Liviya dövlətçiliyi məhv olur, həmçinin vətəndaş müharibəsinin nəticəsi olaraq regionun bir sıra digər dövlətlərində də destabilizasiya baş verir. Qəddafi uğrunda müharibə edən mərakeşlilər Malidə üsyan qaldırır və ölkənin şimalını ələ keçirirlər. Livianın özündən isə Avropa dövlətlərinə çoxlu qaçqınlar gedir. Bütün bunlar avro atlantik demokratiyanın Liviyada inkişafının nəticəsi olmuşdur. Livianın terrorizmin episentrlərindən birinə çevrilməsi Qərbi Avropa cəmiyyətinin Livianın daxili işlərinə qarışmasının nəticəsi olmuşdur. Dövlət rəhbəri Qəddafinin öldürülməsi terror tarixində heç də yeni bir səhifə deyil. [64, s.124]

Dövlət rəhbəri Qəddafinin öldürülməsi qərb koalisiyasının dəstəyi ilə həyata keçirilmiş və terror tarixində heç də yeni olmayan bir səhifə olmuşdur. Qəddafini

siyasi həyatdan kənar edilməsi xoşməramlı olaraq adlandırılsa da, burda əsas şüar qərb demokratiyasının və qərb dəyərlərinin yaradılması idi. Bu bəhanə ilə uzaqlaşdırılsa da qərb koalisiyasının maraqlarına xidmət edirdi və ABŞ keçmiş baş katibi Klintonun öz yaxınları ilə danışıqlarından aydın olur ki, Qəddafinin günahı dövlətinin, əhalisinin sosial rifahı siyasətini həyata keçirməsində idi. [65, s.71] Eyni zamanda Qəddafinin əhəmiyyətli dərəcədə maliyyə resursları var idi ki, bu resurslarla hətta Fransada prezident seçkisi kompaniyasını da maliyyələşdirmək olardı. Burada şəxsi heç bir şey yox idi, bu sadəcə biznes idi. Qəddafi öz ölkəsini tərk edir və nəticədə qəddar formada öldürülür. Bu daha əvvəl keçmiş Tunis prezidenti Ben Alinin də başına gəlmişdir, hansı ki, Ben Ali inqilabçılara xoşluqla təslim olmamışdı. Bu Misir prezidenti Hüsni Mübarəkin də başına gəlmişdir. ABŞ dövlət katibi Klinton Liviya liderinin ölüm kadrlarına baxdıqda bu terror aksiyasının sifarişçilərini qeyd etmişdir.

Liviyada inqilabi terrorun inkişafının məntiqi davamı Amerika səfiri Stivnsin öldürülməsi olmuşdur. Bu 2012-ci ilin oktyabrında baş vermişdir. Məhz bu yolla Liviya inqilabçıları Qəddafi rejimi üzərində qələbələrini qeyd etmişdilər. Əslində Qəddafinin ölümü digər dövlət başçılarna bir işarə olmalı idi ki, bu aqibət onları da gözləyir. Digər dövlətlər də ərəb baharı kimi inqilabi dəyişikliklər yolunda dayansalar onları da bu aqibət gözləyir. Onları da suveren Amerika yönümlü siyasət izləməyə çağırırdı. [21, s.25]

Təsadüfi deyildi ki, bu vaxt Suriyada gərginlik süni yolla artırdı. Belə ki, Suriya ərəb dünyasının aparıcı dövlətlərindən biridir və iqtisadi-siyasi baxımdan kifayət qədər yaxşı təmin olunmuşdur və suveren xarici siyasət yeridir. Ərəb baharının nəticələrindən biri də Tunis, Misir, daha sonra isə Liviyada, Pakistandan tutmuş İspaniyaya kimi ərəzidə terrorizmin ocağına çevrilməsi oldu. Bu dövr İŞİD terror qruplaşması inkişaf etməyə başladı. O əvvəl öz varlığını qeyd etdi, daha sonra isə Yaxın Şərqdə yeni siyasi iddialar irəli sürməyə başladı. Onun iddiaları sadəcə Yaxın Şərqlə kifayətlənmir, həm də Şimali Afrika və Mərkəzi Asiya regionlarını da əhatə edirdi.

2014-cü il qlobal terrorizm reytingində də göründüyü kimi 2014-cü il terrorizmin inkişafının kuliminasiya nöqtəsi olmuşdur. Bu dövrdə keçirilən terrorların sayı 2000-ci ildə keçirilən terror hadisələrinə nisbətən 9 dəfə artmışdır. Belə ki, 2000-ci ildə terror qurbanlarının sayı 3329 nəfər olmuşdusa, 2014-cü ildə qurbanların sayı 32658 nəfər təşkil etmişdi. [5, s.12]

Terrorizmin əsas cəhətlərindən biri də onun coğrafiyasının genişlənməsi olmuşdur. Belə ki, 2014-cü ildə terror hadisələri 95 dövlətdə qeyd olunmuşdu. Terrorizmin qlobal reytingində qeyd olunduğu kimi ən çox terror fəaliyyəti 5 ölkədə - İraqda, Nigeriyada, Əfqanıstanda, Pakistanda, Suriyada cəmlənmişdi. Ümumi qeyd etsək, bu ildə olan bütün terror hadisələrinin qurbanlarının 78%-i məhz bu 5 dövlətdə olmuşdu.

Terror ocağı dövlətlərinin ilk onluğuna isə həmçinin Hindistan, Yəmən, Somali, Liviya və Tayland daxil olmuşdur. 2014-cü ildə terrorizmin iqtisadi xəsarəti 52.9 milyard olmuşdu. O ki qaldı dünyada ən böyük terror təşkilatlarına, Nigeriya təşkilatı olan Bokoxara təşkilatının qurbanlarının sayı daha çox – 6644 nəfər olmuşdur. Bu da əvvəlki ildən 3.17% çox idi. İslam dövləti terror təşkilatı ekstremistlərinin məqsədi Yaxın Şərqdə xəlifət yaradılması idi və onların əlindən 6073 nəfər qurban çıxıb. 2014-cü ilin əsas cəhətlərindən biri də o olmuşdur ki, terror təhlükəsinin yüksək səviyyəsində olan dövlətlər sırasına Ukrayna da daxil olmuşdur. [10, s.42]

Son dövrlərdə baş vermiş terror hadisələri nümunələrindən danışarkən ilk növbədə 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən danışmaq yerinə düşər ki, bununla bağlı biz dissertasiya işinin 1-ci fəslinin 3-cü bölməsində geniş araşdırma aparmışıq. Son dövrlərdə baş vermiş digər terror hadisələri aşağıdakılardır:

2002-ci il Bali terror aktı

Xaricilər tərəfindən cənnət adası adlandırılan və əsas turizm məntəqələrindən biri olan Bali adasında 202-ci ildə baş vermiş terror nəticəsində 200-dən çox adam həyatını itirmiş, 300-dən çox adam xəsarət almışdır. Bomba 2002-ci il oktyabr ayında Kuta-Biç kurort zonasında “Sari” gecə klubunda partlamışdı. Kurortda dincələnənlərin əksəriyyəti xaricilər, daha çox sülhsevər

Avstraliya vətəndaşları idilər. Faciə şahidlərinin sözlərinə görə, bombanın təsiri 10 kilometr aralıqdan da hiss olunurdu. Bu teraktın baş verməsində ABŞ Əl-Qaidəni günahkar görür. Məsələn burasındadır ki, Balidə partlayış ƏL-Qaidənin digər terror aktının ildönümü günü baş vermişdir. Məhz həmin gün Əl-Qaidənin terroristləri Yəməndəki amerikan esminosu Cole-nin göyərtdəsində özlərini partlatmışdılar, 17 dənizçi həyatını itirmişdi. [33,s.8]

2002-2006-cı il Filippin terror aktı

Kifayət qədər çox islamçıların yaşadığı Filippində partlıylar da kifayət qədərdir. Zamboanqa şəhərində, ticarət mərkəzində baş verən partlayışda 4nəfər həyatını itirmiş, 80 nəfər xəsarət almışdır.

2004 yanvar tarixində Mindanao əyalətində idman zalında partlayış nəticəsində 10 nəfər ölmüş, 40 nəfər xəsarət almışdır. Bomba yüzlərlə insanın basketbol matçına yığıldığı zalın yanında motosikldə gizlədilmişdi.

2006 11oktyabr Şimali Kotabato əyalətinin Makilala şəhərində partlayış nəticəsində 12 nəfər ölmüş, 20 nəfər xəsarət almışdır. 1gün əvvəl isə, 10 oktyabrda Makilaladan 50km məsafədə yerləşən Takuronq şəhər bazarında başqa bir bomba partlamış və 4 nəfir xəsarət almışdır.

15-20 noyabr 2003 hücumları (İstanbul)

İstanbulda 15 və 20 noyabrda baş vermiş , 57 nəfərin ölümü, 513 nəfərinde yaralanması ilə nəticələnən 4 ayrı bombalı hücum , Türkiyədə də “beynəlxalq terrorizm” anlayışını gündəmə gətirmişdir. Hücumların bomba yüklü yük maşınları ilə edilməsi, partlayıcıların dağıdıcı gücünün çox yüksək olması, aktlarda canlı bombaların istifadə olunması və fəaliyyət planları ilə birlikdə əlaqələr izləndikdə Türkiyənin bu tərzdə bir terror aktına uyğun olmadığı görünür.

İstanbulda Neve Şalom və Beth İsrail sinaqoqları ilə, HSCB Bankı və İngilis Baş Konsulluğuna istiqamətlənmiş bombalı hücumu gerçəkləşdirdikləri müəyyənləşdirilən Gökhan Elaltuntaş, Mesut Çubuk, Gıyas Kuncak ve Ferudun Uğurlunun haqqında aparılan araşdırmalar sonrasında,hücumların xariclə əlaqəli olduğu nəticəsinə gəlinmişdir.[40]

15.11.2003 saat 09.22 radələrində Neve Şalom Sinaqoqunun önündə yük maşınında olan dağıdıcı gücü yüksək olan bombanın partlaması nəticəsində 13 nəfər ölmüş, 186 nəfər yaralanmış və ətrafda böyük miqyasda maddi xəsarət meydana gəlmişdir.

Şişli mahalında yerləşən Beth İsrail Sinaqoqu arxasında saat 09.25 radələrində yük maşınında yerləşən və dağıdıcı gücü yüksək olan bombanın partlaması nəticəsində 14 nəfər ölmüş, 192 nəfər yaralanmış və binada maddi xəsarətlər meydana gəlmişdir. [41]

20.11.2003 saat 11.05 radələrində Beyoğlu İstiklal Caddəsində yerləşən İngiltərə başkonsulluğuna doğru istiqamətlənn fəaliyyətdə yük maşınında olan dağıdıcı gücü yüksək bombanın partlaması nəticəsində İngiltərə baş konsulu da daxil olmaqla 18 nəfər ölmüş, 258 nəfər yaralanmış və konsulluq binasında maddi xəsarətlər meydana gəlmişdir.

Əl-Qaidənin 2003 İstanbul bombalamaları üçün kuryer vasitəsilə Əfqanıstandan 160.000 dollar gətirdiyi və bu fəaliyyətləri gətirmiş olduqları həmin pulla maliyyələşdirdikləri məlum olmuşdur. ayrıca olaraq, FATF 15-20 noyabr hücumları ilə bağlı təxmini olaraq 40.000 ABŞ dolları istifadə edildiyini öz məruzələrində bildirmişdir.

11 Mart 2004 hücumları (İspaniya)

11 mart 2004 tarixində Madriddə seçimlərə çox az bir müddət qalan bir vaxtda dörd ayrı qatara qoyulan on bombanın eyni zamanda partladılması ilə meydana gələn terror aktlarında 191 nəfər hıyatını itirmiş və 143 nəfər də yaralanmışdır. [42]

İspaniya daxili işlər naziri Angel Acebes, bu hücumlardan dərhal sonra ETA-nı günahlandıran açıqlamalar vermişdir. Bu iddialar baş nazir Anzar tərəfindən də tez tez dilə gətirilmiş, ancaq ETA hökumətdən gələn bu günahlandırmalara ilk dəfə cavab olaraq baş verən bu hadisələrdə ETA-nın əli olmadığını bildirmiş və Anzarı yalançılıqda ittiham etmişdi. Hücumlardan sonra ölkədə 3 gün matəm elan edilmiş və ertəsi gün Madriddə iki milyon olmaqla ölkədə ümumilikdə 11 milyon adam küçələrə çıxaraq teroru lənətləmişlər. [25, s-133]

İspaniya hökumətinin ETA-nı günahlandırması ilə birlikdə polis, qatarların yola çıxdığı Alcalá de Henares qəsəbəsində oğurluq yük maşını ilə yeddi ədəd fünə ilə ərəbcə bir kaset tapmışdır. Daha sonra Əl-Qüds Arabi qəzeti hücumların məsuliyyətini Əl-Qaidənin bir poçtla üzərinə götürdüyünü xəbərləmiş və bu məlumatlar hücumları Əl-Qaidənin həyata keçirdiyi ehtimallarını artırmışdır.

Nəticə olaraq 16 Mart polis hücumlara aidiyyəti olan 6 Mərakeş vətəndaşının təsbit edildiyini bildirmiş və 4 apreldə 5 şübhəlinin tutulması ilə edilən əməliyyatda aralarında 11 mart hücumlarının başçısı olduğu təxmin edilən Tunisli terroristin də olduğu 5 terrorist polislə ixtilafa girdikdən sonra özlərini havaya uçurmuşdular. 2004-cü ilin sonunda on səkkiz şübhəli məhbus olaraq barələrində hazırlanacaq iddianaməni gözləyərkən, hücumlarla bağlı tutulan 41 nəfər də istintaqın ardından buraxılmışdır.[87,s-59]Madrid hücumları, Avropanın nə qədər müdafiəsiz olduğunu göstərmiş və təhlükəsiz bir Avropa üçün dövlətlərin etdikləri rəsmi uzlaşmalardan daha artığını etmək zərurətini ortaya qoydu. Yenə Madrid hücumları, 11 sentyabr sonrasında alınan qərarların tam olaraq tətbiq olunmadığını ortaya çıxarmışdır.[87,s-69] Bu hücumlar sonrasında, Avropa ölkələrindəki məlumatın qarşılıqlı istifadə olunma bildiyini artırmaq üçün Avropa İttifaqı çərçivəsində Terrorizmlə Mübarizə Koordinatorunu yaratılmışdır. Bunlardan əlavə, insanlara aid şəxsi vücut keyfiyyətlərinin tanınması üçün biometrik məlumatların şəxsiyyət kartları ilə xüsusi vətəndaş pasportlarının hazırlanması və bu kimi digər vətəndaşların təhlükəsizliyinin artırılması tədbirləri görülmüşdür.

FATFın məruzəsinə görə Madrid hücumları üçün təxmini olaraq 10.000 ABŞ dolları istifadə edilmişdir.

7 iyul 2005 London terror aktı

7 iyul London hücumları İngiltərənin 11 sentyabrı olaraq adlandırılmış və Böyük Britaniyanın terror mövzusunda təşvişini bir qədər də artırmışdır. 7 iyul hücumları koordinasiya edilmiş intihar hücumları seriyasıdır. Ümumilikdə Londonun nəqliyyat vasitələrini hədəfləyən bu hücum insanların nəqliyyat vasitələrini ən çox istifadə etdikləri bir saatda gerçəkləşdirilərək, ilk üç bomba

metrolarda partlamışdır. Dördüncü bomba isə 09.47də Tavistok Meydanında bir avtobusda partladılmışdır.

Londonda 7 İyul 2005 tarixində 200.000sərnişin, 500 qatarla hərəkət etdiyi halda, hətə içi sərnişinlərin ən çox olduğu vaxtda, 08.45-09.00 arası olduğu səlahiyyətli nümayəndələr tərəfindən müəyyənləşdirilmişdir.[87,s.66]

7 İyul 2005 tarixində saat 8.50 dəqiqələrində London Metrosunda ard arda 4 bombalama hadisəsi olmuşdur. İlk partlama Liverpool küçəsi ilə Oldgate arasındakı Circle xəttindəki qatam 3-cü vaqonunda, ikinci partlayış Piccadilly xəttində Kings Cross St.Pancras və Russell Meydanı arasında ilk vaqonda meydana gəlmiş və tunel çərçivəsində ağır xəsarətmeydana gəlmişdir. Üçüncü partlama Circle xətti, Edgüare yolunda meydana gəlmiş və bu partlama ilə iki tuneli ayıran bitişik divar qatarın üzərinə yıxılmışdır. 09.47-də Hackneydən Marble Archa doğru hərəkət edən iki qatlı avtobusda meydana gələn partlamada isə avtobusun üst tərəfi tamamən parçalanmışdır.

Hadisələrdə 56 nəfər həyatını dəyişmiş, 700-dən artıq insan yaralanmışdır. 7 İyul hücumlarından sonra 2005-ci ildə 130 terror şübhəlisi tutulmuşdurş bunlardan sadəcə 4 nəfərin əsl fəaliyyəti müəyyənləşdirilmişdir.

İngiltərə terrorizmlə mübarizə adına London hücumları olmadan çox əvvəl 2001-ci il fevral ayında çıxardığı yeni bir qanun ilə təhlükəsizlik qüvvələrinə geniş səlahiyyətlərtanımışdır. Bu qanuna görə, bəzi dini təşkilatlar da terrorist təşkilatlar qavramına daxil edilmiş,terror internet və digər texnoloji inkişafı da əhatə edəcək şəkildə tanımlanan və terrorist sayılan təşkilatların simvolunu daşımaqdan bu təşkilata hər hansı bir şəkildə köməkçi olmaq məqsədilə geniş miqyasda hər cür fəaliyyət “terrorist fəaliyyət” sayılmışdır. Təhlükəsizlik qüvvələrinə bu mənaya daxil insanları 48 saat ərzində tutma səlahiyyəti də vermişdir.[26]

11 sentyabr hadisələrində olduğu kimi, London hücumlarında da İngilis təhlükəsizlik birlikləri müvəffəqiyyətsiz görünmüşdülər. Hücumlar əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilməmiş və dolayısı ilə də əvvəlcədən qarşısı alın bilməmişdi. Halbuki 1990-cı illərdə İngilis təhlükəsizlik qüvvələri Orta Şərqdəki terrorist fəaliyyətlərin maliyyəçisi və təşkilatlanması üçün Londonun istifadə edildiyini

bilir. FATFın hesabatına görə Lindindəki hücumlar üçün 8000ingilis sterlinqi istifadə edilmişdir.

ABŞ-ın 11 sentyabr hadisələrinə qədər ölkə sərhədləri çərçivəsində Dünya Ticarət Mərkəzinin bombalanması xaricində ciddi bir beynəlxalq terror aktı ilə qarşılaşdığını iddia etmək doğru olmayacaq. ABŞ-ın beynəlxalq terrorla mübarizə anlayışının meydana gəlməsində öz ölkə vətəndaşları, hərbi personalı, nümayəndəlikləri və ticarət işlətmələrini hədəf alan beyməlxalq terror fəaliyyətlərinin təsiri böyük olmuşdur. ABŞ-ın mövcud terrorizmlə mübarizə fəaliyyətləri 4 başlıca başlıq altında incələne bilir.

Bunlar terrorist qrupların artmasına səbəb olan problemlər, bu cür qrupların terror hücumu nizamlaya bilmə bacarıqları və bu cür qrupların terror hücumu nizamlama niyyətləri ilə bu cür hücumlara qarşı müdafiə taktikalarıdır. əsasən, qlobal terror təşkilatlarının, dəstəçilərini, tərəfdarlarını və imkanlarını azaltmaq və yaxud tamamilən aradan qaldırmaq, ABŞ-ın terrorla mübarizə siyasətinin ən mərkəzi nöqtəsidir. İspaniya uzun bir terror təcrübəsinə sahib olan və ümumi olaraq terrorla mübarizədə uğurlu qəbul edilən bir ölkədir. İspaniyanın terrorla mübarizə təcrübəsi, dövlət daxilindən (ETA) beynəlxalq müstəviyə (11 mart 2004 Madrid hücumları) daşınmışdır. Bu hücumlardan sonra İspaniya öz təcrübələrini beynəlxalq müstəviyə keçirmə, təşəbbus alma və yaxud alternativlər istehsal etmək yerinə ABŞ-ın özünə qarşı fərqli baxış və hərəkət nöqrələri ilə şəkilləndirdiyi, qlobal terrorla mübarizə strategiyasının dəstəkçisi olmağı üstün tutmuşdur. Ancaq İspaniyanın 11 sentyabr sonrası terrorla mübarizə siyasəti çərçivəsində ayırd edici bir xüsusiyyətə nəzər salmaqda bir fayda var. 11 sentyabr hücumlarından sonra İspaniya, terrorizmlə mübarizədə preventiv tədbirlər bağlamında digər ölkələrdə olduğu kimi təcili qanunlar çıxarmamışdır. Bununla birlikdə terroristlərin maliyyə qaynaqları və istifadə etdikləri nəqliyyat vasitələrinə istiqamətli nizamlamalar edilmişdir.

İngiltərə, İrlandiya məsələsi səbəbi ilə terrorla ilk qarşılaşan dövlətlərdən biridir. Bu səbəbdən terrorla mübarizədə ilk qanuni nizamlamalar arasında İngiltərə təcrübəsi də diqqət çəkməkdədir. 11 sentyabr hücumları bütün dünyada

olduğu kimi İngiltərədə də dönüş nöqtəsi olmuşdur. İstanbul və Madrid hücumları ilə davam edən müddət 7/7 London hücumları ilə zirvəyə çatmışdır.

15 aprel 2013 (ABŞ)

Bostonda hər il keçirilən marafonda finiş xəttində 2 partlayış baş verdi. Faciəni rəsmi olaraq terror kimi qəbul etdilər. Məsuliyyətini Sarnaevo qardaşları öz üzərinə götürdü. 3 ölən, 280-dən çox yaralanan olmuşdur.

7 yanvar 2015 (Fransa)

Charlie Hebdo satirik jurnalının redaksiyasına silahlı şəxslər daxil olur və binanın əməkdaşlarını güllələməyə başlayır. Hesab olunur ki, radikal qruplar jurnalda islamla bağlı çap olunan karikatur rəsmlər səbəbindən hiddətlənmişlər. Məsuliyyətini Əl-Qaidə və İŞİD üstələnmişdir. Terakt nəticəsində 12 nəfər ölmüş, 11 nəfər yaralanmışdır.

2 aprel 2015 Keniya

Keniyanın Xarisa şəhərində terroristlər universitetə daxil olaraq xristianları öldürməyə başlamışlar. Məsuliyyəti “Əş-Şabaab” radikal islamçı təşkilat üzərinə qoyulmuşdur. Qurbanların sayı 147 nəfər ölü, 80 yaralıdan ibarətdir.

17 iyul 2014 Ukrayna

Donets ərazisində rusiyayönlü silahlılar tərəfindən işğal edilmiş ərazidə 777 Boeing sərnişin təyyarəsi partladılmışdır. Təyyarə Amsterdamdan Kuala-Lumpura uçurdu. Nəticədə sağ qalan olmamışdır. Terror aktının məsuliyyətini heç bir təşkilat öz üzərinə almamışdır. Lakin, hadisələrin gedişatı nəticəsində məlum olmuşdur ki, təyyarəyə rusiya istehsalı raket düşmüşdür. Bu terror aktı nəticəsində 283 sərnişin və 15 ekipaj üzvü həyatını itirmişdi.

26 iyun 2015 Tunis

Terroristlər Sus kurort çəhərinin yaxınlığındakı Port əl-Kantaui çimərliyinə hücum etmiş və iki mehmanxananın turistlərini güllələməyə başlamışlar. Hücum edənlərdən biri yerindəcə öldürülmüş, digəri isə yaxalanmışdır. Məsuliyyəti İslam Dövləti üzərinə götürmüşdür ,terakt nəticəsində 40 nəfər həyatını itirmişdir.

3 aprel 2017 Sankt-Peterburq, Rusiya

Peterburq metrosunda törədilən terror aktı 16 nəfərin həyatına son qoymuş, 87 nəfər yaralanmışdı. Heç bir terror təşkilatı məsuliyyəti öz üzərinə götürməmişdi. Amma yerli hüquq mühafizə orqanlarının bildirdiklərinə görə 22 yaşlı kamikadze böyük ehtimal “Əl-Qaidə” ilə bağlı olan “Katiba al İmam-Şamil” qruplaşmasının üzvü idi.

9 aprel 2017, Misir

Misirin Tanta və İskəndəriyyə şəhərlərində, bir-birinin ardınca baş vermiş terror aktı. Üzərində partlayıcı maddə yerləşdirmiş şəxslər, kopt və provaslav kilsələri yaxınlığında onu işə salaraq, ümünilikdə 45 nəfərin ölümünə və 140 nəfərin yaralanmasına səbəb olmuşlar. Ölkə prezidenti Sisi üç aylıq matəm elan etmişdi. Həmçinin bu hadisələr İsrailə Misir ilə sərhədi bir müddətlik bağlamağa məcbur etmişdi.

24 noyabr 2017, Misir

Son illərin ən böyük terror aktlarından biri. Sinay yarımadasını şimalında yerləşən Ər-Ruanda məscidində 235 nəfərin ölümü, 140 nəfərin yaralanması ilə nəticələnən hadisə. Üzərində partlayıcı maddə yerləşdirmiş şəxs əvvəlcə məscidin içərisində partlayış törədir. Daha sonra canlarını qurtarmaq istəyən insanlara da məscidin çölündə gözləyən iki nəfər silahlı şəxs atəş açaraq bu qədər insanın həlak olmasına səbəb olur.

18 fevral 2018, Kizlyar, Rusiya

Silahlı insident. 22 yaşlı bir şəxs kilsədən çıxan insanlara iri çaplı tufəngdən atəş açaraq 5 nəfərin həyatına son qoymuş, 4 nəfəri yaralamışdı. Bu aktın təşəbbüskarı olaraq İŞİD çıxış etmişdi.

3.3. Yaxın gələcək üçün bəzi proqnozlar

Beynəlxalq terrorizmin gələcəyi ilə bağlı proqnoz cəhdləri kifayət qədər çox olmasına baxmayaraq, yalnız gələcək, bu proqnozların nə dərəcədə dəqiq və adekvat olduğunu göstərəcək.

ABŞ Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində fəaliyyət göstərən Məşvərət Şurası terrorizmin gələcəyi ilə bağlı məruzə hazırlamışdır. Onun əsas müddəaları aşağıdakılardır:

1.terror aktlarının sayı və qüvvəsi artacaq, bu aktların əksəriyyəti ABŞ və onun müttəfiqlərinin maraqlarına qarşı təşkil ediləcək.

2.ABŞ-in istənilən düşməni terrorizm taktikasına müraciət edə bilər. Təhdidlər həm bilinən, həm də bilinməyən istiqamətlərdən gələ bilər. Bunun da səbəbi, qloballaşmanın kommunikasiya, təhsil, biznes və fəaliyyətlərin keçirilməsi metodlarını dəyişməsidir.

3. Terrorizmin gələcəyi daha çox terror təşkilatların müasir texnologiyalara nə dərəcədə imkan qazanmasından asılı olacaq. (daha dağıdıcı silahlar və yaxud daha təhlükəsiz əlaqə vasitələri)

4. terrorizmin gələcəyi qloballaşmadan asılı olacaq, daha doğğrusu, mal, xidmət və insan axınının nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasından, və dövlət sərhədlərinin nə dərəcədə bulanıq olmasından

5. terrorizmin gələcəyi onunla mübarizədə istifadə olunan söylərdən asılı olacaq.

6. cihad (sələfi) ideologiyasının və Əl-Qaidə-nin ruhlandıracağı qlobal hərəkət daha təhlükəli xarakter alacaq.

Mark Xaas nəşr etdirdiyi “Qlobal yaşlanma: ABŞ təhlükəsizliyi üçün mümkün imkan və təhdidlər” Global Aging: Opportunities and Threats to American Security tədqiqatında sübut edir ki, ABŞ beynəlxalq terrorizmlə müharibəni qalib gəlir. Qələbənin səbəbi isə demoqrafiyadır. Xaasın proqnozuna görə, 2030-cu ildə dünyada terrorizm vəziyyəti stabilləşəcək. Xaas sübut edir ki, Pakistan , Səudiyyə Ərəbistanı kimi dövlətlər hazırda demoqrafik inqilab yaşayırlar: bu cəmiyyətlərdə gənclərin say etibarilə çoxluğu və işsizliyin yüksək həddə olması qeyri-mütənasiblik yaradır. Nəticədə gənclər mövcud şəraitə qarşı etirazlarını bildirirlər. Bu əhval ruhiyyə terroristlər üçün əlverişli mühit yaradır, bu da bu dövlətlərdə iqtisadi və suiyyəsi həyatın stabilliyinə hədə törədir. Digər tərəfdən, bir çox ölkələrdə əhali yaşlanır (böyük Britaniya, Çin, Fransa, Almaniya, Yaponiya,

Rusiya və s), cəmiyyətdə gənclərin sayı isə azalır. Bu proses ona gətirib çıxarır ki, öz yaşlı nəslini saxlamaq üçün bu dövlətlərdə qocalan əhali müdafiə xərclərini azaltmalı olur. Digər iqtisadi və siyasi “nəhənglərlə” müqayisədə ABŞda vəziyyət daha uğurludur- burada doğulanların sayı üstünlük təşkil edir və əhalinin stabil artımı müşayiət olunur. Xaas terrorizm və demoqrafiyanı əlaqələndirən ilk tədqiqatçı deyil. Alman alimi Qunnar Heynson da 2003-cü ildə “Dünya dövləti və oğulları” adlı kitab çap edərək, “gənclik uğursuzluğu” nəzəriyyəsini yaratmışdır. O, 40-44 yaşlı kişilərin sayı ilə 4 yaşa qədər oğlan uşaqlarının sayını müqayisə edir. Uğursuzluq o zaman baş verir ki, hər 10 nəfər kişiye 1 uşaqan belə az oğlan uşağı düşür. Heynsonun fikrincə, daha çox qurban o dövlətlərdə nəş verir ki, o dövlətlərdə gənclərin sayı əhəmiyyətli, hətta rekord dərəcədə artıqdır.

Belə ki, Qəzza bölgəsində hər 100 kişiye 46 oğlan uşağı, Əfqanıstanda 403 oğlan uşağı. Somalidə 364 oğlan uşağı, İraqda 351 oğlan uşağı düşür. 15-29 yaş arası gənclərin ümumi əhalinin 30%-dən artığını təşkil edən cəmiyyətlərdə münaqişələr mütləq zorakılıqla sonlanır. Heynsonun hesablamalarına görə, dünyanın 67 ölkəsində gənclərin sayı ümumi əhalinin sayından 30% artıqdır, belə ki, bu 67 dövlətdən 60-da hazırda vətəndaş müharibələri, kütləvi iğtisaşlar terror aktları, genosid və s. baş verir.

Philip Bobbitt, *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-First Century*, Filip Bobbit təsdiq edir ki, müasir islam terrorizminin əsas “mühərriki” islam deyil, bazar dövlətləridir. Onun fikrincə, bu nizamlamadan azad, özlləşdirilməyə meyilli, maksimal açıqlıqla seçilən bazar iqtisadiyyatlı dövlətlərdir. Bazar dövlətləri də korporasiyalar kimi idarə olunur və bu da bəzən onların zəifləməsinə gətirib çıxarır. Belə ki bu dövlətlər müasir texnologiya və silah sursatlarını öz gələcək potensial rəqiblərinə satırlar. Bu dövlətlər terror aktlarına daha həssasdırlar. Bu da hazırki dövrdə terrorizmin bu qədər çiçək açmasına gətirib çıxarmışdır.

Beləliklə, Bobbitin fikrincə, bazar diqtisadiyyatlı dövlətlər heç olmazsa, qismən öz əvvəlki vəziyyətlərinə qayıtsalar, yəni sərhədlərinə nəzarət etməyə başlasalar, mübarizənin kəskin formlarından istifadə etməkdən çəkinməsələr,

dövlət maraqlarını bir kənara qoymasalar terrorizm daha da çiçəklənəcək. Daha dağıdıcı və daha təsirli olacaq. Bobbit təsdiqləyir ki, terrorizm hər zaman mövcud olub və dəyişməz formada qalıb fikri yanlışdır. Terrorizm dəyişmişdir, çünki onun miqsıd və imkanları dəyişmişdir. Bir çox terrorist strukturlar korporativ idarəetmə və outsorsinq metodlarından istifadə edir, və getdikcə daha təhlükəli olmağa çalışırlar. Bu prosesin apofezi isə bu cü terroristlərin əlinə kütləvi qırğın silahlarının düşməsi ola bilərdi.[88]

Mark Seycman da təxmini eyni nəticələrə gəlmişdir. Marc Sageman “Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century. “ əsərində yüzlərlə terrorist haqqında informasiyanı analiz etmiş və onlar kimdir. Nə üçün bu yolu seçiblər və onları necə dayandırmaq olar suallarına cavab tapmağa çalışmışdır. Onun fikrincə, terroristləri cəmiyyət və yaxud pis şərait doğurmur. əksər hallarda terroristlər hansısa bir psixoloji travma almış şəxslər və yaxud dünya qarşısında mənəvi borcu olduğunu, dünyanı dəyişməyə çalışan gənclərdir.

Belə bir mərhələdə onlar müvafiq ideolohiyanın hazırlanmasına cəlb olunsalar,(bunun üçün internetdə adi bir sayta girmək və yaxud çata girməklə mümkündür) onlar terror yolunu seçirlər. Adətən bu cür insanlar islamı çox zəif bilir, lakin seçilən “döyüşçü” olmaq istir. Bu şərtlərlə Əl-Qaidə və digər məşhur strukturlar yalnız nümnə, ruhlandırıcı kimi çıxış edirlər. Müasir terroristlərin əksəriyyəti bir biri ilə dolay yolla əlaqədirlər., öz ana strukturlarından tamam müstəqildirlər. Ana strukturlarla onu ümumi ideologiya və ümumi nifrət xasdır.

Seycman hesab edir ki, müasir terroristlərin həm gücü və həm də zəifliyi ondan ibarətdir ki, nifrət uyğunlaşdırıla bilmir və gec ya tez terroristlər özlərini məhv edirlər. “5cəbhədə müharibə” əsərinin müəllifi Deniel Bayman da oxşar hipoteza irəli sürmüşdür. O qeyd edir ki, terrorist islamistlər yalnız qərblilərə və yalnız xaricilərə deyil, ümumiyyətlə son zamanlar həm də öz müsəlman əksərini görməzdən gəlir.[53]

Tamam başqa bir yanaşmaya görə, əslində terrorun çox zaman problem deyil çarəsizlik olduğu, Avropada qurulan terror təşkilatlarını incələdikdə quranların maddi gəlirlərinin yüksək olmadığı hətta bəzilərinin universitet tələbələri olduğu

başqa nəticədir. Bu çarəsizliyin aradan qaldırılması özü də terrorizmi aradan qaldırmaq yolunda bir addımdı.

NƏTİCƏ

Müxtəlif ölkələrdə uzun illərdir baş verən terror hadisələri son zamanlarda sürətlə inkişaf edərək “Beynəlxalq terrorizmə” çevrilmiş və dünya ictimaiyyətində təşvişlə izlənən nəticələrə səbəb olmuşdur. Ələlxüsus, son yarım əsrdə meydana gələn əhəmiyyətli hadisələr başda olmaqla, beynəlxalq sistemi sürətlə dəyişdirən və qloballaşmanın təsiri ilə beynəlxalq təhlükəsizlik məsələsində yeni axtarışlar başlamışdır. Beynəlxalq terrorizm çox təhlükəli formada özünü biruzə verir. Son dövrlərdə keçirilən terror aktları əvvəlki illərə nisbətən daha çox günahsız insanın ölümünə səbəb olur. Artıq beynəlxalq terrorizm problemi bəşəriyyətə təhlükə yaradan, dövlətlərarası münasibətləri soyuqlaşdıran, beynəlxalq münasibətlərə aktiv şəkildə müdaxilə edən, insan hüquqlarını kobud şəkildə pozan problemlərin içərisində ilk yerlərdən birini tutur.

Terror insanlıq suçudur; doğru ya da yanlış terror yoxdur. Bütün terror fəaliyyətləri kimdən və haradan gəlsə gəlsin barışa hüzura insanlığa vurulan ən böyük zərbədir. Eyni şəkildə hansı məqsədlə olursa olsun, heç bir terror fəaliyyəti qətiyyənlə qəbul oluna bilməz.

Bu çərçivədə beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə ortaq sistemin əhəmiyyəti ortaya çıxmışdır. İnkişaf edən texnoloji imkanlar və qloballaşmaya paralel olaraq dünyada ölkələr arasında sərhədlərin aşılması və əməkdaşlıq imkanlarının hər keçən gün artırılması ilə birlikdə beynəlxalq platformada terrorizm və terrorizmin maliyyəçisi ilə mübarizə mövzusunda dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafı, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində ədliyyə yardımlaşmasının və hüquqi nizamlamaların edilməsi, mübarizə aparən qurum və yaxud quruluşların təsis edilərək fəaliyyət sahələrinin inkişaf etdirilməsi kimi məsələlərdə çalışmalar sürətlənmişdir.

Terrorizmlə mübarizənin effektiv olması üçün həm beynəlxalq, həm də dövlət daxili geniş və miqyaslı strategiyaların işlənilib hazırlanması və bu strategiyaların davamlı inkişaf etdirilməsinin zəruri olduğu anlaşılmışdır.

Terrorizmlə mübarizədə rol oynayan dövlət və beynəlxalq bütün aktorların yaxın əməkdaşlıq daxilində çalışması zəruriliyi ortaya çıxmışdır. Terror təşkilatlarının özlərini yeniləyərək və inkişaf etdirərək texnoloji imkanları daha çox istifadə etməsinə paralel olaraq, mübarizəçi birliklərin də texnologiyadan ən üst səviyyədə yararlanması zərurəti qaçınılmaz faktdır. Bu mənada, bir çox ölkədə elm adamları, vergi qurum və quruluşları, dərnəklər, universitetlər məsələyə ciddiyyətlə yanaşaraq terrorizmin səbəb və nəticələrini incələməklə, terrorizmin qarşısını alma çarələrini axtarmaqdadır.

Terrorizm bugün etnik və dinə dayanan münaqişələri, sağ və sol ideologiyalardakı ayrılıqları və iqtisadi çöküntüləri istifadə etməkdədir. Artıq qlobal bir təhdid halına gəlmiş, hər hansı bir cəmiyyəti, mədəniyyəti və yaxud ənənəni deyil, insanlıq və mədəniyyətin bütününü hədəf alan terrorizm bəlasını yayındırmaq üçün terroru dəstəkləmənin və yaxud başqa ölkələrə yönəlmiş terrorist fəaliyyətlər qarşısında səssiz qalmanın dövlət üçün mənfi rol oynaması qaçınılmazdır.

11 sentyabr hadisələri bütün dövlətlərin terrorla mübarizədə yaxınlaşma siyasətini dəyişdirmişdir. Bu sahədə ən əsas dəyişim terrorla mübarizəni beynəlxalq gündəmə daşımaqla özünü göstərmişdir. 11 sentyabr sonrası terror təşkilatlarının qanun tanımaz hissəsi və assimetrik gücü dövlətləri terrorla mübarizədə daha da yaxımlaşdırmışdır. 11 sentyabr hadisələrinə qədər öz terroristini qovalayan dövlətlər terroristlərin sərhəd tanımadıqlarını və beynəlxalq sistemi təhdid edəcək formaya gəlməsi ilə birlikdə məsələnin qloballığını qəbul etmək məcburiyyətində qalmışdı. Ancaq terror və terrorizmlə mübarizədə istənilən ölçüdə bir əməkdaşlıq hələ gerçəkləşdirilməmişdir. Bunun səbəbi isə , 11 sentyabr hücumlarına məruz qalann ABŞ-ın özünə uyğun yeritdiyi terrorla mübarizə siyasətləri olaraq dəyərləndirilməkdədir. Terrorizmlə mübarizə sahəsində uzun illər boyunca müxtəlif metodlar inkişaf etdirilmiş ,son illərdə isə ələlxüsus, 11 sentyabr hadisələri sonrasında önə çıxan metodlar arasında terrorizmin maliyyələşdiricisinin qarşısını alaraq, terroristləri hərəkət qabiliyyətlərinin minimuma endirilməsi hədəflənməkdədir.

Mübarizəsini zorakılıq nəzəriyyəsi əsasında həyata keçirən terrorçuların cəzalandırılması, terror aktlarının qarşısının alınması və terrorizmin ləğv edilməsi üçün:

- terrorizmə ikili yanaşma aradan qaldırmaq;
- terrorizmin maliyyələşməsinin və maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq;
- əksər hallarda terrorizmin yaranmasının əsas səbəbi olan separatçılıq hərəkatlarını dərhal cəzalandırmaq;
- terrorizmi dəstəkləyən dövlətlərə ən yüksək səviyyədə təzyiq göstərmək;
- maraqların təmin edilməsində terror amilindən istifadə edən dövlətlərin, qrupların və şəxslərin bu hərəkatlarına dərhal sərt münasibət bildirmək vacibdir.

Misir prezidenti Hüsni Mübarəkin terrorizm haqqında belə bir ifadəsi var: «Terrorizmə kömək edən dövlətlər bu gün odla oynadıqlarını hiss etmirlər, sabah isə özləri bu odda yanmağa məhkumdurlar».

Beynəlxalq hüquq incələndiyində terrorizmin maliyyəçisi isə mübarizə məqsədilə çoxsaylı çalışmalar aparılmışdır. Terrorizmlə mübarizə sahəsindəki ümumi müqavilələrin içində, terrorizmin maliyyəçisi ilə mübarizə məsələsi ilə bağlı hökmlər olduğu kimi, özəlliklə terrorizmin maliyyəçisi məsələsini nizamlayan “Terrorizmin maliyyəçisinin qarşısının alınmasına dair” beynəlxalq konvensiya da mövcuddur. Xüsusən də, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 11 sentyabr 2001 hücumları sonrası terrorizmin maliyyəçisi ilə bağlı almış olduğu 1373 № BMT TŞ qərarı bu xüsusda göstərilə biləcək ən gözəl nümunədir.

Amma beynəlxalq söylərə baxmayaraq, bəzən böyük və siyasi arenada nüfuzlu ölkələr özləri yekdil olmaq əvəzinə qeyri-adekvat addımları ilə seçilirlər. Bu da öz növbəsində terrorizm adlı bu bəlaya qarşı vahid yumruq kimi birləşməyə mane olur. Məsələn, Türkiyə və ABŞ arasında NATO üzvü olmalarına baxmayaraq, indi də Suriyada davam edən vətəndaş müharibəsinin iştirakçılarında olan Demokratik Birlik Partiyasının (PYD) silahlı qanadı olan Xalq Qoruma Birlikləri (YPG) ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur. Türkiyə tərəfi bu silahlı birləşməni terrorist təşkilat kimi qəbul etdiyi halda, ABŞ onlara Suriyada

dayaq nöqtəsi kimi baxır. Bu kimi hallar da öz növbəsində çox ciddi olan beynəlxalq terrorizm məsələsini və problemini qeyri-ciddi kimi təqdim edir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Türk Dilində

1. ALKAN Necati, Gençlik ve Terörizm, TEMUH Dairesi BaĖkanlıĖı Yayınları, Ankara, 2002.
2. ARİBOĖAN Deniz Ülke, Tarihin Sonundan Barışın Sonuna Terörizmi Anlamak ve Anlamlandırmak, TimaĖ Yayınları, Ankara, 2003.
3. ALTUĖ Yılmaz,“Terörün Anatomisi”, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.
4. ARI Selçuk, ARSLAN Okan, Uluslararası İlişkiler ve Din, Tanrı Tarafsız mı?, Platin Yayıncılık, Ankara, 2005.
5. Alkan, Necati (2000), Psikolojik Harekât, Polis ve Terörizm, 1.Baskı, Ankara: EGM Yayınları.
6. ARİBOĖAN, Deniz Ülke. Terörizme Karşı Kurumlar Arası Koordinasyon ve İşbirliĖi İmkanları, Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliĖi Sempozyumu, Genelkurmay BaşkanlıĖı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, 2006.
7. BABAOĖLU, Ömer Şakir. Küresel Terör ve Türkiye (Sempozyum), Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Mayıs 2002, Yıl:1, Sayı:6.
8. ÇEÇEN Anıl, Yeni Ekonomi Sürecinde Türkiye, Dünyada ve Türkiye’de Terör Konferansı, TCMB Yayınları, Ankara, 2002.
9. ÇALIŞKAN Alparslan, YILMAZER Yakup, BAL Zeki, Karapara Aklama, Terörizmin Finansmanı ve Suç Gelirleri ile Mücadelede AB ve Türkiye Yaklaşımı, Ankara, 2008.
- 10.ÇEVİK Halis, Kadim Toprakların Trajedisi, Uluslararası Politikada OrtadoĖu, NKM Yayınları, Konya, 2005.
- 11.ÇAĖIN M.Hakkı, Uluslararası Terörizm, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.
- 12.DEMİREL Emin, Terör, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

- 13.DİLMAÇ Sabri, Terörizm Sorunu ve Türkiye, EGM Yayınları, Ankara, 1997.
- 14.DEMİREL Emin, Ölüm Arabaları, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004,
- 15.DEMİREL Emin, Taliban, El Kaide, Laden ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- 16.ERDOĞAN, İbrahim. “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, Akademik Bakış, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013.
- 17.ERGİL, Doğu. “Uluslararası Terörizm,” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
- 18.KORKMAZ Gürol, „Meydanın Terör Konulu Haber Sunumuna Analitik Bir Bakış“, Polis Dergisi, Yıl:5, Sayı: 18, 1999, 118.
- 19.GANOR, Boaz. “Soğuk Savaş Döneminden Geçiş ve Terörizm”, Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, 2006.
- 20.HAMILTON, Daniel ve diğerleri. “Alliance Reborn: An Atlantic Compact for the 21 st Century”, The Washington NATO Project, Şubat 2009.
- 21.Karadeniz F., Uluslararası Terörizmle Mücadelede Hukuk İlkelerinin Etkisi: İngiltere Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010.
- 22.KEDİKLİ, Umut. "Avrupa Birliği' nin Terörizmle Mücadele Politikaları ve Hukuki Boyutu", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 2, No: 7, 2006.
- 23.Lançiner, Sedat (2008), “Terörle Mücadele Nasıl Olmalı?”, İdarecinin Sesi, (130), 12.
- 24.MAZARİ, Shireen. "Terörizmin Geleceği ve Ortak Nitelikleri", Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, 23-24 Mart 2006.
- 25.Ömer Yılmaz, “İspanya Terörle Mücadele Tecrübesi Medeniyetler İttifakı Olabilir mi? İspanya Örneği”, Terörizm, Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, (Derleyen: Ğhsan Bal), USAK Yayınları:12, Ankara, 2006.
- 26.Sedat Laçiner, “Yeni Terörizm Yasası: İngiltere PKK ve DHKP-C“yi Yasaklıyor mu?”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2001.

- 27.ŞAHİN, İsmail. “Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Terörizmle Mücadelede İşbirliği”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 5(1), 2014.
- 28.TANGÖR, Burak ve S. SAYIN. "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı mı?", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 11, No: 1, sayfa: 2012.
- 29.TOPAL, Ahmet Hamdi. "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:1, No:3, 2005.
- 30.Taşkın, Cankat (2006), “Taşkın Terörle Mücadele Yasa Tasarısının Değerlendirilmesi ve Tasarıya Farklı Bir Bakış”, Bursa Barosu Dergisi.
- 31.Türkdoğan, O. (1996). Sosyal Şiddet ve Terör, İstanbul: Timaç Yayınları.
- 32.YALÇINER, Serhan. "Soğuk Savaş Sonrası Uluslar Arası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, 2006.
- 33.Volkan, V. (2010). Büyük Grup Kimliği ve giddet, Terörün Sosyal Psikolojisi, M. Sever, H. Cinoğlu, O. Bağıbüyük (Ed.), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- 34.Zafer, H. (1999). Sosyolojik Boyutuyla Terörizm, İstanbul: Beta Yayınları
- 35.http://www.masak.gov.tr/TerrorunFinansmani/uluslararası_mucadele.
- 36.<http://www.mfa.gov.tr/MFA?trDisPolitika/AnaKonular/Terörizm>
- 37.http://www.masak.gov.tr/TerrorunFinansmani/uluslararası_mucadele.htm
- 38.<http://www.egm.gov.tr/temuh/terorizm7.htm>
- 39.http://www.masak.gov.tr/TerrorunFinansmani/uluslarsarsı_mucadele.htm
- 40.<http://www.gunaydinaliaga.com/newsdetail.php?id=136>
- 41.<http://www.egm.gov.tr>.
- 42.Human Rights Watch, Setting an Example? Counter-Terrorism Measures in Spain, Ocak 2005.

Rus dilinde

43. Нечипоренко О. М. Терроризм – древний и смертельно опасный спутник человечества // Мировое общество против глобализации преступности и терроризма. Международная конференция. – М., 2001. <http://www.waaf.ru>.
44. Несмелов А. Происхождение и природа терроризма <http://infokotlas.ru/2013/02/13/proiskhozhdenie-i-priroda-terrorizma/>
45. Малый энциклопедический словарь : в 4 т. – Т. 4. – Репринт. воспроизвед. издания Брокгауза – Ефрона. – М. : Терра, 1997.
46. Лозинский С. Г. История папства. – 3-е изд. – М., 1986.
47. Андреева Е. Без пролития крови – инквизиция. – <http://www.bibliotekar.ru/andreeva/12.htm>.
48. Одесский М. Ф., Фельдман Д. М. Поэтика террора. – М. : РГГУ, 1997
49. Литвин А. Л. Красный и белый террор в России. 1918–1922 гг. – http://www.ereading.club/bookreader.php/1004379/Litvin_Aleksey_Krasnyy_i_belyy_terror_v_Rossii._1918-1922_gg..html#n_3.
50. Бочарников И. В. Осторожно, тоталитаризм. – http://ria.ru/zinoviev_club/20141030/1030945513.html
51. Петрищев В.Е. Заметки о терроризме. с- 25
52. Морозов Г. И. Терроризм - преступление против человечества (международный терроризм и международные отношения). -- М., 2002
53. <http://russian-bazaar.com/ru/content/13923.htm>

İngilis dilində

54. AREND, Anthony Clark: “Responding to Rogue Regimes; From Smart Bombs to Smart Sanctions; International Law and Rogue States: The Failure of the Charter Framework”, New Eng. L. Rev., Vol. 36, 2002, s. 735-753.
55. BADEY, Thomas J. “Defining International Terrorism: A Pragmatic Approach”, Terrorism and Political Violence, Vol:10, No:1, 1998.

56. BENSANEL, Nora. "A Coalition of Coalitions: International Cooperation Against Terrorism", *Studies in Conflict & Terrorism*, RAND, 2006.
57. BENSANEL, Nora. "The Counterterrorism Coalitions: Cooperation with Europe, NATO and the European Union". RAND Yayıncılık, 2003.
58. CASSESE, Antonio: "Terrorism is also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law", *Eur. J. Int'l L.*, Vol. 12, No. 5, 2001.
59. CASSESE, Antonio: "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", *Int'l & Comp. L. Q.*, Vol. 38, No. 3, 1989.
60. CLARKE, Richard ve B. MCCAFFREY. "NATO's Role in Confronting International Terrorism", *Atlantic Council Policy Paper*, 2004.
61. DENEVERS, Renee. "NATO's International Security Role in the Terrorist Era", *International Security*, Volume: 31, Sayı: 4, 2007.
62. EINISMAN, Alan: "Ineffectiveness at Its Best: Fighting Terrorism with Economic Sanctions", *Minn. J. Global Trade*, Vol. 9, 2000.
63. ERICKSON, Richard J.: *Legitimate Use of Military Force Against State-Sponsored International Terrorism*, Air University Press, Alabama, 1989.
64. JENKINS, Brian. "Defense Against Terrorism", *Political Science Quarterly* Vol. 101, No.5, 1986.
65. JENKINS, Brian. *International Terrorism: The Other World War*, RAND Publications, Project Air Force, 1985.
66. KHAN, Ali: "A Legal Theory of International Terrorism", *Conn. L. Rev.*, Vol. 19, 1987.
67. LAMBERT, Joseph J.: *Terrorism and Hostages in International Law a Commentary on the Hostages Convention 1979*, Cambridge Grotius Pub., Cambridge, 1990.
68. MARSHALL, David C.: "Political Asylum: Time for a Change the Potential Effectiveness of Reforms to Prevent Terrorist Attacks in America", *Dick. L. Rev.*, Vol. 99, 1995.
69. MEARSHEIMER, John J. "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol: 19, No: 3, 1995.

70. MEARSHEIMER, John J. "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault? The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, Volume: 93, Sayı: 5, 2014.
71. NATO, *Information, Fighting Terrorism*, 2011.
72. PILLAR, Paul R. *Terrorism and US Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, 2001.
73. SCHACHTER, Oscar: "The Extraterritorial Use of Force Against Terrorist Bases", *Hous. J. Int'l L.*, Vol. 11, No. 2, 1989.
74. SCHACHTER, Oscar: "The Lawful Use of Force by a State Against Terrorist in Another Country", in *Terrorism & Political Violence Limits & Possibilities of Legal Control*, Ed. by. Henry H. Han, Oceana Pub., New York, 1993.
75. TERRY, James P.: "An Appraisal of Lawful Military Response to State-Sponsored Terrorism", *Nav. C. L. Rev.*, Vol. 68, 1978-1994.
76. TERRY, James P.: "Countering State-Sponsored Terrorism: A Law-Policy Analysis", *Nav. L. Rev.*, Vol. 36, 1986.
77. TRAVALIO, Greg & ALTENBURG, John: "State Responsibility for Sponsorship of Terrorist and Insurgent Groups: Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force", *Chi. J. Int'l L.*, Vol. 4, 2003
78. TRAVALIO, Gregory: "Terrorism, International Law, and Use of Military Force", *Wis. Int'l L. J.*, Vol. 18, 2000.
79. Paul Allan Schott, *Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*, (The World Bank and the IMF: Washington, January 2006), s.III-2.
80. FATF, *Methodology for Assessing Compliance with the FATF 40 Recommendations and the FATF 9 Special Recommendations*, Paris, FATF/OECD, 2007.
81. Bkz, "Directive 2005/60/EC of The European Parliament And of The Council of 26 October 2005" on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing, *Official Journal of the European Union*, 25.11.2005.

82. Council of Europe, Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism” (Warsaw, 16.05.2005), <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Word/198.doc>
83. Egmond Group, “Information Paper on Financial Intelligence Units”, (September 2004) http://www.egmontgroup.org/files/library_egmond_docs/info_paper_final_oct_2004.pdf
84. Egmond Group, “Interpretive Note Concerning the Egmont Definition of a Financial Intelligence Unit”, http://www.egmontgroup.org/files/library_egmond_docs/egmont_final_interpretive.pdf
85. William Baity, Presentation on the Egmond Group, Conference on Combating Terrorist Financing 9-11 November 2005, Session II, Vienna, Organization for Security and Co-operation in Europe
86. Wolfsberg Group, “Wolfsberg AML Principles on Private Banking”, (May, 2002), <http://www.wolfsberg-principles.com/privat-banking.html>
87. Laurence Thieux, “European Security and Global Terrorism: the Strategic Aftermath of the Madrid Bombings”, Perspectives. Prague: Summer 2004., Iss.22: pg.59, 16 pgs.
88. <http://psyfactor.org/lib/terrorism34.htm>
89. <http://www.un.org/law/cod/finterr.htm>

SUMMARY

International terrorism playing a role in threatening the world order has become a global problem in recent times. At the beginning of the 21st century, more than 70 countries have had thousands of organizations and groups using terrorism in its activities. Terrorism and extremism threaten the security of countries and citizens, creating significant political, economic and moral consequences, strong psychological impact on the population and take the lives of many.

In recent years, the escalation of terrorist activities has taken place. Thus, the scale of terrorism is expanding, the character becomes complicated, the number of terrorist acts increases, forms, objects and goals change completely. In this regard, it is necessary to overcome the local context and to investigate the global scale of terrorism.

РЕЗЮМЕ

Международный терроризм сыграл роль в угрозе мирового порядка стал глобальной проблемой в последнее время. В начале XXI века более 70 стран имели тысячи организаций использующих в своей деятельности терроризм. Терроризм и экстремизм создавая значительные политические, экономические и моральные последствия, сильное психологическое воздействие на население и жизнь многих людей. угрожают безопасности стран и граждан,

В последние годы произошла эскалация террористической деятельности. Таким образом, масштабы терроризма расширяются, характер усложняется, число террористических актов увеличивается, формы, объекты и цели полностью меняются. В этой связи необходимо преодолеть местный контекст и изучить глобальные масштабы терроризма.